

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Dolle Mina en de Verenigde Staten. Transfer van 'prikacties' (1968-1970)

Geerlings, Lonneke

Citation

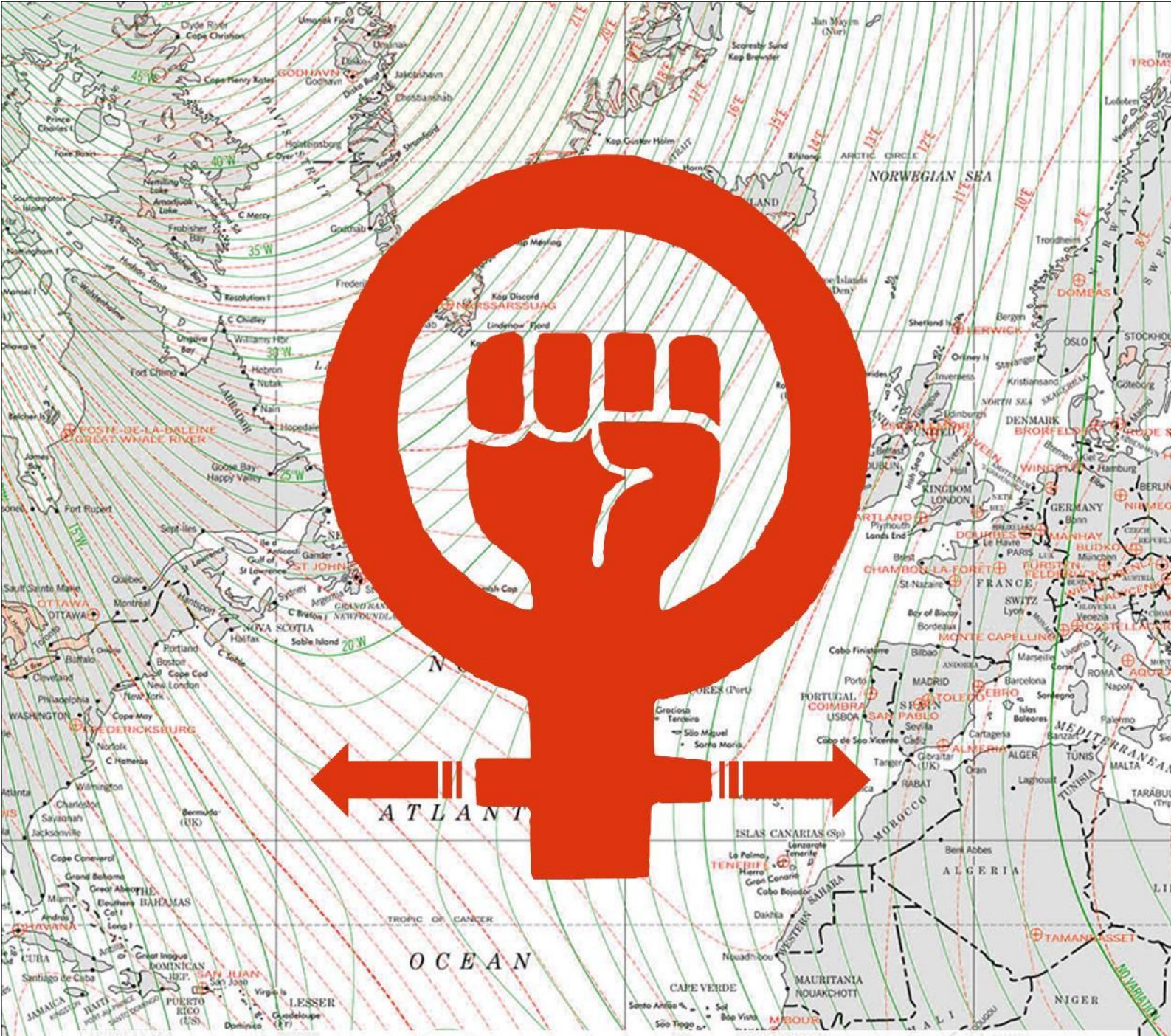
Geerlings, L. (2011). *Dolle Mina en de Verenigde Staten. Transfer van 'prikacties' (1968-1970)*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

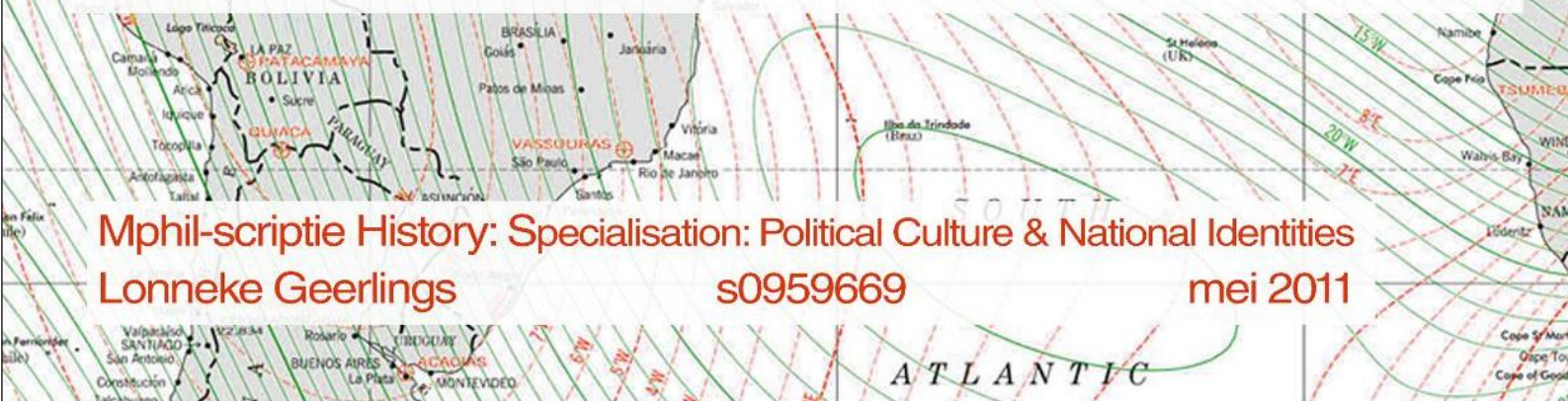
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18186>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

dolle mina en de verenigde staten transfer van 'prikacties' (1968-1970)

Mphil-scriptie History: Specialisation: Political Culture & National Identities
Lonneke Geerlings s0959669 mei 2011

Dolle Mina en de Verenigde Staten

Transfer van 'prikacties' (1968-1970)

Lonneke Geerlings

studentnr.: s0959669

Research MA scriptie

Studierichting History: Political Culture & National Identities

Universiteit Leiden

15 juni 2011

'Revoluties gingen aan dat land voorbij. De vreugdeloze verering van gezag en fatsoen beheerste het sociale leven en zette een domper op uitingen van alle emoties. En toen ineens kwam in de jaren zestig een einde aan al die Oude Vormen en Gedachten...'¹

Dolle Mina-oprichter Michel Korzec over de jaren zestig

'Oh, I think the Dolle Mina's are marvelous. (...) I think, they show more flair in the actions they take for the cause of the women, the full partnership with men and the new identity of women. And then, well, as much flair as I've seen in the home, of course it is exploding worldwide, and I was very pleased this morning on the boat, where they demonstrated for the right of women to abortions. To be 'the boss in your own belly' as they put it to an argument-slogan.'²

Betty Friedan tegen het NOS *Journal*
naar aanleiding van 'één jaar Dolle Mina', 30 januari 1971, Amsterdam

inhoudsopgave

DEEL 1: INLEIDING

Hoofdstuk 1	
Ter inleiding.....	11
Hoofdstuk 2	
Historiografie.....	13
Hoofdstuk 3	
Transfer en internationaal perspectief.....	16
Hoofdstuk 4	
De ontstaansgeschiedenis van actiegroep 'De Dolle Mina'.....	19

DEEL 2: DE ACTIES

Hoofdstuk 5	
Damesbladen.....	31
5.1. Bezetting <i>Margriet</i> door Dolle Mina, 20 februari 1970	
5.2. Bezetting <i>Ladies' Home Journal</i> door o.a. Media Women, op 18 maart 1970	
5.3. Transfer via media?	
5.4. Conclusie	
Hoofdstuk 6	
Missverkiezingen.....	43
6.1 Miss Cinemanifestatie, Utrecht, 29 januari 1970	
6.2 Miss America: Atlantic City, NJ, 7 september 1968	
6.3 Een geval van transfer?	
6.4 Conclusie	

Hoofdstuk 7	
De echtgenote als (blanke) slavin.....	56

- 7.1. WITCH: 15 februari 1969
- 7.2. Dolle Mina: 24 januari 1970
- 7.3. Transfer
- 7.4. Conclusie

Hoofdstuk 8	
De nafluitactie	68

- 8.1. Centrum van Amsterdam, 24 januari 1970
- 8.2. Wall Street, New York City, 9 juni 1970
- 8.3. Meerdere 'ogle-in's'?
- 8.4. Een transfer van de nafluitactie?
- 8.5. Conclusie

Hoofdstuk 9	
De brandende bh.....	85

- 9.1. Bh's en korsetten
- 9.2. Transfer naar Nederland
- 9.3. Conclusie

DEEL 3: CONCLUSIE

Hoofdstuk 10	
Conclusie.....	97

DEEL 4: BIJLAGEN & BRONVERMELDING

- Lijst van afkortingen
 - Notenapparaat
 - Geraadpleegde bronnen en literatuur
 - Personen- en zakenregister
-

DEEL 1: INLEIDING

Hoofdstuk 1

Inleiding

Over deze scriptie

Deze scriptie is het resultaat van een half jaar onderzoek, maar het vooronderzoek begon al in februari 2010. Toen deed ik onderzoek bij Aletta, Instituut voor Vrouwengeschiedenis in Amsterdam, naar Dolle Mina en (West-)Duitsland. Tijdens een tutorial die ik volgde in het kader van mijn studie kwam ik tot de conclusie dat een vergelijking en transfer-onderzoek tussen Dolle Mina en de VS veel logischer zou zijn (naar én *vanuit* Nederland).

Het onderzoek was erg spannend om te doen. Veel materiaal was nog nooit of nauwelijks gebruikt. Tijdens het onderzoek moest ik als een ware detective nieuw materiaal verzamelen, interpreteren en zorgvuldig op een rij zetten. Ik heb zoveel mogelijk nieuw materiaal proberen te vinden. Zo kon de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD, in deze scriptie hanteer ik de naam van destijds: de Binnenlandse Veiligheidsdienst, BVD) mij een klein dossier aanbieden over de vroege oprichtingsperiode van Dolle Mina. Deze beginperiode was cruciaal voor mijn onderzoek: in deze eerste maanden zijn bestaande ideeën uitgewerkt tot 'prikacties' (ook wel: ludieke acties). Het archief van de Socialistische Jeugd bij het IISG bleek ook zeer bruikbaar te zijn. Het hoogtepunt van mijn onderzoek was een kortdurend verblijf in San Francisco, waar ik aan de University of California, Berkeley, kort onderzoek heb kunnen doen naar de berichtgeving over Dolle Mina in Amerikaanse kranten en tijdschriften.

Helaas zijn er ook tegenslagen geweest. Zo ontbreken de interviews die Aletta in 2010 heeft afgenomen met oud-Dolle Mina's, waaronder de oprichters van de actiegroep. Veel materiaal was niet voorhanden in Nederland, en was ook verspreid in de VS. Om begrijpelijke financiële redenen heb ik hierdoor materiaal laten liggen. 2011 is bovendien een overgangperiode in het tijdperk van digitalisering. De Koninklijke Bibliotheek te Den Haag is op het moment de belangrijkste Nederlandse kranten aan het digitaliseren. Op dit moment is de periode 1618-1945 online te doorzoeken. Waarschijnlijk komt de rest in de loop van dit jaar of volgend jaar online. Wat nu dus eindeloos microfilms doorkijken is, zal in de nabije toekomst in één muisklik gedaan zijn. Dit kan mogelijk nieuw materiaal opleveren voor dit onderzoek. Voor deze scriptie geldt echter dat het nooit helemaal 'af' is. Het aantal kranten, tijdschriften, radioberichten (ANP-berichten zijn nu digitaal ontsloten) en tv-uitzendingen (waarvan veel verloren is gegaan) dat voor een transfer (overdracht) kan hebben gezorgd is letterlijk eindeloos. Toch vermoed ik niet dat de algemene strekking en conclusies van hoofdstukken drastisch aangepast zullen moeten worden. Ik heb genoeg bewijs gevonden voor de conclusies die ik trek.

Wat misschien opvalt, is dat de beroemdste acties van Dolle Mina ontbreken. Geen crècheacties, geen 'baas in eigen buik'. Dit is een bewuste keuze gezien het feit dat ik mijn scriptie

moest beperken qua tijd en omvang. Deze acties boden in het vooronderzoek bovendien geen aanleiding om door te zoeken naar een transfer. De acties die dit wel beloofden tijdens het vooronderzoek zijn uiteindelijk opgenomen in deel 2 van deze scriptie: de acties. Zo toonden de bezetting van de *Margriet* in Amsterdam en de bezetting van de *Ladies' Home Journal* in New York City zo veel overeenkomsten dat hieruit een uitgebreid hoofdstuk is voortgekomen (hoofdstuk 5). De tweede actie, de verstoring van een missverkiezing (Miss America in de VS en de Miss Cinemanifestatie in Utrecht), vormde eveneens een groot hoofdstuk door de grote hoeveelheid informatie over dit onderwerp. Bovendien is de actie tegen Miss America in september 1968 legendarisch geworden, omdat dit het startsein is geweest van de Tweede Feministische Golf in de VS. De derde onderzochte actie betreft strikt gesproken één actie van Dolle Mina, waarbij een zojuist getrouwde vrouw werd gewaarschuwd geen 'blanke slavin' te worden. Deze actie was niet geïnspireerd door een enkele actie uit het buitenland, maar was een mix van meerdere invloeden. Ik heb hier vooral geprobeerd buiten het veld van Vrouwengeschiedenis te kijken. Het vierde actiehoofdstuk over het nafluiten van mannen leverde het spannendste onderzoek op. Hier komt de relatie tussen de VS en Nederland extra naar voren. Hoofdstuk 9 'de brandende bh', heeft enige overlap met het hoofdstuk 6, maar hier heb ik geprobeerd meer buiten het veld van Vrouwengeschiedenis te kijken en deze 'prikactie' in een groter kader te plaatsen.

Ik heb veel te danken aan Aletta, Instituut voor Vrouwengeschiedenis, waar ik altijd zeer vriendelijk te woord werd gestaan en waar mij tips en materiaal werden overhandigd. In het bijzonder Evelien Rijsbosch wil ik bedanken voor haar hulp tijdens mijn stage. Prof.dr. Henk te Velde wil ik bedanken voor de dwang die ik in het begin kreeg opgelegd in het kiezen van mijn onderwerp, en de vrijheid die ik daarna ontving toen mijn onderzoek en scriptie vorm hadden gekregen. Prof.dr. Mieke Aerts wil ik bedanken voor het eigenlijke idee van deze scriptie: zij is het geweest die het laatste zetje gaf om voor de VS te kiezen en niet een ander land. Ten slotte wil ik Anneke Ribberink, Dennis Bos, mijn medestudenten, en uiteraard mijn vriend Peter Paardekooper ervoor bedanken dat ik gemotiveerd bleef. Zij waren degenen die ervoor zorgden dat ik elke keer na een korte dip weer verslaafd raakte aan dit onderwerp.

Lonneke Geerlings, juni 2011

Hoofdstuk 2

Historiografie en theorie

Gebruikte literatuur

'Dolle Mina' is een begrip geworden in de Nederlandse taal. Maar ook daarbuiten verkreeg de beweging veel bekendheid. Tijdens de 'lancering' van de actiegroep in januari 1970 kreeg de actiegroep journalisten over de vloer uit onder andere Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië en Canada. De term 'dolle mina' is zelfs vandaag de dag nog in Indonesische woordenboeken te vinden.³ De naam, die eind 1969 door een kleine groep studentenactivisten is bedacht, mag een groot succes genoemd worden, en is na de eerste acties een eigen leven gaan leiden.

Historiografisch gezien raakt Dolle Mina twee vlakken. Ten eerste vormde zij het staartje van de jaren zestig in Nederland. Hoewel de eerste acties plaatsvonden in januari 1970, kan de actiegroep wat betreft mentaliteit, idealen en actievormen wel degelijk onder de 'jaren zestig' geschaard worden. Onderzoek naar de 'jaren zestig' heeft zich bovendien niet enkel beperkt tot de periode 1960-1969. Historici zijn er over uit dat de Nederlandse *sixties* begonnen in de tweede helft van de jaren vijftig en duurde tot aan 1973 (of zelfs 1977).

Desondanks ontbreekt de beweging regelmatig in de historiografie van de Nederlandse jaren zestig. Ondertussen zijn er wel al proefschriften geschreven over vrijwel alle andere 'jaren zestig'-onderwerpen.⁴ Zo verscheen het proefschrift van James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995) en Hans Righart's *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995). In Kennedy's boek wordt Dolle Mina slechts zijdelings genoemd; in Righart's boek ontbreekt ze geheel. Dit mag opvallend genoemd worden gezien de ruimte die Provo toegewezen krijgt in deze boeken. Dolle Mina kan blijkbaar weinig interesse wekken bij historici.

Historisch onderzoek naar Dolle Mina heeft zich enkel voltrokken binnen het gebied van Vrouwengeschiedenis. Een voorbeeld is het proefschrift van Liesbet van Zoonen, *'Moeten strijdende vrouwen zo grof zijn?' De vrouwenbeweging en de media* (Amsterdam 1991), waarin zij Dolle Mina en de media heeft onderzocht. Dit proefschrift richt zich echter niet exclusief op Dolle Mina: ook andere vrouwenbewegingen komen aan bod. Er is nog geen volledig proefschrift of anderzijds gedegen historisch onderzoek gedaan naar Dolle Mina (wel een aantal doctoraal- en MA-scripties⁵). Toch was er enig secundair bronnenmateriaal voorhanden. De scriptie van Irma Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit? De geschiedenis van Dolle Mina (1970-1980)* (Nijmegen 1983), is een aanrader. Daarnaast is het boek *Meid, wat ben ik bewust geworden: vijf jaar Dolle Mina* (Den Haag 1975) van Marjo van Soest en Eva Besnyö en de VN-bijlage 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', (*Vrij Nederland*, 15 maart 1980) van journaliste Aukje Holtrop onmisbaar in elk onderzoek naar Dolle Mina.

Binnen de geschiedschrijving van de internationale jaren zestig is Arthur Marwick's *The sixties: cultural revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c. 1958-c. 1974* (Oxford 1998) een mijlpaal. Een dikke pil waar vrijwel alle facetten van de jaren zestig van vier westerse landen aan bod komen. Righart's onvoltooide manuscript *De Wereldwijde Jaren Zestig: Groot-Brittannië, Nederland, de Verenigde Staten* (Utrecht 2004) probeert verder te breien op dit concept en probeert Nederland hierin te verweven, maar laat uiteraard Dolle Mina weer buiten beschouwing. Daarnaast is het genderperspectief dat Marwick uitstekend betreft in al zijn hoofdstukken nagenoeg afwezig bij Righart.

Het tweede historiografische vlak dat Dolle Mina raakt is de internationale Tweede Feministische Golf. Dolle Mina ging internationaal gezien vroeg van start. In september 1968 trad de Amerikaanse feministische beweging naar voren met haar actie tegen de Miss America-verkiezing (zie hoofdstuk 6). Maar pas vanaf 1970 begon het balletje echt te rollen en werd de beweging 'volwassen'. In dat jaar werd de feministische beweging in de VS pas echt serieus genomen door de pers⁶; verschenen verschillende feministische bestsellers⁷ en toonde een wereldwijde demonstratie op 26 augustus 1970 ('Women's Strike Day', onder leiding van Betty Friedan) aan dat de Tweede Feministische Golf wereldwijd was aangeslagen.

Voor deze scriptie ben ik dus bezig geweest binnen meerdere historiografische kaders. Amerikaanse feministische bewegingen maakten een groot deel uit van mijn onderzoek. Helaas was veel archiefmateriaal verspreid door de gehele VS, en is Amerikaans archiefmateriaal in Nederland beperkt. Goede handboeken waren dus een must. Alice Echols' *Daring to be bad: radical feminism in America 1967-1975* (Minneapolis, 1989) richt zich in het bijzonder op de vele ideeën van meerdere feministische actiegroepen. Dit maakt het tot een zeer bruikbaar naslagwerk. Een boek dat de Tweede Feministische Golf in een bredere historische context plaatst, is Ruth Rosen's *The world split open: how the modern women's movement changed America* (New York 2006). Dit boek is zeer uitgebreid en goed geschreven. Het boek *Mass media and the shaping of American feminism, 1963-1975* (Jackson, Mississippi, 2003) van Patricia Bradley richt zich goed op de samenwerking tussen de Tweede Feministische Golf en de media. De acties die ik behandel zijn in meerdere opzichten een resultaat van (massa)media: inspiratie werd opgedaan via verschillende media en de acties werden gepresenteerd via de media.

'Prikacties' en 'zap actions'

Samenwerking op meerdere vlakken met de media stond centraal bij de 'prikacties' van Dolle Mina. Deze prikacties worden ook wel 'ludieke acties' genoemd; vaak waren zij dan ook geïnspireerd door de actievormen van Provo. In de VS stonden dergelijke acties te boek als 'zap actions' of 'guerrilla theater'.

Prikacties zijn zogenaamde 'pseudo events', een term die de Amerikaanse historicus Daniel Boorstin (1914-2004) introduceerde voor gebeurtenissen die van tevoren worden bedacht door bijvoorbeeld actievoerders: 'they take place because the cameras will be present and are planned

for fullest possible media impact.⁸ De reguliere communicatiemiddelen werden vaak als verstopt ervaren, en prikacties boden de mogelijkheid om snel in de pers te komen.⁹ Prikacties waren overigens een middel, geen doel. Het doel van dergelijke provocerende acties was het verhogen van het bewustzijn over bijvoorbeeld vastgeroeste patronen. De Amsterdamse Dolle Mina Claudette van Trikt:

‘Die acties zijn alleen maar de verpakking. Daarmee hebben we de aandacht gekregen. Dat we urinoirs voor mannen met rose linten hebben afgesloten, moet je niet zo serieus nemen. Het gaat om wat er achter zit, die achterstelling van de vrouw.’¹⁰

Door middel van (massa)media kon het bewustzijn in één klap op grote schaal plaatsvinden (vanaf 1971 werd er gekozen voor een kleinere, persoonlijkere manier van bewustwording: praatgroepen). Een actie die de kranten of journaal niet haalde was desastreus: de actie ‘bestond’ dan in feite niet. Een verandering in de bestaande structuren in de maatschappij was vaak een brug te ver. Waar in de VS de feministische beweging terughoudend was met de mainstream (of: ‘establishment’) pers en vaak enkel met vrouwelijke journalistes sprak, wilde Dolle Mina juist haar boodschap koste wat kost meedelen. Deze argwaan van Amerikaanse feministen was feitelijk in strijd met prikacties, die juist ten doel had bewustwording te bewerkstelligen bij een zo groot mogelijk publiek.

De acties die ik bespreek in deze scriptie waren ‘ludiek’ en geweldloos. Hoogleraar Sociologie Jan Willem Duyvendak’s theorieën over acties die beschreven staan in *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992) heb ik hiervoor gebruikt. Volgens zijn categorieën zijn de ‘prikacties’ van Dolle Mina in te delen onder ‘confrontatief-illegaal, maar geweldloos’. Deze ludieke aanpak was iets waarmee Dolle Mina zich onderscheidde van haar Amerikaanse zusterorganisaties, zoals zal blijken in deze scriptie..

In deze eindscriprie heb ik ook geprobeerd alle mogelijke informatie over de verschillende acties te verzamelen en zo precies mogelijk het verloop ervan te reconstrueren. ‘Het leven van een revolutionair wordt namelijk niet in jaren, maar in dagen en uren geteld’, aldus Alix Kates Shulman.¹¹ Het viel mij namelijk op dat de besproken acties vaak tussen neus en lippen door worden genoemd in de beschikbare secundaire literatuur, zonder er werkelijk bij stil te staan hoe belangrijk deze eigenlijk zijn geweest. ●

Hoofdstuk 3

Transfer en internationaal perspectief

Transfergeschiedenis

In de geschiedschrijving van Dolle Mina ontbreekt een internationaal perspectief. Factoren voor de oprichting lijken hierin enkel en alleen nationaal van oorsprong (zie hoofdstuk 4). Naar mijn mening zijn juist de internationale invloeden op Nederland cruciaal geweest voor de oprichting van Dolle Mina. Niet omdat Michel Korzec in de zomer van 1969 naar de VS is gegaan en ideeën over de feministische beweging mee heeft genomen, zoals soms wordt beweerd. Dit is namelijk pas in de zomer van 1970 gebeurd – ná de eerste acties van Dolle Mina. Uit mijn onderzoek is gebleken dat overwegend internationale gebeurtenissen Dolle Mina hebben gevormd. Verscheidene acties zijn letterlijk ontleend aan internationale voorbeelden; andere waren hierdoor geïnspireerd. Een aantal acties in deze scriptie is niet los te zien van de internationale context. Het is daarom des te opvallender dat Dolle Mina altijd enkel in een nationale context is behandeld. Als er over internationale invloeden wordt gesproken, gebeurt dit oppervlakkig zonder concrete bewijzen.¹² Arthur Marwick houdt internationale uitwisselingen van ideeën op ‘convergence’, een mysterieus overslaan van de vonk, waarbij het niet duidelijk is wie zender en ontvanger is.

Ik heb gekozen voor de methode van transfergeschiedenis, om dit ‘mysterieuze overslaan van de vonk’ terug te traceren. Op welke manier werd een idee overgebracht en op welke manier werd het geïmplementeerd in de nationale context? Het belang van deze onderzoeksmethode legt Henk te Velde uit in zijn artikel ‘Political Transfer: An Introduction’. Hoewel bewegingen en politieke partijen zich ontwikkelden binnen nationale contexten, zijn internationale voorbeelden van hun gelijken in het buitenland altijd bijzonder belangrijk geweest voor interne ontwikkelingen. Ideeën uit het buitenland die geïmporteerd werden of ter voorbeeld werden gesteld, zijn echter tot nu toe grotendeels genegeerd door historici, of men wil ze domweg niet erkennen. Te Velde schrijft: ‘historians still underestimate the international dimension of politics that existed even in times of rapidly developing nation-centred politics, such as the nineteenth century.’¹³ Hetzelfde kan gezegd worden over Dolle Mina; ook zij is tot nu toe hoofdzakelijk in een nationale context onderzocht.

De dynamiek van een transfer staat in deze scriptie centraal. Dit heb ik onderzocht via: (a) mainstream media zoals tv, landelijke en lokale kranten, tijdschriften; (b) underground media: onafhankelijke kranten, tijdschriften en films, maar ook geïmporteerde tijdschriften; en ten slotte via (c) persoonlijke contacten, die ik heb proberen te traceren via (auto)biografieën, memoires en briefwisselingen. In de komende hoofdstukken zal blijken dat meerdere invloeden konden leiden tot één actie. Zo werd het idee van de ‘blanke slavin’ zowel via de Amerikaanse actiegroep WITCH als Yoko Ono geïntroduceerd in Nederland gedurende 1969, terwijl de actievorm waarin dit idee werd

gegoten was overgenomen van WITCH, Provo en anti-Vietnamdemonstraties (zie hoofdstuk 7). Ik heb dus geprobeerd ook invloeden van buiten de vrouwenbeweging betrekken.

De laatste jaren is er een begin gemaakt binnen Vrouwengeschiedenis met het schrijven van transfer-geschiedenissen. Het bekendste werk is geschreven door Kathy Davies, *The making of our bodies, ourselves: how feminism travels across borders* (Durham, NC, 2007). Het enige Nederlandse voorbeeld dat ik heb kunnen vinden is een artikel uit 1987 van Petra de Vries: 'Het persoonlijke is politiek en het ontstaan van de tweede golf in Nederland 1968-1973'.¹⁴ De Vries is hier op zoek gegaan naar de oorsprong van de leus 'the personal is political', die werd bedacht door Carol Hanisch, en uiteindelijk in Nederland werd vertaald naar 'het persoonlijke is politiek'. In de geschiedschrijving van de Eerste Feministische Golf is meer onderzoek gedaan naar transforgeschiedenis. Zoals het artikel 'Feminism from Amsterdam to Brussels in 1891 : political transfer as transformation' van hoogleraar Mieke Aerts. Zij beschrijft hier een transfer van politieke ideeën door Wilhelmina Drucker in 1891, dat zorgde voor een boost voor feministisch activisme in Gent.¹⁵ Deze vorm van onderzoek lijkt nog in de kinderschoenen te staan binnen de geschiedschrijving van de Nederlandse Tweede Feministische Golf.

Een internationaal perspectief: Nederland en de Verenigde Staten

Een onderliggende gedachte van deze scriptie is dat Nederland in deze periode meer naar de VS heeft gekeken dan andersom. Dit lijkt vanzelfsprekend, omdat Nederland veel kleiner was en de taal ontoegankelijk was voor Engelstaligen. Volgens een journalist uit Missouri werd Dolle Mina uitgesproken als 'DOLL-uh MEE-nahs'.¹⁶ Een Californische journalist sprak over 'the little Dolles';¹⁷ een Brits vrouwenblad over 'The Mina Birds'.¹⁸ Deze taalbarrière gold andersom niet. Een journalist van de *Rolling Stone* concludeerde na een bezoek aan Amsterdam in maart 1970 enigszins teleurgesteld: 'They all sing in English'.¹⁹ De VS leek voornamelijk 'zender' te zijn, en Nederland 'ontvanger'.

De VS bezat een aanzienlijk prestige waar de rest van de westerse wereld tegenop keek. De economische groei na de Tweede Wereldoorlog in Europa was mede te danken aan de Marshallhulp van de Amerikanen en de hoge levensstandaard werd nog eens gepromoot in Europa, en als ideaal gesteld.²⁰ De VS was het land van waar alles mogelijk was, maar dat toch zeer onbereikbaar leek. Toen de Haagse rockband Shocking Blue in februari 1970 de top van de Amerikaanse Billboardcharts bereikte, keerde het nummer uit pure euforie ook weer terug in de Nederlandse hitlijsten. De leden van de band werden bij terugkomst bovendien benoemd tot ereburgers van Den Haag. De VS was het nieuwe beloofde land.

Dit bleek echter wel iets te kort door de bocht. De VS mocht dan het centrum van de wereld zijn, maar Amsterdam was een 'Magies Centrum', dat internationaal een grote aantrekkingskracht uitoefende. 'De Nederlandse visie op softdrugs, prostitutie, homoseksualiteit, het koningshuis, orde en gezag trok veel aandacht in de buitenlandse pers', schrijft historicus James Kennedy over Nederland in het begin van de jaren zeventig. 'Amsterdam werd beroemd en berucht als een

internationaal Babylon.²¹ En dat imago maakte Amsterdam dan ook zeer aantrekkelijk als reisdoel voor jongeren. Meer dan een kwart van alle jonge toeristen die de hoofdstad bezochten aan het eind van de jaren zestig was Amerikaans.²² Amsterdam was 'het internationale bedevaartcentrum van de magische jaren zestig' en gold als *avant garde* binnen de jongerencultuur. Eind jaren zestig had de stad daarmee steden als Parijs, Londen en San Francisco verdrongen.²³ Het was dus helemaal niet zo vanzelfsprekend dat Nederland periferie was in de Nederlands-Amerikaanse hiërarchie.

Ook moet de 'Amerikanisatie' (of negatiever verwoord: 'McDonaldization') niet te simpel gesteld worden. In de praktijk was een overdracht (transfer) van een idee of praktijk een 'adoption' ('aanneming') en/of 'incorporation' ('inlijving'). Amerikaanse concepten werden wel degelijk in een andere cultuur geïmplantéerd en aangepast, maar zeker niet klakkeloos overgenomen.²⁴ Aspecten van buitenlandse voorbeelden werden uitgelicht en aangepast aan de nationale behoeften. Net als Righart maak ik hier een onderscheid in *postwar history* en *postwar histories*. Onder de eerste categorie vallen transnationale veranderingen na WOII. Nationale belevingen en verwerkingen van discontinuïteiten vormen de afzonderlijke *postwar histories* van landen. Righart beschrijft hoe ingrijpende veranderingen voor landsgrenzen geen halt maakten:

'Deze transnationale *postwar history* heeft zich echter wel binnen gegeven nationale contexten afgespeeld. En het gevolg daarvan was dat de grensoverschrijdende discontinuïteit van de jaren zestig op de kaders van eeuwenoude natiestaten botste. Deze confrontatie heeft vooral in de politieke sfeer tot zeer verschillende *postwar histories* geleid.'²⁵

Deze theorie hield ik in gedachten wanneer ik in de hoofdstukken de Amerikaanse en Nederlandse acties met elkaar vergeleek. Hoe zijn deze acties 'vertaald' naar een andere nationale context? Wat is er aangepast, en wat is er weggelaten of juist toegevoegd? De hoofdvraag van deze scriptie is dus niet alleen *of* er transfer heeft plaats gevonden en *hoe* dit de andere kant van de oceaan heeft bereikt, maar ook *op welke manier* kennis van acties toegepast is. ●

Hoofdstuk 4

De ontstaansgeschiedenis van actiegroep 'De Dolle Mina'

TELEVISIE-PROGRAMMA

VANDAAG

Nederland 1

18.45 NOS: Kl.: De Fabeltjeskrant. 18.55 Journaal. 19.04 Kopduel, wedstrijdprogramma. 20.00 Journaal. KRO: 20.20 Kl.: Moet je 's kijken... Frans Halsema, amusementsprogramma. 21.15 Brandpunt. 21.55 Cabaretaria, maandelijkse kleinkunstkalender. 22.40 Epiloog. NOS: 22.45—22.50 Journaal.

Nederland 2

NOS: 18.45 Kl.: De Fabeltjeskrant. 18.55 Journaal. 19.04 Scala: informatief programma. AVRO: 19.30 Kl.: Vaders tegen wil en dank: Het sleutelkind, tv-film. NOS: 20.00 Journaal. 20.20 Kl.: The High Chaparral: Eens, op een lentedag, tv-film. 21.10 Kleintje Carnaval, een muzikale show. 22.00 Kl.: The life and times of Lord Mountbatten, documentaire tv-film. NOS: 22.50—22.55 Journaal.

Duitsland I

17.45—18.30 Sportjournaal. (NDR: 18.30 Kl.: Mijn vriend Ben, tv-film. 19.00 Actualiteiten. 19.15 Kl.: Amusementsprogramma. 19.58 Programma-overzicht.). 20.00 Journaal en weerbericht. 20.15 Kl.: Groot Carnavalsbal 19.70. 22.00 Kl.: Trekking van de lottogetallen. 22.05 Journaal en weerbericht. Aansluitend: Het woord voor de zondag. 22.25 Dracula, Amerikaanse speelfilm. 23.40 'ournaal.

Duitsland II

18.45 Kl.: De hitparade. 19.45 Nieuws, weerbericht en weekroniek. 20.15 De dochters van Josef, blijspel. Aansluitend: Nieuws in het kort. 21.45 Sportprogramma. 23.00 Nieuws en weerbericht. 23.05—plm. 24.00 Kl.: Nummer Sechs, tv-film.

▲ Afbeelding 3.1

Televisieprogramma van zaterdagavond 24 januari 1970.

Bron: *Nieuwsblad van het Noorden*, 24 januari 1970, p. 13.

van feministe Wilhelmina Drucker (1847-1925) - de naamgever van het gezelschap. Er keken circa vier miljoen mensen²⁶ naar *Brandpunt* die avond, en Dolle Mina werd al snel een begrip in de Nederlandse taal. De acties zorgden ervoor dat de actievoerders als popsterren werden behandeld.²⁷ Iedereen had wel een mening over Dolle Mina. *De Telegraaf* noemde het een 'overmoedig groepje' dat zich onsympathiek gedroeg en niet meer kon zijn dan een 'zeer tydelijk en onvrouwelyk relletje'.²⁸ Kamerlid Hubert Kronenburg (ex-Boerenpartij) stelde zelfs Kamervragen in maart 1970: hij wilde dergelijke zinloze acties in de toekomst voorkomen. De Kamer zag niet in hoe dit verhinderd kon worden.²⁹

Conservatief Nederland zat zich te verbijten, maar verder leek Dolle Mina vrij positief ontvangen te worden. Uit een onderzoek uit april 1970 van het *Algemeen Handelsblad* bleek dat 43% van de ondervraagden positief stond tegenover Dolle Mina; 36% was neutraal; en slechts 20% stond negatief tegenover de actiegroep.³⁰ Journaliste Emmy Brunt schreef in *De Nieuwe Linie*:

'een geschenk uit de hemel'

Op zaterdagavond 24 januari 1970 werd om 21:15u *Brandpunt* (KRO) uitgezonden. In een item van tien minuten maakte Nederland kennis met Dolle Mina. Een groep van negentien meiden en jongens die zichzelf actiegroep 'De Dolle Mina' noemden, werd gevolgd bij een aantal acties die de dag ervoor en op de dag zelf gefilmd waren. Opleidingsinstituut Nijenrode in Breukelen werd bestormd omdat hier geen vrouwen werden toegelaten; bij het stadhuis werd een pasgetrouwd echtpaar toegesproken; herentoiletten (krullen) in de Amsterdamse binnenstad werden afgesloten met roze linten; er werd opgeroepen tot een kookstaking; mannen werden nagefloten op straat; en er werd een korset verbrand bij het standbeeld

'Dolle Mina heeft eindelijk een manifest opgesteld dat ik zonder schaamte aan mijn ex-buurvrouw uit de Jordaan zou durven laten lezen, die iedere morgen gangen gaat schrobben. Het is dan niet van belang dat ik studeer en dat zij dweilt; wat een vieze gootsteen is weten we allebei.'³¹

Hoewel de actiegroep later is bekritiseerd dat zij vaak deuren intrapte die al open waren, opende zij voor velen juist de ogen. Voor veel vrouwen was de uitzending een openbaring. Oud-Dolle Mina Germaine Groenier (1943-2007): 'Voor mij was Dolle Mina er opeens en het voelde als een bevrijding, als een geschenk uit de hemel.'³² Een Dolle Mina uit Den Bosch: 'De eerste acties van Dolle Mina op de televisie waren voor mij een aha-erlebnis, echt een feest der herkenning. Die vrouwen gedroegen zich anders dan tot dan toe gebruikelijk was. Ik was zo enthousiast dat ik meteen na de uitzending een brief stuurde.'³³ Een Dordrechtse Dolle Mina: 'Bij die eerste acties dacht ik: Hè, hè, eindelijk wordt het nu eens openlijk gezegd, door een grote groep vrouwen. Ik voelde precies aan wat die meiden wilden en dat was me uit het hart gegrepen.'³⁴ Dolle Mina bracht het feminisme bij de gewone mensen in de huiskamer door hun ludieke acties -veel meer dan Man Vrouw Maatschappij (MVM).³⁵

Met die 'grote groep vrouwen' op het scherm viel het wel mee: de 'kerngroep' van Dolle Mina was zeer klein. Dolle Mina's van het eerste uur Anne Marie Philippens en Kees van Balen: 'Onze acties kwamen ruim in de pers. Toch was ons groepje zo klein dat we soms nauwelijks het beeldvlak bij de camera konden vullen bij de acties op straat. De goodwill bij de pers was ongelooflijk.'³⁶ Mede door die goodwill van de pers groeide Dolle Mina razendsnel. De schattingen van het aantal leden liepen uiteen van 1000 tot 8000 leden.³⁷ Hoewel die laatste schatting iets te optimistisch was, was het wel degelijk zo dat honderden à duizenden mensen zich aanmeldden als 'lid'. De kerngroep was hier nauwelijks op voorbereid. Men had niet verwacht dat er zoveel belangstelling zou zijn. Dolle Mina Saskia Poldervaart:

'We hadden gedacht dat de groep zich in Amsterdam zou uitbreiden tot ongeveer 50 mensen. De bedoeling was dan dat we na de acties zouden gaan lezen over allerlei dingen waar we nog niet genoeg van afwisten. Maar de reacties uit het hele land stroomden binnen. Het was erg moeilijk om de stormloop op te vangen en het nog met elkaar eens te zijn ook. Daarnaast kwamen vele mensen op de perspublicaties af met het idee dat bij ons alles leuk was, óf kwamen mensen individuele hulpverlening vragen, bijv. of wij geen kresj voor hen wisten. We konden dat niet allemaal aan...'³⁸

De prikacties waren aanvankelijk bedoeld als *statement*, niet als startsein om een organisatie op touw te zetten. Dit had alles te maken met de wortels van de oprichters.

'van jeugdbeweging naar bewogen jeugd'

'Aan het begrip Dolle Mina geven wij de volgende betekenis. Een groep mensen die vooral via ludieke acties wilde wijzen op de positie van vrouwen in deze samenleving. Een groep die een voortrekkersfunctie in de emancipatiebeweging vervulde. Een groep die streefde naar een socialistische maatschappij, omdat ze dat zag als voorwaarde voor een gelijkwaardige rolverdeling tussen man en vrouw, maar die ook zag dat je er daarmee niet was en dat je ook tegen het patriarchaat moest vechten. Een groep die vond dat de strijd tegen het patriarchaat niet tot een strijd tegen mannen mocht verworden.'³⁹

Aldus oud-Dolle Mina Erna Kas. Een citaat dat de socialistische wortels van de groep toont. De voorbereidingen voor deze acties waren uiteraard al eerder begonnen. In het najaar van 1969 besloten zes studenten zich op vrouwenemancipatie te richten. Deze studenten waren Michel Korzec (geb. 1945) en diens vriendin Dunya Verwey; zijn broer Alex Korzec en diens vriendin Rita Hendriks; en Michel's vroegere buurman Huub Philippens en diens vrouw Anne Marie Philippens (Vankan). Deze 'kerngroep' kende elkaar van de Socialistische Jeugd (SJ) Amsterdam (afdeling centrum), waar zij allen in meerdere of mindere mate actief waren.⁴⁰

De SJ was een politieke jeugdorganisatie die bestond van 1960 tot 1972. Tot 1965 was het een vrij kleine, onafhankelijke sociaaldemocratische organisatie, die gezelligheid en parlementaire oriëntatie bood aan diens leden. Na 1965 ontpopte de SJ zich tot een buitenparlementaire actiegroep, en maakte ze deel uit van de links-radicalen (jongeren) beweging.⁴¹ Ze bleef evengoed onafhankelijk. Tussen 1966 en 1968 vormde de SJ de harde kern van de 'demonstratiebeweging', met name van de Vietnamdemonstraties die elke maand plaatsvonden in Amsterdam. Hierdoor groeide ook het ledental van 100 (eind 1966) tot meer dan 400 (mid-1969).⁴² Door deze groei werd in 1968 besloten om 'district Amsterdam' op te splitsen in vijf regionale afdelingen (afdeling oost, west, noord, zuid en centrum). De afdelingen kregen een grote autonomie, net als de andere afdelingen van SJ in het land.

In 1968 en 1969 stakte het ledenaantal. Tegelijkertijd dreigde de SJ haar invloed te verliezen. Er werd gezocht naar nieuwe middelen om relevant te blijven voor 'de massa'. Hoewel demonstraties 'niet zinloos' werden geacht door het bestuur, kwam de SJ in 1969 tot de conclusie dat denkbeelden van het grote publiek wel degelijk beïnvloed konden worden door demonstraties, maar dat een verschuiving van de maatschappelijke machtsverhoudingen zo niet bereikt kon worden.⁴³ Op een SJ-congres te Utrecht op 27 en 28 september 1969 werd daarom geopperd te gaan werken in 'basisgroepen', een idee dat was overgenomen uit de Amerikaanse studentenbeweging. Het doel was om de jeugd te mobiliseren en politiek bewust te maken. De voorzitter schreef in een verslag:

'Dus de SJ voert actie met het doel om een grote groep mensen (d.i. de 'massa', de 'basis') in beweging te brengen, of bewust te maken van hun ondergeschikte positie in deze maatschappij. (...) Een basisgroep is een aantal mensen dat zich met een bepaald onderwerp bezig houdt, activiteiten heeft met

een beperkt doel, omdat die mensen zich daar direkt bij betrokken voelen, omdat het hun direkt belang is. Basiswerk houdt dan o.m. in, het stimuleren, vormen, coördineren, samenwerken met basisgroepen.¹⁴⁴

Het idee was groepen mensen aan de basis (bijvoorbeeld een wijk) te organiseren rondom een specifiek thema (bijvoorbeeld: sanering) waarin hun belangen tot uiting kwamen. Hier zien we al de kiem van Dolle Mina. Het bestuur van de SJ kreeg een coördinerende functie. Eens in de zoveel tijd zouden de basisgroepen onder leiding van de SJ bijeenkomen om ervaringen uit te wisselen.

Kort hierna geraakte de SJ in een 'winterslaap', die mede werd veroorzaakt door vele wisselingen in bestuursleden, ruzies en politieke verdeeldheid. Ook ontstond er onenigheid door discussies over hoe acties aansprekender gemaakt konden worden voor 'de massa'.⁴⁵ De verdeeldheid zorgde ervoor dat de SJ de binding met de basisgroepen kwijtraakte. Met name Amsterdamse SJ'ers kregen het gevoel dat zij ook best zelf basisgroepen konden opzetten, zonder dat de SJ hen op de vingers keek en ze zich achteraf moesten verantwoorden.

De oprichters van Dolle Mina waren duidelijk 'SJ-moe'.⁴⁶ Michel Korzec legde in 1994 uit waarom er werd gekozen voor 'iets leuks': '(...) we waren studenten, we vonden [de] studentenbeweging ontzettend vervelend. Buurtwerk, ook absoluut vervelend. (...) Alles moest anders, en wij zouden dat even klaar [spelen].⁴⁷ Ontevredenheid over de SJ leidde er waarschijnlijk ook toe dat Alex Korzec in mei 1969 aftrad als voorzitter.

Waarschijnlijk wilden de twee broers zich toen richten op iets waarmee meer bereikt kon worden in een kortere tijd. Iets waar behoefte aan was. Michel en Alex Korzec zijn toen op het idee gekomen om een vrouwenemancipatiebeweging in Nederland op te zetten. De gebroeders Korzec zaten met hun vriendinnen Verwey en Hendriks in een lelijke eend, op weg naar de ouders van de broers in Brabant. Dunya Verwey:

'Met z'n vieren waren we op weg, van Amsterdam naar Brabant, ergens in het najaar van 1969. Twee van ons gingen al langer met elkaar om, ik had pas een vriendje en die zat achter het stuur. We studeerden beiden, hadden samen aan studentenacties meegedaan, in het Maagdenhuis gezeten (mijn aanwezigheid daar was marginaal, maar ik ben er tenminste geweest, ook al was ik er weer uit voor de klappen vielen). Het najaar was rustig, er gebeurde niets. In de auto ging het gesprek over onszelf, onze verhoudingen en wat we ervan verwachtten, de rolletjes die we speelden. (Jij bent zo meisjesachtig, zo lievig, wat hebben ze met je gedaan vroeger, was een opmerking aan mijn adres. Ik herinner (sic.) me nog goed hoe niet mijn ouders, maar mijn grootvader zich bezorgd afvroeg wat zo'n meisje nou met algebra moest, dat zou toch veel te moeilijk en niet nodig voor mij hoeven te zijn. Hij gaf me dan ook voor elke onvoldoende een dubbeltje – trouwens ook voor de keren dat ik in de hoek had moeten staan.) Ik ben ook maar al te graag gaan geloven, dat algebra niets voor mij was. En zo kwam van 't een 't ander. (...) In die auto is Dolle Mina toch geboren, maar we wisten het zelf nog niet.¹⁴⁸

Ook Michel Korzec noemde deze autotocht als moment waarop Dolle Mina ontstond. In de herfst van 1969 begon Michel Korzec bij vrienden en kennissen te peilen wie interesse had om een groep op te

zetten die zich moest toeleggen op de situatie van vrouwen.⁴⁹ Huub Philippens, een vroegere buurman van Michel Korzec, raakte er zo bij betrokken. De kerngroep was compleet. De organisatie bleef op deze manier waarschijnlijk overzichtelijk en alle leden waren zeer gemotiveerd. De politie was bovendien altijd uiterst nieuwsgierig naar het reilen en zeilen binnen de SJ. Door te opereren in een kleine groep (een 'cel'), was infiltratie door politie en/of Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) vrijwel onmogelijk. Het lijkt er dan ook op dat dit niet is gebeurd tot de eerste actiedag van Dolle Mina.⁵⁰

Wat aan Dolle Mina vooraf ging in 1969

Dolle Mina ontstond uiteraard niet in een vacuüm. De oprichters speelden in op wat er al in de lucht hing. Binnen Provo was in 1966 het Witte Wijvenplan al gelanceerd voor de emancipatie van de vrouw en vrije liefde. In 1969 bleken steeds meer groeperingen zich met vrouwenemancipatie bezig te houden. Vanaf 1967 hielden Sexpolgroepen zich bezig met het verband tussen seksuele en politieke onderdrukking in de samenleving.⁵¹ Eveneens in 1969 pleitte de Nederlandse Vereniging tot Integratie van Homoseksualiteit COC voor een doorbreking van het starre rollenpatroon van mannen en vrouwen.⁵² Ondertussen was 1969 een topjaar in de protestgolf. Het grote publiek maakte in dit jaar veelvuldig kennis met demonstraties, bezettingen, happenings en (ludieke) acties.⁵³ In april van dat jaar werd de Katholieke Hogeschool Tilburg bezet door studenten; in mei werd het Maagdenhuis van de UvA bezet.

In de pers verschenen steeds meer artikelen over de plaats van de vrouw in de maatschappij in het najaar van 1969. Op 6 september stond er in *Vrij Nederland* (het meest gelezen blad onder SJ-activisten⁵⁴) een artikel van Martin van Amerongen genaamd 'Sexuele bevrijding maakt deel uit van de klassenstrijd', dat ging over de theorieën van Reich en Reiche (zie ook paragraaf 8.1).⁵⁵ Vrouwenemancipatie werd hier als een nieuwe manier gepresenteerd om 'de massa' te bereiken voor een socialistische/marxistische maatschappij, hetgeen uiteraard een mogelijke beweegreden geweest kan zijn voor Alex en Michel Korzec om een dergelijke actiegroep op te zetten.⁵⁶

In diezelfde periode kwam er ook steeds meer informatie beschikbaar in Nederland over (radicaal-)feminisme in de VS. Op 20 september 1969 stond wederom in *Vrij Nederland* een stukje over SCUM, WITCH, Radical Women en Redstockings.⁵⁷ Vanaf juni 1968 kregen de feministische ideeën van Valerie Solanas (van SCUM) enige bekendheid door haar mislukte moordaanslag op kunstenaar Andy Warhol (1928-1987). *Hitweek* schreef evengoed dat 'in haar manifest een paar heldere en goede ideeën tot uitdrukking' waren gebracht.⁵⁸ Emmy Brunt raadde in *De Nieuwe Linie* van februari 1970 aan om Solanas te lezen, net als andere Amerikaans-feministische werken.⁵⁹ Ook in Amerikaanse kranten en tijdschriften (mainstream én underground) werd steeds meer aandacht besteed aan de nieuwe vrouwenbeweging.⁶⁰ (Zelfstandige feministische bladen werden vaak pas vanaf 1970 opgericht.⁶¹) Veel van deze bladen waren in Nederland verkrijgbaar, maar welke dat precies waren is niet meer te achterhalen.

'De vrouw is in', concludeerde MVM-lid Hedy D'Ancona in februari 1969.⁶² Hoewel MVM al was opgericht in oktober 1968, bleek dat het in 1969 de beurt was aan de jongere generatie. In mei 1969 werd Woman Power opgericht door twee Amsterdamse vrouwen: Laurie Langenbach (1947-1984, toen freelance journaliste) en Dini Damave (geb. ca. 1945, vrouw van Wim van der Linden). Woman Power (of V.V.V., Vereniging voor de Vrijheid van de Vrouw) werd in diezelfde maand gelanceerd in *Aloha*. Naar aanleiding van dit artikel kregen zij van VPRO de gelegenheid om een tv-uitzending te maken van 50 minuten.⁶³ Dolle Mina was hun echter drie dagen voor, waardoor Woman Power ondergesneeuwd raakte. Er waren enige contacten tussen de twee groeperingen, maar deze waren nihil.⁶⁴ De kennis over de Amerikaanse feministische beweging lijkt groot te zijn geweest bij Langenbach en Damave. Zo vertelden zij eind januari 1970 (ná de *Brandpunt*-uitzending met Dolle Mina) aan *Vrij Nederland* over een actie tegen Playboyclubs in de VS. Langenbach: 'In Amerika heb je nu de beweging Women's Liberation, die zijn naar Playboyclubs van Hugh Heffner gegaan en hebben pamfletten aan de bunnies uitgedeeld met 'Heffner woont in een huis dat verdiend is over your ass' erop.'⁶⁵ Mogelijk hadden zij goede toegang tot kennis vanwege hun journalistieke achtergrond. Engelse en Amerikaanse popmuzikanten kwamen geregeld over de vloer in een informele sfeer.⁶⁶ Hoewel de kerngroep van Dolle Mina geen contact gehad lijkt te hebben met Woman Power, is het wel typerend voor het feit hoeveel informatie er beschikbaar was in Nederland op dat moment. Als men zocht was er genoeg informatie te vinden. De feministische bewegingen in Amerika waren echter niet algemeen bekend bij het grote publiek. Eind maart 1970 stelde de *Nieuwe Rotterdamse Courant* bijvoorbeeld verbaasd: 'Ook Amerika heeft Dolle Mina's'.⁶⁷ Een andere krant kopte: 'Ook in VS "Dolle Mina's" in actie'.⁶⁸ Dolle Mina liep dus voor op de samenleving.

In de weinige literatuur die er beschikbaar is over Dolle Mina (zie hoofdstuk 2) wordt vaak geschreven dat Michel Korzec in de zomer van 1969 naar de VS is geweest en daar kennis heeft genomen van de feministische beweging. Zowel Alex Korzec als Dunya Verwey herinneren zich dit bijvoorbeeld.⁶⁹ Ik heb echter alleen bewijs kunnen vinden dat Michel Korzec in de zomer van 1970 naar de Verenigde Staten is gegaan, naar verluid samen met fotografe Eva Besnyö.⁷⁰ Daar heeft hij de studentenoppositie en feministische activiteiten bestudeerd, waar hij vervolgens een aantal artikelen over schreef voor de *Haagse Post*, die verschenen in het najaar van 1970.⁷¹ Voor de oorsprong van Dolle Mina is dit echter niet echt relevant; dit vond allemaal plaats ná de eerste acties.

Alternatieve versie van het oprichtingsverhaal: ervaringen van vrouwen centraal

Daarnaast is er een andere versie van de oprichting van Dolle Mina, waarin de marginalisatie van vrouwen tijdens de Maagdenhuisbezetting in mei 1969 centraal staat. Rita Hendriks merkte al in februari 1970 op dat de vrouwelijke stakers alleen goed genoeg waren om broodjes te smeren⁷², een uitspraak die snel is overgenomen binnen de Dolle Mina 'canon'.⁷³ Tijdens deze bezetting kwamen de vele ongelijkheden tussen mannen en vrouwen aan het licht, zowel binnen als buiten het Maagdenhuis. De mannelijke bezetters kregen bijvoorbeeld een hogere boete dan de vrouwen voor hun aanwezigheid in het Maagdenhuis. Mannen kregen vaak ook nog een voorwaardelijke

gevangenisstraf. (Een aantal vrouwelijke bezetters tekende hiertegen protest aan. De boete van 150 gulden voor vrouwen werd verhoogd naar 200 gulden, even hoog als die voor de mannen.⁷⁴) Ook mochten vrouwen vaak van de mannen geen uitspraken doen naar de pers gedurende de actie. Het idee dat vrouwen tijdens de studentenbeweging alleen broodjes smeerden (of dienden als 'activistenhoer'), was ook zichtbaar in de Duitse en Amerikaanse studentenbewegingen.⁷⁵ Dat vrouwen achtergesteld werden binnen de linkse beweging staat buiten kijf; dat de Maagdenhuisbezetting de directe aanleiding is geweest voor het oprichten van Dolle Mina niet. De vrouwelijke leden van Dolle Mina vonden zichzelf eigenlijk al geëmancipeerd, en zagen zichzelf als voorhoede die andere vrouwen moesten bevrijden. Het was 'meer voor dan van vrouwen'.⁷⁶

Naar mijn idee hadden de 'partijideologen' bovendien de meeste zeggenschap tijdens de oprichtingsfase van Dolle Mina. Dat wil zeggen: de mannen. Er kan met enige zekerheid worden gezegd dat de mannen van Dolle Mina een leidende rol hadden. Huub Philippens: 'Bij de acties traden de vrouwen op de voorgrond, de mannen bleven in de schaduw, al hadden zij met enkele andere vrouwen de touwtjes in handen.'⁷⁷ Dunya Verwey over de politiek uitstekend onderlegde broers: 'Alex en Michel hadden een organisatorische voorsprong. Zij zagen de frustraties in het bredere kader van de maatschappij-kritiek.'⁷⁸ Michel Korzec bestempelde zichzelf later als 'leider' van Dolle Mina.⁷⁹

Veel vrouwen hadden bovendien nog te weinig zelfvertrouwen om het hoogste woord te voeren.⁸⁰ De ervaringen tijdens de Maagdenhuisbezetting zullen als context gediend hebben, een voorbeeld van hoe het er aan toe ging in de studentenbeweging, maar in mijn ogen waren deze niet de directe 'aanleiding'. Bovengenoemde gebeurtenissen uit de vorige paragraaf hebben waarschijnlijk als inspiratie gediend voor een nieuw op te richten groep die zich moest 'toeleggen op de situatie van vrouwen'.⁸¹ In de laatste maanden van 1969 begon dit voornemen concrete vormen aan te nemen.

De eerste vergaderingen aan de Zeedijk

De eerste Dolle Mina-acties zijn in het najaar van 1969 bedacht. In november 1969 begon de kerngroep met brainstormsessies. Dunya Verwey: 'Gaandeweg vormde zich die laatste weken van 1969 thuis bij Alex en Rita aan de Zeedijk een soort denktank.'⁸² De kerngroep plaatste meerdere oproepen in de SJ-krant. Opgeven kon bij Rita Hendriks en Alex Korzec of bij Anne Marie en Huub Philippens. Vervolgens hebben er twee openbare vergaderingen voor geïnteresseerden plaatsgevonden bij Huub en Anne Marie Philippens (Nieuwe Keizersgracht 68-III). De eerste vergadering was op dinsdag 2 december⁸³, de tweede waarschijnlijk twee weken later, op dinsdag 16 december 1969.⁸⁴ Op beide vergaderingen kwamen circa 20 à 30 mensen, waarvan het grootste deel student was.⁸⁵

De laatste oproep was specifiek gericht aan de afdeling Centrum van de SJ Amsterdam. Het is niet helemaal duidelijk in hoeverre het de bedoeling was dat deze nieuw op te richten actiegroep een basisgroep was of een onafhankelijke, nieuwe actiegroep moest worden. De SJ reageerde in

ieder geval weinig enthousiast op de vergadering voor oprichting van een vrouwenemancipatiegroep. In een brief van eind december aan de afdeling Amsterdam-west werd geschreven dat er verschillende zaken besproken moesten worden op de komende vergadering van maandag 5 januari 1970:

'Afdeling Centrum is bezig met een witch (heks)-actie (iets over de emancipatie van de vrouw, je weet wel). Het doel en nut van deze actie is nogal twijfelachtig. De opperwitch wilde geen verklarend artikeltje schrijven voor de distrikt-agenda, zodat wij de geheimen op onze vergadering aan een aanwezige heks moeten ontfutselen en er dan over praten of het voor de SJ nuttig is dat West eraan meedoet.'⁸⁶

Anne Marie Philippons beet in een stuk in de agenda van 2 januari 1970 als antwoord de kritiek van de SJ fel van zich af:

'Het is niet verwonderlijk dat de opperwitch (wie is dat???) niets wil loslaten, als er van allerlei kanten uitroepen worden gehoord (ook binnen de SJ, jawel) als: "vrouwen moeten in de keuken", "flauwekul, we hebben wel wat beters te doen", enz., enz., enz. Als je er werkelijk meer van wil weten, kom dan naar de volgende vergadering.'⁸⁷

Deze spanning maakt het niet geheel onbegrijpelijk dat Dolle Mina zich al gauw geheel afsplitste van de SJ. Tijdens acties werden eventuele banden met de SJ dan ook al niet meer genoemd tegenover de pers. In een vergadering van 27 januari bleek dat de SJ Dolle Mina nog wel degelijk als een basisgroep van de SJ zag.⁸⁸ Dolle Mina leek dit vooral als bemoeienis te zien. Mannen uit de kerngroep klaagden dat zij terecht werden gewezen door het 'politburo van de SJ', omdat de actiegroep in een 'poel van kleinburgerlijkheid' dreigde te ontaarden.⁸⁹ Qua theorievorming en taal was het echter duidelijk dat Dolle Mina nog sterk op het SJ-verleden leunde, maar naar buiten werd dit niet meer gecommuniceerd.⁹⁰

IJzeren Mina

Over de naam werd druk gediscussieerd. De werktitel voor de toekomstige actiegroep was toen nog 'Witch', 'Witsj', of 'De versierde kut'.⁹¹ De naam 'Witsj' of iets met 'heksen' (overgenomen van de New Yorkse actiegroep WITCH, zie ook hoofdstuk 7) liet men varen en men koos voor de naam 'Dolle Mina'. Aan de *Televisier* meldde een aantal Mina's:

'Over een naam hebben we eindeloos nagedacht, eerst WITCH, da's een Amerikaanse emancipatiegroep, en toen zochten we een Nederlandse heksennaam. Nou, we hebben allerhande gekke namen verzonnen tot iemand, die een paar boeken over het feminisme aan 't lezen was, op de bijnaam van Wilhelmina Drucker stootte. DOLLE MINA. Dat was het gewoon, want die vrouw is helemaal erg goed geweest. Een uitspringende figuur in de feministische beweging.'⁹²

Andere bronnen vermelden dat de bijnaam van Drucker eigenlijk 'IJzeren Mina' was, maar dat er werd gekozen voor 'IJzeren' te vervangen voor 'Dolle'. Dit kwam meer overeen met het 'dolle meiden'-imago dat de groep wilde uitstralen. Over de oorsprong van de naam ontstaat wat onenigheid. In november 1968 kwam er een biografie uit over Wilhelmina Drucker, wat zorgde voor enige bekendheid van deze feministe uit de Eerste Golf.⁹³ Krantenartikelen hierover zijn vanaf 1968 verzameld in een plakboek, vermoedelijk bijgehouden door Michel Korzec of Selma Leydesdorff (geb. 1949). Drucker werd hier ook al 'Mina' genoemd, maar het voorvoegsel 'dolle' of 'ijzeren' is nergens terug te vinden.⁹⁴

De weken voor de eerste actiedag

Anne Marie Philippens en Kees van Balen schreven dat er eerst heel wat ideologische discussies vooraf gingen aan de actiedagen. De louter nieuwsgierigen vielen op een gegeven moment af, en er bleef een kern van 19 personen over die werkelijk de straat op wilde. Deze actievorm leek met name op initiatief van de mannen gekozen te zijn: 'Bij vrouwen ligt de verdeling tussen hen die actie willen en zij die alleen hun kritiek willen spuien, nogal ongunstig. Is passiviteit niet juist het vrouwelijke probleem?', vroegen Anne Marie Philippens en Kees van Balen zich af.⁹⁵

De traditionele actievormen, zoals die van de SJ, hadden afgedaan, hoewel een aantal leden lid bleef van de SJ.⁹⁶ Ook een reguliere 'burgerlijke' politieke partij was geen optie. Het 'grote publiek' moest bereikt worden 'op een ludieke manier'.⁹⁷ Michel Korzec: 'We kenden de term 'media-events' niet eens: we deden gewoon wat provo's drie jaar eerder hadden gedaan.'⁹⁸ Al in het Maagdenhuis was een tweesplitsing waar te nemen tussen de organisatorische studenten die het liefst verandering wilden brengen met geregelde raden en structurering. Aan de andere kant waren er studenten die dachten in de geest van Provo, die mooie pamfletten maakten en heel Amsterdam vermaakten via de radio.⁹⁹ Hoewel deze twee stromingen vaak hand in hand gingen en er enige kruisbestuiving was, bleek dat de kerngroep van Dolle Mina naar de laatste stroming neigde. Anne Marie en Huub Philippens gaven in 1979 aan dat er uiteindelijk ook gekozen werd voor 'ludieke' acties, omdat men dacht 'dat een serieuze, politieke aanpak voor vrouwen niet aantrekkelijk zou zijn'.¹⁰⁰ Alex Korzec verklaarde kort na de eerste acties:

'We streven er bewust naar de protestacties wat speels te houden. Over de tactiek is lang gediscussieerd. Aanvankelijk waren we van plan om met harde acties de mensen duidelijk te maken dat de moderne vrouw nog steeds als slavin wordt behandeld. Maar mijn ervaring is dat harde protesten veel weerstand oproepen. Weerstand betekent dat je geen enkele positieve invloed hebt. Die beïnvloeding vindt nu wel plaats. De sympathie is enorm en honderden mensen sluiten zich bij ons aan. Ons eerste doel – de bewustwording van de vrouw van haar werkelijke plaats in deze samenleving – is eigenlijk al bereikt.'¹⁰¹

Toen eindelijk werd besloten dat er een actiedag met ludieke acties zou komen, werd in hoog tempo een schema opgesteld voor de uitvoering.¹⁰² In de week van 18 tot en met 22 januari werd elke avond vergaderd, werden pamfletten gemaakt en werd er een generale repetitie gehouden voor de eerste acties/actiedag.¹⁰³ Ook werd vermoedelijk in deze week of kort daarvoor contact opgenomen met de pers. Alleen *Brandpunt* bleek geïnteresseerd te zijn, die ook meteen de primeur opeiste (hoewel op film ook andere journalisten te zien zijn¹⁰⁴). De opnames van 23 en 24 januari werden op 24 januari 1970 uitgezonden. Dolle Mina sloeg in als een 'bom'. ●

DEEL 2: DE ACTIES

Hoofdstuk 5

Damesbladen

► **Afbeelding 5.1**

Bezetting van kantoor Geïllustreerde Pers (dat onder andere de *Margriet* huisvestte) door Dolle Mina op 20 februari 1970.

Bron: ANP Foundation | ANP Historisch Archief

◀ **Afbeelding 5.2**

Bezetting van de redactie van *Ladies' Home Journal* door verschillende actiegroepen op 18 maart 1970.

Bron: S. Brownmiller, *In our time: memoir of a revolution* (New York, NY, 1999)

5.1. Bezetting *Margriet* door Dolle Mina, 20 februari 1970

20 februari Amsterdam – 18 maart New York City

Op vrijdagochtend (een ochtend die volgens de *Panorama* veel vrouwen besteedden aan een grote poetsbeurt¹⁰⁵) 20 februari 1970 bezette Dolle Mina Amsterdam de redactie van damesblad *Margriet*. Krap een maand later vond een gelijksoortige actie in New York plaats. Daar bezette een groep vrouwen, waaronder een aantal leden van de actiegroep Media Women, de redactie van de *Ladies' Home Journal*. De gelijkenis tussen deze twee acties is opvallend. Hoewel er wel degelijk verschillen waren in intentie, aantal bezetters en duur van de acties, zouden de twee foto's (afbeelding 5.1 en 5.2) genomen kunnen zijn tijdens één en dezelfde actie. In beide gevallen is de mannelijke hoofdredacteur van het blad omringd door vrouwen die komen protesteren tot in hun kantoor. Wist de Amerikaanse actiegroep Media Women af van de *Margriet*-actie, of zijn twee gelijksoortige groepen tot dezelfde conclusie gekomen zonder dit van elkaar te weten?

Actie tegen de Geïllustreerde Pers/*Margriet*

'Op vrijdag 20 februari as. zullen de Dolle Mina's het gebouw van de Geïllustreerde Pers, Stadhouderskade 85, gaan bezetten. Hiermee willen wij duidelijk maken dat de damesbladen een funeste invloed uitoefenen op de mentaliteit van de Nederlandse huisvrouw; zij houden haar onmondig, slaafs en afhankelijk. De interne organisatie van de G.P. (*Margriet*) is zo, dat de chefs mannen zijn, en het lagere werk door de vrouwen opgeknapt wordt. Wees solidair met de G.P. Medewerksters.'¹⁰⁶

Dit was de oproep die aan Dolle Mina's door het hele land werden gestuurd. Organisatiegroep 'Bezetting G.P.' (vermoedelijk een afdeling van Dolle Mina Amsterdam) koos als doelwit *Margriet*, 'vanwege de tuttige ongeëmancipeerde artikelen'.¹⁰⁷ De organisatiegroep benadrukte dat de actie geheim moest blijven, hoewel de actie al enigszins was aangekondigd in de pers. Dolle Mina Nora Rozenbroek zei eind januari tegen *Het Parool*, zonder overigens specifiek te worden:

'Damesbladen, die vooral de nadruk leggen op de rol die de vrouw nú heeft en niet op de rol die de vrouw zou kunnen en moeten hebben – die damesbladen willen we tot andere gedachten brengen.'¹⁰⁸

Op 6 februari berichtte *De Volkskrant* over het voornemen van de kort daarvoor opgerichte actiegroep om het gebouw van de Geïllustreerde Pers te gaan bezetten.¹⁰⁹ De Geïllustreerde Pers kon dus iets verwachten, maar niet wanneer. De nacht voor de actie werd op de pui van de Geïllustreerde Pers een waarschuwing gekalkt: 'Er zit een luchtje aan de damesbladen'.¹¹⁰ De actie moest dus niet geheel als verrassing zijn gekomen.

Dolle Mina was goed geïnformeerd: zij wist dat er 's morgens van tien tot elf op de vijfde verdieping van het gebouw een redactievergadering werd gehouden. Een perfect moment om binnen te stormen. Mina's werden opgeroepen om te verzamelen op de hoek van de Eerste van der Helststraat en de Stadhouderskade, slechts enkele minuten verwijderd van de redactie. Verzamelen was om 10 uur, zodat men om kwart over 10 het gebouw binnen kon gaan. Geïnteresseerden werd opgedragen zich te gedragen 'als een trouwe Margriet-, Knip-, Avenue-lezeres':

'We zullen pamfletten uitdelen, sprays spuiten, serpentines gooien, de lieve dienstbare huisvrouw uitbeelden en leuzen roepen. (...) Neem mee: schortjes, stofdoeken, rubberhandschoenen, plumoos, oranje serpentines, vlaggetjes, geurige sprays (geen haarlak, dat maakt viezigheid), zoeklichtjes, bloemen, breiwerk, etc. (...) [We] laten enkele Mina's een breikransje uitbeelden, spray in het rond, stof de boel af, verzorg poppekinderen, verspreid pamfletten, praat met de mensen.'

Aan deze oproep werd gehoor gegeven. Ongeveer zestig mensen kwamen op de actie af. (waarvan vermoedelijk de helft journalist.¹¹¹) Toen de Mina's binnenstormden, ontstond er in het redactielokaal van de *Margriet* een discussie tussen de Dolle Mina's en adjunct-hoofdredacteurs Fons te Marvelde en Hannie van den Horst (1924-2008). AVRO-omroepblad *Televizier*, die de 'bliksem-schoonmaakactie'¹¹² versloeg:

'Nerveuze pogingen van enige kopstukken om de Dolle Mina's de kantine in te loodsen en zoet te houden met kopjes koffie, mislukten jammerlijk. Vastberaden zwermden ze door het hele gebouw, links en rechts mild poetsend en zwabberend.'¹¹³

Leuzen als 'Poetsen, poetsen, poetsen, poetsen, want dat vindt Margriet de belangrijkste taak van de vrouw' en 'Het zal je blad maar wezen, yeah, yeah, yeah, yeah' werden gezongen.¹¹⁴ De Geïllustreerde Pers werd door de groep voor deze dag omgedoopt tot de 'Geïnstitutionaliseerde Pers'.¹¹⁵ Kantoren en personeelsleden werden bespoten met geurige deodorants onder het motto 'Er zit een luchtje aan de damesbladen'.¹¹⁶ Op een stencil dat werd uitgedeeld stond: 'U met uw suikerzoete (ouwe) hoernalistiek bedwelmt het Nederlandse huisvrouwenproletariaat'.

'Uw knusse rubriekjes en artikeltjes, uw verrukkelijke reportages over ons geliefd koningshuis zijn juist wat de huisvrouw, simpele ziel, nodig heeft, nietwaar. U probeert haar dagen te vullen met recepten, knip- en breipatronen en romantische vervolgh verhalen. U leert de vrouw haar plaats: thuis en dienstbaar aan man en kinderen. De vervulling van het vrouw-zijn, het produceren en opkweken van een nageslacht, vergeet u ook al niet. Kortom, er zit een luchtje aan de damesbladen.'¹¹⁷

Oud-Dolle Mina Saskia Poldervaart (geb. 1945): 'Dolle Mina was leuk, geestig en ondeugend. (...) Wij vonden Margriet een vreselijk truttenblad, met zijn receptjes en huishoudelijke tips.'¹¹⁸ De Amsterdamse journaliste Mea Blazer schrijft met duidelijke sympathie voor de demonstranten: 'Het gaat Dolle Mina terecht om de *manier* waarop er over geschreven wordt en het is echt geen geheim dat de paternalistisch gedirigeerde damesbladen de emancipatie van de MAN ernstig belemmeren. Zonder geëmancipeerde mannen geen geëmancipeerde vrouwen.'¹¹⁹ Dolle Mina ergerde zich blauw aan de manier waarop de vrouw werd afgespiegeld in het blad. Volgens Hanneke Acker, Dolle Mina en journaliste, werd overal 'het traditionele beeld van de vrouw hardnekkig gereproduceerd'.¹²⁰

Aanvankelijk was het de bedoeling slechts een kwartier tot een half uur te blijven.¹²¹ De actie duurde langer omdat volgens *Televisier* 'de bleekweggetrokken hoofdredacteur met alle geweld wilde discussiëren en aantonen dat "withete" onderwerpen wel degelijk aan bod komen.' Er werd geen overeenstemming bereikt, mede doordat de Mina's niet echt kwamen om te discussiëren. Na dat half uur stapten zij nog even de kamer van economisch directeur drs. C. Scheltens binnen. Hij kreeg een oranje bloem op de revers gespeld terwijl er 'Oranje boven, leve de Margriet' werd gezongen.¹²²

De groep leek ook nauwelijks een eisenpakket te hebben opgesteld. Toch werd er wel wat bereikt met de actie. In augustus verscheen er een bijlage bij de *Margriet* over Dolle Mina. Uiteindelijk zou Hannie van den Horst in 1972 wel hoofdredacteur van *Margriet* worden, de eerste vrouwelijke hoofdredacteur van het blad. Tien jaar daarvoor was dat nog ondenkbaar.¹²³ Begin november 1970 was de strijdbijl blijkbaar alweer begraven, en werkten Dolle Mina en de *Margriet* samen gedurende de voorbereidingen van de landelijke voorlichtingsactie 'Op de vrouw af'.¹²⁴

5.2. Bezetting *Ladies' Home Journal* door Media Women, op 18 maart 1970

Actie tegen *Ladies' Home Journal*

Op donderdag 19 maart 1970 bezetten ongeveer tweehonderd vrouwen de redactie van de *Ladies' Home Journal*, op dat moment één van de populairste vrouwentijdschriften in de VS. Op dat moment had het blad 6,9 miljoen lezers, waarmee het blad het op één na grootste damesblad was, op *McCall's* na.¹²⁵ De activisten waren afkomstig uit tien verschillende vrouwenbewegingen waaronder de National Organization for Women (NOW), The Feminists, Media Women, Redstockings en de New York Radical Feminists. De groep vrouwen die binnenstormde was een mix van radicale en gematigde feministen.¹²⁶ Ze protesteerden met deze actie tegen de denigrerende advertenties en eisten een crèche voor medewerkers.

De actie tegen *Ladies' Home Journal* was grotendeels georganiseerd door Susan Brownmiller (geb. 1935, lid van de actiegroep Media Women). Brownmiller:

'I specifically organized the *Ladies' Home Journal* sit-in. I had by then worked for many years as a journalist. I knew what a story was. I knew this was a great man-bites-dog story –or, in this case, a woman-bites-magazine story- and I knew this would get national and international publicity if we pulled it off. And we did indeed.'¹²⁷

Op een bijeenkomst werd besproken dat alle grote vrouwenbladen, van *Seventeen* tot *Good Housekeeping*, werden gemaakt door mannen (met *McCall's* en *Cosmo* als enige uitzonderingen). Men koos voor een sit-in, omdat dit volgens Brownmiller een 'electrifying tactic' was gebleken in 'the Movement' (de linkse studentenbeweging). Het doelwit was makkelijk gekozen: een vrouw genaamd Sandie North had in het verleden gewerkt bij de *Ladies' Home Journal*.¹²⁸ Zij hadden op deze manier eenvoudig toegang tot veel informatie over het blad.

De *Journal* had 6,9 miljoen abonnees en werd waarschijnlijk door vier keer zo veel mensen (voornamelijk vrouwen) gelezen. Een actievoerder vertelde aan *Time* dat ze hadden gekozen voor *LHJ* omdat ze al zes maanden lang tevergeefs hadden aangedrongen op een artikel over de feministische beweging en omdat het tijdschrift vrouwen afbeeldde als 'totally passive, eversuffering second-class citizens'.¹²⁹

De bezetting werd tot in de kleinste details voorbereid. Van tevoren werden er geheime bezoeken gebracht aan de kantoren van de *Journal*. Een groep werkte ondertussen aan eisen die gesteld moesten worden. Op de dag zelf kozen de vrouwen hun kleding zorgvuldig uit. Normaal gesproken liepen de actievoerders rond in spijkerbroeken (binnen 'the Movement' niet ongevoen voor vrouwen; daarbuiten zeer ongebruikelijk), maar op de dag zelf zouden ze rokken of jurken dragen zodat ze ongemerkt het gebouw binnen zouden komen. Karla Jay van Redstockings noemde dit een 'revolutionary disguise'. Een voormalig medewerker van de *Journal* die ook betrokken was bij

de actie zorgde voor sleutels van de voordeur en een plattegrond van het gebouw. Diverse media werden ingelicht om de gebeurtenis vast te leggen, maar ook om de vrouwen te beschermen. Jay: 'By then, every activist knew that a rolling television camera was the best protection against being beaten up by the pigs.'¹³⁰ En de media kwamen in groten getale; onder andere *The New York Times*, *The Washington Post*, *the Daily News*, WINS All-News Radio, CBS, NBC en Marlene Sanders van ABC versloegen de actie ter plekke.

De actiedag

Op de dag zelf werd er eerst verzameld bij een kerk in dezelfde straat als de redactie van de *LHU*, voordat men om 8 uur 's ochtends het gebouw *enterde*. Circa tweehonderd vrouwen vielen binnen bij John Mack Carter (hoofdredacteur van 1965 tot 1973) terwijl hij in vergadering was met de adjunct-hoofdredacteur, Lenore Hershey, in zijn 'opulently masculine' hoekkantoor op 641 Lexington Avenue in Manhattan, New York City. Hershey schreef in 1983:

'In they streamed, a noisy motley procession. They were women of all ages, without makeup, in fashions more *lumpen* than Halston, customed for revolt. In an office which normally had seating room for a dozen, there suddenly were women everywhere, standing, sitting on the floor, draped over the table and the windowsills, and spilled out into the halls. For the first few moments, they all seemed to shout at once. It was a zoo.'¹³¹

De 'revolutionary disguise' waar Jay over sprak was haar blijkbaar niet opgevallen. Vervolgens werd er een spandoek opgehangen met 'Women's Liberation Journal'. Het motto van het blad, 'Never Underestimate the Power of a Woman', werd nu eens tegen de redactie gebruikt.¹³² Er werden samenvattingen opgelezen van verhalen die volgens de groep in het blad zouden moeten staan. Om een impressie te geven; deze artikelen hadden titels als 'Prostitutes and the Law', 'Can Marriage Survive Women's Liberation?' en 'How to Have an Orgasm'. Ook werd er een eigen cover voor het blad gepresenteerd met een foto van een zwangere vrouw die een bord vasthoudt met daarop 'unpaid labor'.

Er werd onderhandeld met Carter en Hershey. De actievoerders gingen zich te buiten aan de sigaren die op het bureau van de hoofdredacteur stonden. Er werd een statement voorgelezen waarin werd geëist dat Carter moest opstappen en vervangen moest worden door een vrouw, waar hij in stilte naar luisterde volgens Karla Jay, 'puffing away on a ten-inch phallus'. Hij werd bestookt met vragen als 'Why hasn't the magazine mentioned how many people die every year from butchery at abortion mills?'¹³³ Carter voelde zich overvallen, maar bleef kalm naar de groep luisteren.¹³⁴ Carters telefoon stond ondertussen roodgloeiend met andere executive offices die aanboden de politie te bellen. Carter noemde het een 'educational day', maar vertrouwde *The New York Times* toe: 'although they have a point, they can't have my job.'¹³⁵

Volgens Patricia Bradley zagen de demonstranten de actie vooral als een theater act, en niet als 'serious business'. Toch zou er nog elf uur (!) overlegd worden tussen Carter en Hershey enerzijds en de groep demonstranten anderzijds. Een gehele uitgave over de ideeën van de nieuwe feministische beweging werd afgewezen; een aanbod om een artikel over 'women's liberation' te plaatsen, geschreven door activisten, vond de groep te mager. Na al die uren van overleg was slechts één van de veertien eisen van de groep voldaan: een supplement van acht pagina's, dat zou verschijnen bij het augustusnummer en geschreven zou worden door de demonstranten.¹³⁶ De aanvankelijke eisen over kinderopvangmogelijkheid voor medewerkers, het aannemen van zwarte werknemers, opleidingsmogelijkheden voor secretaresses zodat zij ook hogerop zouden komen, minimumloon en seksistische advertenties bleken allemaal snel vergeten. Volgens Ros Baxandall, van New York Radical Women (NYRW), hadden de 'carrière-types' de actie overgenomen:

'Ti-Grace Atkinson, Shulamith Firestone, and I saw that the career types were in the majority, and while they were negotiating with the editors, we walked silently down the backstairs. We had assumed the action would be a real takeover, just like the time we took over the new Left underground newspaper [*Rat*]. We assumed that feminists would run the *Ladies' Home Journal* and change every aspect of the magazine. Our demand was for a new order, not for positions in the male hierarchy.'¹³⁷

Baxandall stelde dat sommige vrouwen naar de sit-in kwamen met hun cv's in de hand.¹³⁸ Bovendien waren andere vrouwen kwaad omdat de *Journal* zelf zou profiteren van de publiciteit rondom de sit-in onder het mom van 'any publicity is good publicity'. Daarnaast hadden andere grote vrouwenbladen al artikelen geschreven over de feministische beweging, daar hadden ze de *Ladies' Home Journal* niet voor nodig.¹³⁹ Karla Jay concludeerde in *Rat*: 'In summary, the Ladies Home Journal action was effective as publicity. As a radical action (that which effects changes in the existing structure) it did not succeed.'¹⁴⁰ Toch werd de bijlage bij het augustusnummer werd ervaren als een overwinning. Een demonstrant noemde het een 'historic beginning' en 'one small step for womankind'.¹⁴¹ En in 1973 werd Lenore Hershey hoofdredacteur van het blad. Sindsdien is er nooit meer een man hoofdredacteur geweest van *LHJ*.

5.3. Transfer via media?

De *Margriet*-actie in de Amerikaanse pers

De vraag is nu natuurlijk of de organisatoren van de *LHJ*-actie afwisten van de *Margriet*-actie, die nauwelijks een maand daarvoor had plaatsgevonden. Had er in deze korte periode een transfer plaatsgevonden? De *Margriet*-actie kreeg weliswaar enige aandacht in de Nederlandse pers, hoewel de aandacht stukken minder was vergeleken met de eerste allereerste acties.¹⁴² Maar de eerste keer dat de *Margriet*-actie in Amerikaanse kranten werd vermeld was in mei. is vanaf 20 mei 1970 (Dolle Mina werd overigens wel eerder genoemd, maar nooit iets over de *Margrie*-actie. Meer hierover in hoofdstuk 8). Op 20 mei 1970 schreef journalist Bernard Weinraub voor *The New York Times* over de actie tegen het vrouwenblad. Het artikel werd in de weken daarna door verschillende kranten overgenomen. Weinraub:

'They sit on bicycles and whistle at men. They swarm into the offices of sedate women's magazines dressed as cleaning women. They sip beer at men's bars, light cigarettes for startled customers and ask the patrons to sit on their laps. (...) In the last four months the Dolle Minas have marched into the offices of women's magazines dressed in black stockings and shabby clothes and hats. "Stop perpetuating the dependent-woman image!" They shouted, passing out leaflets to editors and secretaries.'¹⁴³

Een Californische journalist voegde daar in een column uit juni 1970 aan toe:

'The little Dolles whistle at men on the streets, invade offices to encourage secretaries and switchboard operators to throw off their chains, and pass out literature demanding equal pay and free abortions. Wow.'¹⁴⁴

Opvallend genoeg legden de Amerikaanse kranten geen verband met de New Yorkse *LHJ*-actie, die twee maanden daarvoor had plaatsgevonden. De *Margriet*-actie is dus later in Amerikaanse kranten beschreven (vanaf 20 mei) dan de actie tegen *Ladies' Home Journal* plaatsvond (op 18 maart). Het is dus zeer onwaarschijnlijk dat de Amerikaanse bewegingen de *Margriet*-actie kenden.

Opmerkelijk is dat aparte vrouwenpagina's in kranten en tijdschriften aan beide kanten van de oceaan werden bekritiseerd, maar dat hier nooit een losse actie tegen is georganiseerd.¹⁴⁵ Acties tegen vrouwonvriendelijke tijdschriften was echter een actievorm die vaker voorkwam. De actievorm werd meerdere malen toegepast bij andere bladen. In 1969 had de Bay Area Women's Liberation groep actie gevoerd tegen het underground blad *Dock of the Bay*, omdat het voor hen teveel pornografisch materiaal bevatte. Een eerdere actie tegen het underground-blad *Rat* maakte veel indruk. In december 1969 of januari 1970 had een groep activistes het links-radicale underground

tijdschrift *Rat* overgenomen.¹⁴⁶ Hoewel er vrouwen werkten, werd het blad steeds meer gedomineerd door mannen (zoals wel vaker gebeurde in 'the Movement'), en werden de pagina's gevuld met politiek en pornografie. Na een eenmalige vrouwenuitgave van het blad op 9 februari 1970 werd het blad vervolgens geheel geannexeerd door vrouwen. Op 15 maart, drie dagen voor de bezetting van *LHJ*, verwees Brownmiller naar deze actie in een artikel van haar eigen hand in *The New York Times*.¹⁴⁷ Twee dagen voor de *LHJ*-actie, op 16 maart, protesteerden 46 vrouwelijke werknemers van het blad *Newsweek*, omdat zij gepasseerd werden voor de hogere functies bij het blad op basis van hun sekse.¹⁴⁸ De actie tegen *Ladies' Home Journal* was dus niet uniek.

Het is dus onwaarschijnlijk dat Dolle Mina ter inspiratie heeft gediend voor de actie tegen *LHJ*. Een bezetting of 'sit-in' was een vrij traditionele vorm van actievoeren.¹⁴⁹ Vrouwentijdschriften waren bovendien al eerder bekritiseerd door schrijfster Betty Friedan (1921-2006) in haar bestseller *The Feminine Mystique* (1963). Daarin schreef zij dat de carrièrevrouw in de jaren dertig en veertig nog werd geprezen in vrouwenbladen, maar dat dit beeld na 1945 drastisch veranderde. Een vrouwelijke oud-medewerker van een vrouwenblad vertelde: 'The new writers were all men, back from the war, who had been dreaming about home, and a cozy domestic life.'¹⁵⁰ Na de Tweede Wereldoorlog werden de hoofdfuncties bij bladen als *McCall's*, *Ladies' Home Journal*, *Good Housekeeping*, *Woman's Home Companion* weer vervuld door mannen, en zij lieten hun invloed gelden. De carrièrevrouw werd nu afgeschilderd als een harteloze anti-moeder, en de vrouwenbladen deden hun best 'moeder de vrouw' thuis te houden.

Het boek werd ook veel gelezen in Nederland.¹⁵¹ (Komisch genoeg was het juist *Margriet*-journaliste Dies Helb-Adam geweest die als één van de eerste Nederlanders een interview met Betty Friedan deed.¹⁵²) Hier ligt waarschijnlijk de werkelijke kiem voor de bezettingen van zowel de *Margriet*, als *Rat* en *LHJ*. Deze gemeenschappelijke bron toont aan dat deze acties niet een gevolg waren van transfer, maar dat hier sprake hier van *histoire croisée*: de invloed van Friedan's *The Feminine Mystique* is hier vermoedelijk doorslaggevend geweest aan beide kanten van de oceaan. Er werd echter onafhankelijk van elkaar uit dezelfde bron geput.¹⁵³ Dat dit zo kort na elkaar plaatsvond is dan niet relevant. Wat wel relevant is, is dat de ideeën van Friedan makkelijk in te passen waren in het actiejargon van de studentenbeweging. Zowel in de VS als in Nederland werden er al sit-ins georganiseerd – dus wat dat betreft was de *Margriet*-actie niets nieuws onder de zon.¹⁵⁴

5.4. Conclusie

Overeenkomsten en verschillen in de acties

Hoewel de acties dus waarschijnlijk niet het resultaat waren van een transfer, is het interessant om de acties met elkaar te vergelijken. In beide gevallen was het betreffende damesblad vrij willekeurig gekozen. Waarom *McCall's*, *Good Housekeeping* of bijvoorbeeld *Woman's Home Companion* met rust werden gelaten is onduidelijk. Hetzelfde gold in Nederland voor de *Libelle* en *Eva*. Oud-*Margriet*-medewerker Heleen Crul (geb. 1944) gaf later aan dat zij hoogst verbaasd was dat Dolle Mina voor de *Margriet* koos, dat volgens haar onterecht werd gereduceerd tot 'één van die bladen'. Crul was bij *Margriet* gaan werken omdat het blad anno 1970 een nieuwe tijd begroette en verder wilde kijken dan 'bakken, braden en borduren'.¹⁵⁵ Juist in januari 1970 was *Margriet* een reclamecampagne begonnen onder het motto '*Margriet* begroet een nieuwe tijd'. *Margriet* (en niet bijvoorbeeld de *Libelle*) was volgens haar gekozen uit pure gemakzucht:

'Gezien dus zeg maar, de actieradius van Dolle Mina, dat waren toch een hoop Amsterdamse vrouwen, ik kende d'r ook een aantal, denk ik dat *Margriet* wat beter op de route lag dan *Libelle*, want dat was in Haarlem. (...) Het was gewoon makkelijker te bereiken, dat moet het absoluut geweest zijn'.¹⁵⁶

Op de cover van de *Haagse Post* van 11 maart stond een zestal Dolle Mina's die vrouwentijdschriften verscheurden, waaronder *Margriet*, *Elegance*, *Avenue*, *Eva* en *Libelle* (zie afbeelding 5.3). De keuze voor *Margriet* lijkt dus willekeurig. Daar kan tegenin gebracht worden dat simpelweg *Margriet* het grootste vrouwenblad van Nederland was.¹⁵⁷ Het katholieke imago van de Geïllustreerde Pers (dat deel uitmaakte van het uitgeversconcern VNU) speelde wellicht ook mee¹⁵⁸, net als een aanvaring dat de actiegroep had met het blad.¹⁵⁹ Zowel in de VS als in Nederland werd er gekozen voor een groot damesblad dat de voorpagina's zou halen.

Een verschil in de acties is de duur: in Amsterdam werd er een half uur geprotesteerd; in New York City ruim elf uur. Ook was de groep die *LHJ* binnenviel bijna tien keer zo groot als de groep Dolle Mina's die bij de *Margriet* binnenstormden. De *Margriet*-actie stond volgens de aangevallen personen bol van de ongegronde vooroordelen. Het *Leidsch Dagblad* kopte: 'Niet één Dolle Mina had ooit "Margriet" gelezen', en dat was niet verzonnen. De vrouwen die *LHJ* binnenvielen hadden een oud-medewerkster van het blad bij zich, en wisten niet alleen wat er in het blad stond, maar ook hoe vrouwen binnen het bedrijf werden behandeld. Die moeite leek Dolle Mina niet genomen te hebben. In 2009 schreef Heleen Crul in een ingezonden brief aan *De Volkskrant*. 'Dat de actievoerende Mina's *Margriet* niet wekelijks lezen, is ze niet kwalijk te nemen. Maar dat ze zelfs niet eens de moeite namen een exemplaar te kopen en hun opvattingen te toetsen, bewijst hun impulsiviteit en vooringenomenheid'.¹⁶⁰ Hoewel historicus Marloes Hülsken concludeerde dat

damesbladen in de jaren zestig emancipatie links lieten liggen¹⁶¹ en de actie dus niet geheel onterecht was, was deze maar oppervlakkig voorbereid.

De *Margriet*-actie leek vooral bedoeld om een statement te maken tegen het 'establishment', dat meer dan eens samen leek te vallen met de generatie van hun ouders. 'Vertrouw nooit iemand van boven de dertig' was een bekend motto onder jongeren in de jaren zestig.¹⁶² Dit leek bij de Amerikaanse actie nauwelijks mee te spelen. De actievoerders waren hier serieuzer bezig met het ontoelaatbare vrouwbeeld dat het blad bracht, en daar was niets grappigs aan. De vrouwen gingen niet weg voordat hun eisen werden ingewilligd, of in ieder geval tot een compromis werd gekomen waarmee zij konden leven. Amerikaanse feministen waren over het algemeen overtuiger van hun doel en dat hun eisen mogelijk moesten zijn in het modernste land ter wereld.¹⁶³ Hoewel Redstockings-lid Shulamith Firestone (geb. 1945) erover klaagde dat te veel vrouwen de actie als 'theater' zagen, draaide de actie uit op een serieuze discussie tussen een kleine groep actievoerders en de hoofdredacteur. Dolle Mina leek bewust 'theater' na te willen streven, door met schorten, kloppers en breiwerkjes aan te komen. Oud-Dolle Mina Petra de Vries lijkt deze insteek van Dolle Mina te bevestigen: 'Het was een opwelling, een tijd van "ludieke" acties. Wat we echt wilden was zo ingrijpend, dat leek onbereikbaar.'¹⁶⁴ Een elf-uur-durende bezetting van de *Margriet*-redactie was misschien ook niet eens nodig. In 1972 kreeg de *Margriet* een vrouwelijke hoofdredacteur. *LHJ* volgde iets later, in 1973. De uitkomst van de acties waren dus nagenoeg gelijk. •

Afbeelding 5.3

Vorkant *HP* van 11 maart 1970: in het midden Nora Rozenbroek, van links naar recht met de klok mee Liduin van Buuren (student Andragogie), Dunya Verwey (student Culturele Antropologie), Anne Marie Philippens (student Psychologie), Lia Schram (student Psychologie) en Claudette van Trikt (student Wiskunde).

Hoofdstuk 6

Missverkiezingen

▲ Afbeelding 6.1

Dolle Mina's voor Dancing 'De Dietsche' in Utrecht, 29 januari 1970. Alex of Michel Korzec houdt een koeienkop omhoog. Alex Korzec verscheen later met een koeienkop op een foto bij een artikel in de *Panorama*. Zie: Piet van Harn, 'Wie is de man van Dolle Mina?', *Panorama*, nr. 13, p. 40-45.

Bron: Omslag *Dolle Mina*. *Een rebelse meid is een parel in de klassenstrijd* (Amsterdam 1970)

▲ Afbeelding 6.2

Artikel in *Het Parool* over het Miss America-protest van september 1968 in Atlantic City, NJ.

Bron: 'Rumoer om een miss-verkiezing', *Het Parool*, 9 september 1968, p. 6.

6.1 Miss Cinemanifestatie, Utrecht, 29 januari 1970

'cine-Mina-festatie'

De eerste keer dat Dolle Mina toesloeg na de *Brandpunt*-uitzending was tijdens de verkiezing van de Miss Cinemanifestatie, tijdens de Cinemanifestatie 1970. De Dolle Mina's noemden de missverkiezing 'onwaardig en uit den boze'.¹⁶⁵ Zij vonden dat de vrouw werd behandeld als 'lustobject' en vroegen: 'bestaat de vrouw soms uit lijf alleen?' Een Dolle Mina verklaarde dat deze verkiezing er enkel toe diende een 'melkkoe van het jaar' te vinden.¹⁶⁶ Met koeienkoppen van papier-maché benadrukten zij dat dit een ordinaire 'veekeuring' was. Enkelen tooiden zich met plastic borsten (afbeelding 6.1).¹⁶⁷ Er werden pamfletten uitgedeeld met de tekst:

'Is het hier een veemarkt?
Een markt voor slavinnen?
Een luxe bordeel uit die goeie ouwe tijd?
Waarom worden hier de uiers van deze vrouw gemeten?
(...)
Vindt u het hier allemaal zo leuk?
(...)
WIJ NIET !!!!
WEG MET DE MISSVERKIEZINGEN
WEG MET DE VROUWENEXPLOITATIE'¹⁶⁸

De Cinemanifestatie was een tweejaarlijks filmfestival¹⁶⁹; de missverkiezing een eenmalig evenement. In de jury zaten onder andere filmmakers Pim de la Parra en Wim Verstappen (ook wel bekend als 'Pim en Wim'). De winnares zou een rol krijgen in een nieuwe film van de Nederlandse cineasten.¹⁷⁰ De voorrondes voor de verkiezing waren al eerder via de pers aangekondigd - net als de actie van Dolle Mina overigens. Eerder die week hadden drie juryleden (waaronder de voorzitter) zich al teruggetrokken door onderlinge onenigheid. De aankondiging van Dolle Mina zorgde ervoor dat jurylid en filmrecensent Dick A. van Ruler uit protest ook uit de jury stapte.¹⁷¹

De actie en voorbereiding

De organisatie van de actie verliep vanuit Amsterdam. Om zeven uur 's avonds werd er verzameld in Amsterdam, waar Michel Korzec de leiding nam.¹⁷² In auto's ging men naar Utrecht, op naar de dancing 'De Dietsche Taveerne' (of kortweg: 'De Dietsche'), gelegen aan het Oudkerkhof te Utrecht. Utrechtse Dolle Mina's ondersteunden de Amsterdamse kerngroep.¹⁷³

Hoewel de groep wel degelijk toegangskarten had, kwamen de Mina's niet binnen.¹⁷⁴ De bedrijfsleider, genaamd Willemsse, zette een paar 'potige portiers' voor de ingang om de herrieschoppers buiten te houden. De portier verklaarde zelf voor de camera: 'Er zouden er wat mij

betreft wel honderd naar binnen mogen. Maar ik wil ze niet binnen hebben omdat we vol zitten, totaal vol.¹⁷⁵ Een drietal Dolle Mina's herinnerde zich dat de portier in paniek raakte en geroepen zou hebben: 'Gedraag je dan toch als dames'.¹⁷⁶ Hoe dan ook, de groep kwam niet binnen. Er werd besloten de actie buiten voort te zetten. Er werd nog even 'Willemse druiloor' en 'dit is het begin, wij gaan door met de strijd' gescandeerd, maar het mocht niet baten.¹⁷⁷ De portier verijdelde een poging van de groep om een set rubberen borsten aan het gevelopschrift op te hangen.

De groep moest nu met iets anders komen; zij had een naam hoog te houden. Dolle Mina had de week ervoor nog de voorpagina's bereikt, en om hun ideeën over schoonheidsverkiezingen 'wereldkundig' te maken moest er weer een ludieke actie komen. Een mogelijkheid diende zich toevallig aan toen een grote groep bezoekers op dat moment terugkeerde van een sessie films. De bekende filmmaker Pim de la Parra (geb. 1940) liep toen ook langs. 'Mogen we u ontvoeren meneer?' improviseerde een Mina.¹⁷⁸ De la Parra zag er de lol wel van in en liet zich met een grote grijns voor het oog van de camera meeslepen (zie afbeeldingen 6.3 en 6.4). Tegenover *Scala* verklaarde hij bovendien solidair te zijn met Dolle Mina.¹⁷⁹

▲ Afbeelding 6.3

Pim de la Parra en de 'gijzelnemers' genieten duidelijk van het spel. Links in beeld Claudette van Trikt.

Bron: 'Dolle Mina kidnappt Pim de la Parra. Verkiezing film-miss in de war gestuurd', *Het Vrije Volk*, 30 januari 1970, p. 1.

▲ Afbeelding 6.4

Pim de la Parra kan maar moeilijk zijn lach inhouden als hij wordt betast. Kandidate (en winnares) Sarabande van Blaaderen valt links net buiten beeld.

Bron: *Dolle Mina: Een rebelse meid is een parel in de klassenstrijd* (Amsterdam, 1970) z.p.

Op weg naar De Raadskelder werden volgens het *Algemeen Handelsblad* enkele mannelijke studenten bestookt met gejoel, 'lekker stuk' en gefluit.¹⁸⁰ Ook Pim de la Parra zelf werd geknepen en nagefloten, volgens *De Stem*.¹⁸¹ De Mina's riepen tijdens de ontvoering 'Pim is lief' en 'Pim is onze miss'. De ontvoerde had het koud; z'n jasje had hij in alle haast binnen laten liggen, maar hij vond het prachtig.¹⁸² De Mina's trokken met een groeiende schare sympathisanten naar het nabijgelegen Open Jongeren Centrum De Raadskelder onder het Utrechtse Stadhuis – de gevangengenomen Pim de la Parra met zich meevoerend – om aldaar de standpunten van de actiegroep toe te lichten. Enkele juryleden en misskandidaten voegden zich bij het gezelschap in de kelder, uit protest tegen het harde optreden van de nachtclub. Zo ook misskandidate Sarabande van Blaaderen; zij had al

ervaring in de Amsterdamse studentenbeweging en sympathiseerde tegenover de pers openlijk met Dolle Mina.¹⁸³

Enmaal in De Raadskelder werd de sfeer grimmiger en werden vragen als: 'Vind je het nou zo geweldig alleen op uiterlijke kwaliteiten te worden beoordeeld?' op de missen in spe afgevuurd. De meeste kandidaten deden enkel mee vanwege de filmrol, of verdedigden zich met het argument dat ook het karakter mee zou tellen in de verkiezing.¹⁸⁴ Na een paar uur keerden alle kandidaten terug naar De Dietsche. Een lokale krant concludeerde: 'ook de aarzelende twee schonen, die aanvankelijk bezweken waren voor de argumenten van de Dolle Mina's, verlieten later op de avond de raadskelder om zich alsnog aan de jury te laten zien.'¹⁸⁵ Een andere lokale krant kopte enigszins terecht: 'Kandidaten lieten zich niet ompraten'.¹⁸⁶ Om elf uur taaiden de Dolle Mina's weer af - zij vonden dat zij hun punt hadden gemaakt. Hun punt was misschien gemaakt, maar de missverkiezingen werden toch vervolgd in De Dietsche, met twee uur vertraging.¹⁸⁷ Rond middernacht werd er uiteindelijk alsnog een winnares gekozen, namelijk Sarabande van Blaaderen. Dolle Mina was na afloop 'bijzonder tevreden' over het gehele verloop van de actie.¹⁸⁸

De media richtte zich met name op de ontvoering van De la Parra. Het populaire beeld van Dolle Mina's die achter mannen aanjaagden werd hiermee nog eens bevestigd.¹⁸⁹ Dat Pim de la Parra lachend op de foto's stond, was een teken dat Dolle Mina ook leuk was voor mannen. (Pim de la Parra kreeg even goed een ongeruste brief van zijn vader uit Paramaribo, die niet kon 'gissen of de oude Hollandse humor of de moderne universele baldadigheid de hoofdtoon voerde'.¹⁹⁰) De ontvoering leidde in zekere zin af van het doelwit van de actie: dat de vrouw op missverkiezingen werd gereduceerd tot een lustobject.

6.2. Miss America: Atlantic City, NJ, 7 september 1968

'kooks' en 'cattle'

Bijna anderhalf jaar daarvoor, op 7 september 1968, was er door ongeveer 100 tot 150 vrouwen¹⁹¹ voor de Boardwalk Hall in Atlantic City, New Jersey geprotesteerd tegen de jaarlijkse Miss America-verkiezing. Meerdere feministische actiegroepen uit het hele land¹⁹² trokken naar Atlantic City om te laten zien hoe kwalijk schoonheidswedstrijden waren voor zowel vrouwen die eraan meededen als vrouwen die ernaar keken.¹⁹³

De verkiezing was op dat moment één van de grootste tv-evenementen van het jaar, en de actie raakte een gevoelige snaar. Naar aanleiding van een persbericht werd Lindsay Van Gelder van de *New York Post* erop af gestuurd, om een grappig verhaal te schrijven - haar specialiteit. Van Gelder: 'Miss America was a sacred cow, the kind of thing that women were supposed to aspire to. It made perfect sense that anybody who would be protesting Miss America had to be a kook' [een 'gek', LG].¹⁹⁴ De activisten waren van mening dat alles waar zij tegen waren terug was te vinden in deze verkiezing. De vrouw werd hier als 'Mindless Sex-Object Image' beoordeeld; er was nog nooit een zwarte finalist geweest; en bovendien moest de winnaar soldaten in Vietnam bezoeken ter vermaak. WITCH-lid Robin Morgan (geb. 1941): 'Where else could one find such a perfect combination of American values - racism, militarism, capitalism - all packaged in one "ideal" symbol, a woman.'¹⁹⁵

De actie en voorbereiding

Vanaf één uur 's middags werd voor de hal geprotesteerd, voornamelijk door middel van 'guerrilla theater'.¹⁹⁶ Vrouwen hielden borden vast met opschriften als 'Everyone is Beautiful', 'I am a Woman, Not a Toy, Pet or Mascot', 'Who Dares to Judge Beauty', en 'Welcome to the Miss America Cattle Auction'.¹⁹⁷ Vrouwen zongen 'Ain't she sweet; making profits off her meat.'¹⁹⁸ Van tevoren was er opgeroepen bh's, korsetten, krulspelden, valse wimpers, pruiken en nummers van bladen als *Cosmopolitan*, *Ladies' Home Journal* en *Family Circle* mee te nemen, om in de 'Freedom Trash Can' te gooien. Om aan te tonen dat men dit een 'veemarkt' vond werd er een schaap tot Miss America gekroond. Een lange Miss America-pop werd aangeboden tijdens een veilingsketch (afbeelding 6.4). NYRW-lid Peggy Dobbins speelde een zakenman in deze sketch: 'Step right up, gentlemen, get your late-model woman right here! She can push your product, push your ego, push your war!'¹⁹⁹ De vrouw werd gebruikt om allerlei producten (letterlijk) 'aan de man' te brengen.

Zestien actievoerders hadden kaartjes gekocht voor het gebeuren, met als doel de verkiezing ook binnen het gebouw te verstoren.²⁰⁰ De vrouwen hadden zich mooi aangekleed en veel make-up opgedaan om niet op te vallen (afbeelding 6.6). Hoewel de beveiliging vermoedens had dat de vrouwen actievoerders waren, wisten ze toch binnen te komen.²⁰¹ Op een oud bedlaken dat naar binnen was gesmokkeld, was 'women's liberation' geschreven.²⁰² De groep vrouwen wist de eerste rij

van het balkon te bemachtigen. De banner werd uitgerold op het moment dat de vorige Miss America haar afscheidsspeech hield. De activisten riepen kreten als 'Women's Liberation!' en 'No More Miss America!' ²⁰³

De verkiezing ging stug door, en de camera's weken niet van het podium. Zelfs de geur van twee stinkbommen kon niet voorkomen dat de verkiezing gewoon doorging.²⁰⁴ Hoewel het protest niet direct op de Amerikaanse tv te zien was, was het duidelijk voor de kijkers dat er enige commotie was ontstaan.²⁰⁵ Vijf betogers werden gearresteerd, maar werden later weer vrijgelaten.²⁰⁶ De activisten sloten om middernacht hun dag van protest af. Het concept 'Miss America' werd dood verklaard. Haar 'dood' werd onmiddellijk gevierd met een begrafenisdans bij kaarslicht.²⁰⁷

► Afbeelding 6.5

Een lange Miss America-pop werd verkocht op een veilingssketch. Links Leah Fritz en Florika; rechts (in het wit) Flo Kennedy. Dit had een duidelijk antikapitalistisch element. Op de achtergrond een bord met 'can make-up cover the wounds of our oppression?'

Bron: 'The Miss America Protest: 1968', Redstockings.org
http://www.redstockings.org/index.php?option=com_content&view=article&id=59&Itemid=103

Deze sketch van de veiling van Miss America kwam ook terug de film *Up The Wall Miss America* (Bev Grant/Newsreel/Liberati News Service, 1968).

◀ Afbeelding 6.6

De feministische actiegroepen protesteerden tegen deze 'cattle auction' ('veemarkt'). Hier heeft een vrouw een bord vast met 'Break the Dull Steak Habit' en 'Cattle Baron' erop. De foto was afkomstig van een reclame voor zonnebrand.

Bron: J. Duffett, New York, 'WLM vs Miss America. As it happened. Atlantic City is a town with class – they raise your morals while they judge your ass', *Voice of the Woman's Liberation Movement*, October 1968, p. 1, 5, 7.

► Afbeelding 6.7

De actievoerders zorgden dat ze er goed uitzagen.

Bron: S. Rowbotham, *A Century of Women. The History of women in Britain and the United States* (Londen 1999), p. 379.

6.3. Een geval van transfer?

Het Miss America-protest in de Nederlandse pers

De vraag rijst nu natuurlijk wat het verband is tussen deze twee acties, die zich beiden ten doel hadden gesteld missverkiezingen te bekritisieren. Het protest werd bescheiden beschreven door de mainstream pers. Een kort en sober bericht stond in *Life* en *Time*, twee van de grootste Amerikaanse tijdschriften op dat moment.²⁰⁸ Ook de grotere kranten (*The New York Times*, *The Washington Post*) berichtten erover. Al deze kranten en tijdschriften waren verkrijgbaar in Nederland, maar het lijkt erop dat het nieuws maar moeilijk de andere kant van de oceaan bereikte.²⁰⁹ Binnen Nederland was de Amsterdamse krant *Het Parool* de enige landelijke krant die over het protest berichtte: 'Rumoer om miss-verkiezing' (afbeelding 6.2).²¹⁰ Daarnaast toonden met name regionale kranten aandacht voor het protest, en wisten deze opvallend genoeg al een dag van tevoren (!) dat er bh's verbrand zouden worden.²¹¹ (Zie ook hoofdstuk 9.) Nederlandse tijdschriften lieten het onderwerp ongemoeid.

Het protest werd daags na het gebeuren uitgezonden op de Nederlandse tv, in NCRV's *Hier en Nu*, gepresenteerd door Peter Schreuder.²¹² Verschillende Dolle Mina's hebben aangegeven het protest op tv gezien te hebben, vermoedelijk in dit programma.²¹³ Een tv-recensent concludeerde dat de activisten 'zinnige dingen' zeiden.²¹⁴ De aantijgingen klonken veel Nederlanders blijkbaar niet onredelijk in de oren.

Er was dus informatie over het Miss America-protest beschikbaar in Nederland. Via de underground pers heeft het nieuws zeker de kerngroep bereikt. Folkzangeres en activist Bev Grant (geb. 1942, lid van NYRW en WITCH) maakte voor Newsreel en Liberation News Service een korte film over het protest genaamd *Up Against the Wall, Miss America*.²¹⁵ Newsreel was een collectief van onafhankelijke filmmakers dat in januari 1968 was opgericht in New York City.²¹⁶ In de loop van 1968 en 1969 werden er ook afdelingen opgericht in andere grote steden in de VS. Deze filmmakers maakten films en documentaires over onderwerpen die vaak genegeerd werden door de mainstream media.

In Amsterdam was al in 1966 een gelijksoortige organisatie van de grond gekomen, genaamd Cineclub. Cineclub organiseerde filmavonden over onderwerpen als de derde wereld, bevrijdingsbewegingen, protestacties in Nederland en buitenland, en de oorlog in Vietnam. De directe aanleiding voor de oprichting van Cineclub was de film *Omdat mijn fiets daar stond* (1966) van Louis van Gasteren. Deze film over het gewelddadige politieoptreden bij een foto expositie (nota bene over het harde politieoptreden bij het huwelijk van Beatrix en Claus) tegen een onschuldige omstander kwam niet door de filmkeuring en mocht niet openbaar vertoond worden, omdat het 'in strijd was met de democratische verworvenheden'.²¹⁷ Cineclub bood een podium voor dergelijke films waar de reguliere media geen interesse in hadden.

Cineclub onderhield nauwe een nauwe band met de studentenbeweging. Zo verzorgde de organisatie op de zaterdag van de Maagdenhuisbezetting een vertoning van films over de Franse

Mei-revolutie.²¹⁸ Kort na de oprichting werden er ook in andere studentensteden Cineclubs opgericht. Vanuit Amsterdam werden er filmavonden geprogrammeerd en films gedistribueerd. In november 1968 werd in samenwerking met de Nederlandse Studenten Raad een groot aantal Amerikaanse films (met name van Newsreel) geïmporteerd.²¹⁹ In de loop van 1969 waren deze films niet alleen te zien in Cineclubs, maar ook in diverse scholen, vormingscentra, buurthuizen en jeugdclubs in Nederland.

Zeer waarschijnlijk is toen ook de Newsreel-film *Up Against the Wall, Miss America* geïmporteerd. Dit was één van de eerste 'vrouwenfilms' die Cineclub importeerde.²²⁰ Wie hier direct verantwoordelijk voor was is echter onduidelijk. De film was te huur bij de Cineclub in Amsterdam en er circuleerde zelfs een Nederlandse vertaling van de tekst uit de film. Deze vertaling is in de collectie van Dolle Mina bij Aletta te vinden.²²¹ Michel Korzec houdt het in zijn autobiografie *Ik Kan Alles Uitleggen* (1994) erop dat ze 'geheel per toeval (Simone de Beauvoir en wat recente Amerikaanse pamfletten) op het vrouwenprobleem' kwamen.²²² Waarschijnlijk refereert hij hier aan de vertaling van het filmscript van de Newsreel-film. In de Miss America-actie zien we namelijk al elementen die ook gebruikt zouden worden bij de versterking van de Miss Cinemanifestatie.

Daarnaast kunnen ook Amerikaanse underground tijdschriften voor een transfer van de actie naar Nederland hebben gezorgd. *Hitweek* gaf regelmatig adviezen over welke underground bladen goed waren. In *De Nieuwe Linie* van februari 1970 schreef journaliste Emmy Brunt onder andere het underground blad *Kaleidoscope* voor om meer te weten te komen over de nieuwe feministische beweging.²²³ Deze bladen konden geïmporteerd worden, maar waren vaak ook te koop bij boekhandel Atheneum in de binnenstad.

De BVD rapporteerde echter dat het een verslaggeefster van *Het Vrije Volk* was (vermoedelijk Ria van Haaster) die Dolle Mina op het idee bracht om een missverkiezing te verstoren. Zij had daarbij 'vermoedelijk een exclusief artikel voor ogen.'²²⁴ Dit doet echter niets af aan de eerdere kennis die al voorhanden was over het Miss America-protest en de sterke gelijkenis tussen de twee acties.

6.4. Conclusie

Een 'veemarkt'

Er is geen twijfel mogelijk dat het protest tegen de Miss America-verkiezing heeft gediend als leidraad voor de Cinemanifestatie-actie. Zo werd de 'cattle market' een 'veemarkt'. Boerderijdieren – respectievelijk een schaap en een koe – werden aangehaald om het betoog kracht bij te zetten. Ook werd er in beide gevallen getracht de verkiezing in zijn geheel te verhinderen (wat in beide gevallen min of meer mislukte: de protesten in zowel Utrecht als Atlantic City werden overschaduwed door toevalligheden, respectievelijk de ontvoering van Pim de la Parra en een vermeende bh-verbranding).

Er heeft echter slechts een gedeeltelijke transfer plaatsgevonden. Zo hebben interne discussies in de Amerikaanse feministische beweging over de onbedoelde anti-vrouw-boodschap van het protest Nederland nooit bereikt. Carol Hanisch (geb. 1942, lid NYRW en Redstockings) klaagde in een kritiek dat teksten als 'Up Against the Wall, Miss America' niet enkel gericht leken tegen de verkiezing, maar ook tegen de vrouwen die aan de verkiezing meededen.²²⁵ Robin Morgan: 'Too many of our guerrilla-theater actions seemed to ridicule the women participants of the pageant rather than the pageant itself.'²²⁶ Onbewust beledigde de groep dus veel vrouwen, in plaats van hen te overtuigen. De Miss America die in 1968 haar titel overdroeg verklaarde later:

'Just the fact that this group of women would say to us (...) that we were selling ourselves. And it was almost verging upon prostitution. It did really hurt my feelings because I felt that my femininity was something to be respected and to be celebrated.'²²⁷

Dolle Mina beging dezelfde fout. Zij kreeg zelfs een aantal kandidaten mee, maar wist hen vervolgens niet te overtuigen. Deelnemster Penney de Jager (geb. 1948) voelde zich aangevallen toen Dolle Mina's haar ervan beschuldigden met 'haar seks' te koop te lopen: 'Ze realiseerden zich helemaal niet dat het m'n werk is om met m'n lichaam geld te verdienen. Ze zijn volgens mij gewoon hysterisch, ze missen iets, en dat is vrouwelijkheid.'²²⁸ Net als in de VS verdedigden veel kandidaten zich door te zeggen dat de verkiezing een middel tot een doel was. In de VS was dit doel een studiebeurs te krijgen; bij de Cinemanifestatie een rol in de nieuwe film van 'Pim en Wim'.

De Nederlandse actie leek, net als de *Margriet*-actie (zie hoofdstuk 5), stukken minder serieus dan de Amerikaanse actie. Zo duurde de actie slechts twee uur en het protest in Atlantic City van het middaguur tot middernacht. Dit was misschien ook wel onvermijdelijk. De Miss America-verkiezing had al sinds haar oprichting in 1921 een politieke significantie. Zo werd er in 1945 een Joodse vrouw tot Miss America gekroond, om te laten zien waarvoor Amerikanen in Europa vochten.²²⁹ In 1995 werd een dove vrouw Miss America, als gebaar dat de 'American Dream' ook haalbaar was voor mensen met een beperking. Hoewel bij het Miss America-protest weinig werd

gezegd over de politieke betekenis van de verkiezing, speelde deze wel zeker een rol. Deze politieke dimensie, die in de VS zo'n belangrijke rol speelde, was in Nederland niet van toepassing.

Het grootste verschil tussen Nederland en VS was de relevantie van de Missverkiezing in de VS. Miss America leefde veel meer onder jonge Amerikaanse vrouwen dan Miss Holland of enig andere missverkiezing ooit heeft gedaan onder Nederlandse vrouwen. Dit moet zeker niet onderschat worden. Lindsay Van Gelder schreef: 'The title [of Miss America] was one of the highest honors a woman in the United States could achieve outside marriage and motherhood without being accused of being a ball-breaker.'²³⁰ Amerikaanse vrouwen keken zelf ook graag naar de verkiezing. Organisator Carol Hanisch werd op het idee gebracht door een feministische film genaamd *Schmeerguntz* (1966)²³¹:

'The movie had flashes of the Miss America contest in it and I found myself sitting there remembering how I had felt at home with my family watching the pageant as a child, an adolescent, a college student. I knew it had evoked powerful feelings... We discovered that many of us who had always put down the contest still watched it. Others, like myself, had consciously identified with it, and had cried with the winner.'²³²

Miss America worden was deel van de 'American dream', waarin schoonheid vaak gelijk werd gesteld aan vrouwelijkheid.²³³ Co-organisator Alix Kates Shulman (geb. 1932) gaf aan hoe zeer de Miss America verkiezing meisjes en vrouwen in de VS raakte:

'When I was growing up, Miss America was the symbol of what every young girl wanted to be. That was the kind of attainment that everybody yearned for, to be considered beautiful. There was nothing else. That was the biggest thing.'²³⁴

De Miss America-verkiezing trok 110 miljoen kijkers en was één van de grootste tv-events van het jaar. Bovendien waren er nog eens 20.000 mensen aanwezig in de Boardwalk Hall.²³⁵ Het succes van de actie was daarom overweldigend en het aantal vrouwen dat op bijeenkomsten van feministische actiegroepen afkwam steeg explosief.²³⁶

In Nederland leefden missverkiezingen stukken minder, en waren ze overduidelijk komen overwaaien uit de VS. Missverkiezingen werden bovendien eind jaren zestig al achterhaald gevonden in Nederland. *Brandpunt* bekritiseerde de Miss World-verkiezing van 1967 door te laten zien dat politieke beweegredenen vaak belangrijker waren dan schoonheid.²³⁷ Desondanks waren er wel degelijk veel missverkiezingen te zien op de Nederlandse tv, waaronder Miss Korea, Miss Europa, Miss World en Miss London. Maar waar feministen in de VS 'Go back to Russia' en 'Mothers of Mao'²³⁸ naar hun hoofd geslingerd kregen, stuitte Dolle Mina op veel goodwill. Zo was de organisator van de Cinemanifestatie het niet helemaal eens met Dolle Mina, maar vond hij het 'wel leuk dat er wat leven in de brouwerij was gekomen'.²³⁹ Henk van der Meyden, een 'roddeljournalist' die ooit jurylid was geweest bij een Miss Holland-verkiezing, haastte zich om een 'bekentenis' af te

leggen. Hij verontschuldigde zich dat 'wij juryleden deze missen alleen als vlees zagen'.²⁴⁰ *Scala* bracht de organisatoren van de Cinemanifestatie in beeld die uit pure onmacht de Dolle Mina's uitmaakten voor 'klootzakken'.²⁴¹ Dolle Mina leek dus wel een beetje een open deur in te trappen, wat in de VS zeker niet het geval was. Dat is dan ook de reden geweest dat een aantal kandidaten het in eerste instantie zelfs met Dolle Mina eens was. Aan *Het Vrije Volk* gaf winnares Sarabande van Blaaderen aan dat zij feitelijk een handje was geholpen door Dolle Mina:

'(...) ik had niet verwacht, dat ik zou winnen. Ik ben geen lekker stuk. Mijn maten lijken nergens op. Maar ik heb wel persoonlijkheid – dat weet ik best. Maar ik kon toch niet vermoeden, dat dat mee zou tellen?'²⁴²

Het aanvankelijk stellig klinkende 'weg met de missverkiezingen, weg met de vrouwenexploitatie' vervaagde al gauw. Kandidaten werden niet omgepraat en associaties met Dolle Mina waren een plus voor kandidates. Er mag dus wel gesteld worden dat de actie averechts werkte.

Een veranderde context

In de VS was de missverkiezing een perfect doelwit omdat het een combinatie van racisme, militarisme en kapitalisme was. Bij de actie van Dolle Mina lag de focus echter puur op seksisme ('veemarkt'), en verrassend genoeg niet op financieel gewin ten koste van de kandidaten.²⁴³ Ook bij latere acties tegen missverkiezingen was seksisme het voornaamste doelwit.²⁴⁴ Zo protesteerde Dolle Mina wél tegen een Miss Hotpantsverkiezing in Zwolle in mei 1971, maar niet tegen de Miss Holland-verkiezing op 28 mei 1970. Het concept van de 'veemarkt' bleef opduiken in het protestrepertoire van Dolle Mina. Op 29 mei 1970 werd er geprotesteerd tegen de verkiezing van Miss Sunny Seventy in Den Haag. Dolle Mina's gebruikten hier leuzen als 'niet een miss punt, maar een miss rund' en 'laat je niet missbruiken'. Op een pamflet dat werd uitgedeeld werd geschreven dat vrouwen de huidige maatschappij veel te veel moesten 'missen'.²⁴⁵ Alleen deze laatste slogan plaatste het seksisme in een bredere context.

Ook bij acties tegen missverkiezingen in het buitenland richtten feministische actiegroepen zich voornamelijk op het seksisme. Tijdens het protest tegen de Miss World-verkiezing in Londen in november 1970 werd de slogan 'We're not beautiful, we're not ugly, we're angry' gebruikt, en werd de verkiezing verweten een veemarkt te zijn.²⁴⁶ Tijdens de Miss België-verkiezing van 1971 bleek één van de kandidaten een infiltrant te zijn die tijdens de finale uit het rijtje liep en riep: 'Nee aan de uitbuiting van de vrouw!' Vanuit het verbouwde publiek sprongen Dolle Mina's op het podium met spandoeken en flyers: 'Wij zijn geen vee'.²⁴⁷ (Opvallend is dat hierbij een bord van het Miss America protest uit 1968 gekopieerd was - vergelijk afbeelding 6.8 met afbeelding 6.6. Dit was een bewijs dat foto's van het Miss America-protest de andere kant van de oceaan hadden bereikt en bovendien dat dit protest de standaard was, de 'oervorm'.)

Miss America bekritisieren betekende niet alleen dat je het onhaalbare schoonheidsideaal en

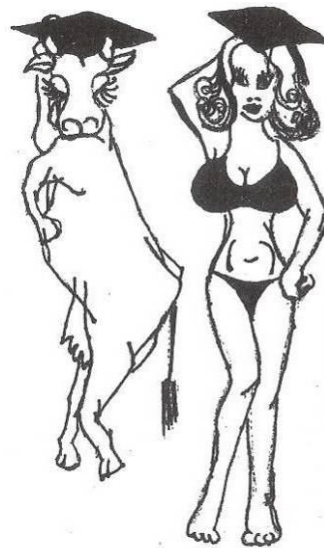
de objectivering van vrouwen bekritiseerde: de gehele Amerikaanse 'identiteit' werd hiermee aangevallen. Bij deze transfer verdween deze context, maar seksisme bleek in de gehele westerse wereld relevant te zijn. •

▲ Afbeelding 6.8

Affiche voor protest tegen Miss België-verkiezing in 1971. Deze afbeelding is een letterlijke kopie van een protestbord die tijdens het protest tegen de Miss America-verkiezing van september 1968 werd gebruikt (afbeelding 6.5). Foto's hiervan verschenen naar ik weet alleen in Amerikaanse bladen. Belgische media vallen buiten mijn onderzoek.

Bron: http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/het_geheugen/het_geheugen_in_thema_s/dollemina.html

▲ Afbeelding 6.9

Eind 1970 was het beeld van een missverkiezing als vee- of vleeskeuring gemeengoed geworden. Hier een afbeelding overgenomen uit de *Sydney Women's Liberation Newsletter*.

Bron: 'Down Under', *Off Our Backs*, 14 december 1970, p. 12.

Hoofdstuk 7

De echtgenote als (blanke) slavin

◀ Afbeelding 7.1

WITCH protest tegen bruidsmarkt.

Bron: 'Who's Come a Long Way, Baby?', *Time*, 31 augustus 1970, p. 18.

► Afbeelding 7.2

Dolle Mina leest het pamflet voor met de beroemde woorden 'Bent U ook een blanke slavin, en wilt u dat blijven?'

Bron: Screenshot uit het *Brandpunt*-item van 24 januari 1970.

7.1. WITCH: 15 februari 1969

'Bridle Un-fair'

Op zaterdag 15 februari 1969 verstoorde de feministische actiegroep WITCH een bruidsmarkt in Madison Square Garden in New York City. Circa honderd vrouwen voerden actie door pamfletten uit te delen, 'guerrilla theater' op te voeren en door symbolisch de kraamhouders te 'beheksen'. De bruidsmarkt ('Bridal Fair') werd omgedoopt tot 'Bridal Un-fair'. Actievoerders hielden borden vast met 'Always a Bride, Never a Person', 'Ask Not for Whom the Wedding Bell Tolls', en 'Here Comes the Bribe' ('Hier komt de steekpenning/omkoperij', LG).²⁴⁸ Ook was er een bord met 'Coffee Causes Chromosome Damage'. Leden van de groep droegen zwarte gewaden en zongen 'Here come the slaves/ off to their graves' op de melodie van de traditionele huwelijksmars.²⁴⁹

Kort voor de actie had de groep de stad volgeplakt met stickers met daarop 'Confront the Whore-makers' (een parodie op 'Confront the Warmakers', een populaire kreet uit de linkse beweging). Ook werd er 's ochtends een 'WITCH Un-Wedding Ceremony' gehouden. Leden van de actiegroep lazen het volgende op:

'We are gathered together here in the spirit of our passion to affirm love and initiate our freedom from the unholy state of American patriarchal oppression.

We promise to love, cherish, and groove on each other and on all living things. We promise to smash the alienated family unit. We promise not to obey. We promise this through highs and bummers, in recognition that riches and objects are totally available through socialism or theft (but also that possessing is irrelevant to love).

We promise these things until choice do us part. In the name of our sisters and brothers everywhere, and in the name of the Revolution, we pronounce ourselves Free Human Beings.²⁵⁰

Dit vers was een duidelijke aanklacht tegen de consumptiemaatschappij: 'possessing is irrelevant to love'. Volgens WITCH werd het huwelijk op dergelijke beurzen gebruikt als excuus voor exorbitante consumptie. Het huwelijk was hier 'te koop'. Hadden echtgenotes nou werkelijk zoveel borden, lakens en keukengerei nodig? Een huwelijk moest volgens de actiegroep een verbintenis van liefde zijn (van man en vrouw in dit geval) en niets anders. Op een poster werd een dollarteken, dat twee harten dreigde in te kapselen, doorboord met pijlen (afbeelding 7.3). De groep richtte zich daarom tegen het huwelijk als *instituut*, niet tegen het huwelijk als een hechte band van liefde – hoewel dit onderscheid door de actievoerders zelf ook niet werd gemaakt.

Om de anti-consumptieboodschap kracht bij te zetten, werden er gratis 'shop-lifting bags' uitgedeeld, waar de toekomstige bruiden naar verluud gretig gebruik van maakten.²⁵¹ Ook werd er gratis warme chocolademelk uitgedeeld. Tenslotte liet de actiegroep witte muizen los in de hal. Deze laatste actie liet de toekomstige bruiden en hun moeders schrikken, en ook de muizen moeten doodsangsten hebben uitgestaan.²⁵² Dit was niet de enige actie waar de bezoekers niet over te

spreken was. Een bezoeker zei tegen een verslaggever: 'Those people are a pain in the neck. I don't see why they have to come in and ruin everything - especially something nice like this.'²⁵³ Ook waren de aanstaande bruiden er uiteraard niet van gecharmeerd dat zij 'hoeren' werden genoemd. Robin Morgan gaf later toe: 'not having raised our own consciousness very far out of our own combat boots, we didn't know what we were doing, or why.'²⁵⁴

Op diezelfde dag werd in San Francisco eveneens een bruidsmarkt verstoord. Daar werden pamfletten uitgedeeld waarop de massamedia werden veroordeeld voor de beelden die ze verspreidden van de 'pretty, sexy, passive, childlike vacuous woman.'²⁵⁵ Dat er twee bruidsmarkten op precies dezelfde dag werden verstoord aan de beide kusten van het land, was puur toeval. Er waren al eerder protesten geweest tegen bruidsmarkten in onder andere San Diego, Californië, en Columbus, Ohio. Robin Morgan van WITCH hield het op 'great minds think alike', of - meer in de stijl van de actiegroep - op een samenzwering.²⁵⁶

WITCH en Yippie

WITCH (een afkorting van 'Women's International Conspiracy from Hell') was in 1968 opgericht door een groep jonge vrouwen die zichzelf als 'politicos' bestempelde: vrouwen die een radicaal-marxistische kijk op het leven hadden en deze combineerden met een 'hippe' (jonge) linkse levensstijl.²⁵⁷ Robin Morgan (geb. 1941), oprichtster en eveneens het gezicht van de groep, putte voor WITCH uit haar ervaring die zij had opgedaan in andere actiegroepen. Zo nam zij de mentaliteit van de Yippies grotendeels over.

De Youth International Party (of kortweg: Yippie, Yippies) was in december 1967 opgericht door Abbie Hoffman (1936-1989) en Jerry Rubin (1938-1994). Dit waren twee activisten uit 'the Movement' die graag tegen het zere been van de middenklasse schopten. Hun spraakmakende 'guerrilla theater' was niet alleen bedoeld om het bewustzijn van toeschouwers aan te wakkeren, maar ook om op de beeldbuis te komen, met name grote zenders. Zo was de groep in 1967 naar de beurs gegaan in New York City. Tijdens een rondleiding gooiden enkele Yippies honderd-dollarbiljetten van het balkon naar beneden, op de beursvloer. Het verhaal gaat dat de rijke mannen in dure pakken elkaar vertrapten om de dollarbiljetten te pakken te krijgen. De acties van de Yippies waren provocerend, idealistisch, en soms nihilistisch (zo organiseerden de Yippies eens een demonstratie waarin mensen borden vasthielden met 'No More Mindless Chants'). Deze acties waren bedoeld om mensen aan het denken te zetten. In veel opzichten waren zij het Amerikaanse equivalent van Provo.

Het gros van de Amerikaanse feministen kon de stijl van de Yippies niet echt waarderen. Veel feministen hadden ervaring opgedaan in de zwarte burgerrechtenbeweging en prefereerden direct en persoonlijk contact en *consciousness-raising groups* met 'normale' mensen – mensen die niet in 'the Movement' actief waren. Robin Morgan hield er een andere mening op na. Zij zag Yippie-acties juist als een perfecte manier om een zo groot mogelijk publiek te bereiken, op een toegankelijke manier. Hoewel zij vanaf 1968 meer en meer opging in de vrouwenbeweging (mede door het

seksisme binnen de Yippies en de rest van 'the Movement'), bleef zij bewondering houden voor de werkwijze van de Yippies.

Morgan werd lid van NYRW, en was aanwezig bij het Miss America-protest in september 1968 (zie hoofdstuk 6). Na het Miss America-protest groeiden de meetings van NYRD drastisch. De groep werd om het nog enigszins te behappen in kleinere groepen verdeeld. In veel gevallen ging dit gelijk op met de politieke verdeeldheid binnen de groep. WITCH ontstond uit een groep van eensgestemde 'politicos'. Al snel bedacht de groep enkele 'prikacties'. In deze actiegroep kon Morgan haar eigen ideeën in de praktijk brengen. De provocerende acties van WITCH ademden dan ook de geest van de Yippies. Zo verkleedde de groep zich op Halloween in oktober 1968 als heksen en werd Wall Street 'behekst' (de koers daalde de dag erna onverklaarbaar enkele punten, kon Morgan zich herinneren²⁵⁸). Door het hele land werden WITCH-groepen opgericht die volgens dezelfde methode 'ludieke' acties hielden.²⁵⁹

Andere feministische groeperingen in de VS waren weinig enthousiast over de aanpak van WITCH. De benadering van Yippie werd door vrouwen als Kathie Sarachild (Redstockings) en Carol Hanisch (NYRW) gezien als onbezonnen en elitair.²⁶⁰ De 'zap actions' leken alleen te dienen om te choqueren en te beledigen. Robin Morgan wuifde deze kritiek weg. Zij schreef dat hun humor makkelijk andere 'normale' vrouwen, middelbare scholieren, kinderen, 'plain folks' en zelfs mannen aansprak. Morgan:

'They liked our style, our humor, our tone of militance, fun, revolution. If this same style disturbs some people, we are sorry, but as we do not try to liven up their comatose tactics neither should they try to de-, re-, or op-press ours. There is room in the Women's Movement for all of us, and the more styles, tactics, and approaches the better.'²⁶¹

Veel acties waren achteraf misschien ondoordacht geeft Morgan toe. Doordat alle energie van de New Yorkse groep in acties werd gestoken, was er weinig tijd over voor theoretische en historische verdieping (zoals in de heksenvervolging, nota bene de naamgever van het gezelschap). Zo werd op de beurs in New York Satan opgeroepen. Satan was echter een uitvinding van de Christelijke kerk: traditionele aanhangers van de Oude Religie ('heksen') aanbidden van oudsher de Godin. De naam en actievormen brachten dus meer vooroordelen met zich mee dan de actievoerders hadden voorzien.²⁶²

Morgan noemde de actiegroep achteraf 'clownish proto-anarchism', hoewel het goed was bedoeld.²⁶³ Robin Morgan: 'It seemed intolerable that we should sit around "just talking" when there was so much to be done. So we went out and did it.'²⁶⁴ WITCH was slechts een kort leven beschoren. Het protest tegen de bruidsmarkt was het laatste teken van leven van de actiegroep.²⁶⁵

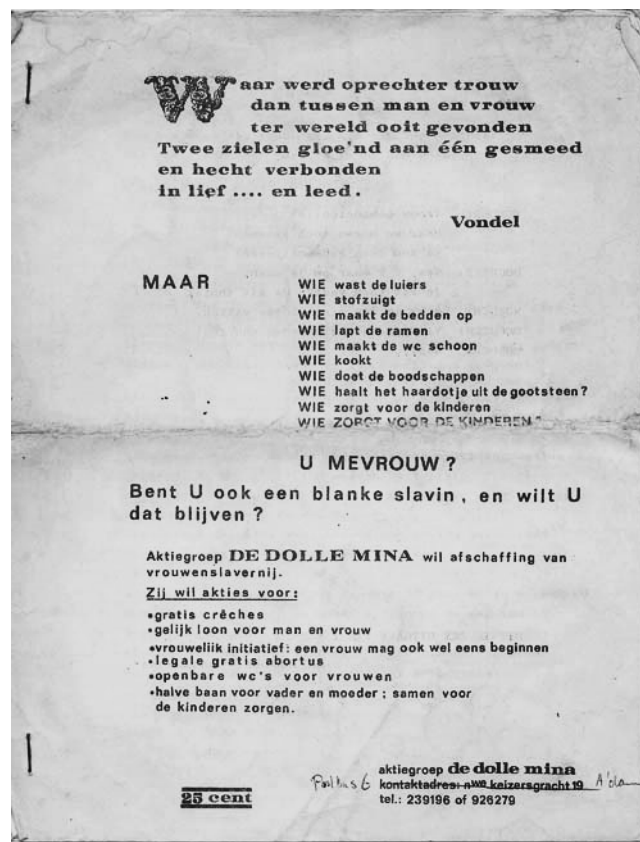
► Afbeelding 7.3

Flyer voor 'New York Bridal Fair
hex'

Bron: 'WITCH photos and
graphics', JoFreeman.com,
[http://www.jofreeman.com/
photos/witch.html#photos](http://www.jofreeman.com/photos/witch.html#photos)

7.2. Dolle Mina: 24 januari 1970

▲ Afbeelding 7.4

Pamflet dat werd opgelezen tijdens de stadhuisactie.

Bron: M. van Soest & E.M. Besnyö, *Meid wat ben ik bewust geworden: vijf jaar Dolle Mina* (Den Haag 1975), p. 7.

De vrouw als 'slavin' en 'neger'

Op 24 januari 1970 ondernam Dolle Mina een actie bij het Amsterdamse stadhuis tegen het huwelijk. In de geest van de WITCH-actie, die amper een jaar daarvoor had plaatsgevonden, zo zal blijken. Een stuk of tien Dolle Mina's begonnen hun actie tegen het huwelijk met een rijmpje van Neerlands dichter Joost van den Vondel: 'Waar werd oprechter trouw', een vers dat iedereen uit het hoofd kende volgens Cri Stellweg: 'ieder die ooit enig voortgezet onderwijs genoot, onmiddellijk en vanzelf aan het invullen kan gaan: "dan tussen man en vrouw ter wereld ooit gevonden..." enzovoort'.²⁶⁶ Dolle Mina voegde daar heel bijdehand aan toe, maar 'wie haalt het haardotje uit de gootsteen?' En: 'Bent U ook een blanke slavin, en wilt U dat blijven? Aktiegroep DE DOLLE MINA wil afschaffing van vrouwen-slavernij.'²⁶⁷ Het protest was één van de acties die verscheen in *Brandpunt*, en leek de juiste personen aan te spreken: jonge vrouwen. De zojuist gehuwde vrouw reageerde positief: 'Geef mij dat boekje maar, ik ben het hier helemaal mee eens!' Saskia Poldervaart was 24 toen zij van de actie hoorde:

'Ik was op een verjaardagsfeestje in de Jordaan, januari 1970, waar een pamflet van Dolle Mina rondging. Daarin stond: "Waar is oprechter trouw dan tussen man en vrouw" – je weet wel, van Vondel – en daar voegde Dolle Mina aan toe: "Maar wie haalt het haardotje uit de gootsteen? Vrouwen zijn de witte negers van de wereld".²⁶⁸

De actievoerders maakten duidelijk dat zij niet tégen het huwelijk waren, maar wel tegen de huidige positie van de vrouw binnen het huwelijk. Een Dolle Mina zei tegen de verslaggever van *Brandpunt*: 'Ik heb een gelukkig huwelijk en ik wil graag dat iedereen zo'n gelukkig huwelijk krijgt. Dat vrouwen geen slaven meer worden en dat de man zegt "vooruit, opruimen", en dan krijgen ze op de donder als 's avonds de boel niet klaar is enzo. We mogen het allemaal wel een beetje samen doen.'

Afbeelding 7.5

Afbeelding 7.6

Afbeelding 7.7

Bron: Screenshots uit het *Brandpunt* item, uitgezonden op 24 januari 1970. Alle vrouwelijke Dolle Mina's lezen in koor het pamflet op terwijl een zojuist gehuwelijk stel het stadhuis uit komt lopen.

Uitspraken dat het huwelijk als slavernij of een gevangenis was maakten indruk op de pers. In vele nieuwsberichten werd de uitspraak 'de huisvrouw als slavin' aangehaald. Al dan niet sarcastisch kopte *De Nieuwe, Vlaams Weekblad* bijvoorbeeld: 'Dolle Mina's: vrouw uit slavernij bevrijden'.²⁶⁹ Tegen de pers werd het standpunt veelvuldig herhaald. Anne Marie Phillippens en Kees van Balen zeiden in *De Groene Amsterdammer* van 7 februari 1970: 'De vrouwen zijn de "negers van West-Europa".²⁷⁰ Het was duidelijk bedoeld om te choqueren, en om mensen wakker te schudden.

7.3. Transfer

Van 'marriage is slavery' tot de vrouw als (blanke) slavin

De acties van WITCH en Dolle Mina lijken op het eerste gezicht heel verschillend. Dolle Mina richtte haar pijlen op een bruidspaar; WITCH op een bruidsmarkt. Maar de twee acties hebben wel degelijk grote overeenkomsten. Beide actiegroepen maakten een parodie op het rijmpje waarmee traditiegetrouw het huwelijk werd bezegeld. Hiermee bekritiseerden zij zowel het instituut huwelijk als het huwelijk als hechte band van liefde tussen twee mensen. Beide actiegroepen maakten hier op het moment van de acties geen onderscheid in.

Beide acties maakten gebruik van verschillende theorieën die op dat moment in ontwikkeling waren in de feministische beweging. In de actie van Dolle Mina werden twee ideeën gecombineerd tot één actie, namelijk de anti-huwelijksactie van WITCH, en het idee dat de vrouw een slavin was (al dan niet binnen dat huwelijk). Dat de term 'blanke slavin' doelde op zwarte slaven in de VS ligt voor de hand. De theorie was dan ook overduidelijk overgenomen uit de VS.

Het idee dat het huwelijk een vorm van slavernij was waarin de vrouw een ondergeschikte rol speelde, was een radicaal-feministisch idee. De theorie werd waarschijnlijk als eerste geopperd door Judith Brown (1941-1991), oprichtster van de eerste feministische groep in het zuiden van de VS. Zij kwam al in 1968 tot de conclusie dat het huwelijk voor vrouwen was als integratie voor zwarten: heulen met de vijand.²⁷¹ Zij raadde aan dat vrouwen vrijgezel moesten blijven en dat getrouwde vrouwen af en toe pauzes moesten nemen in hun huwelijk. Dit om hun verplichting naar hun sekse en de feministische beweging te revitaliseren. Ook raadde Brown radicale vrouwen aan in communes te leven met enkel vrouwen, karate te beoefenen en periodiek zichzelf het celibaat op te leggen. Deze ideeën werden later overgenomen door de actiegroep Cell 16 uit Boston. Cell 16-lid Roxanne Dunbar (geb. 1938) in 1968: 'The characteristics usually attributed to women are the personality traits of Slaves - not the nature of the female.'²⁷² (Ironisch genoeg waren zowel Brown als Jones zelf getrouwd.)

Het idee verspreidde zich toen naar andere feministische groeperingen in het land. Na WITCH op 15 februari streed in september 1969 actiegroep The Feminists tegen het huwelijk. Op 23 september 1969 bestormden vijf leden van deze actiegroep het Marriage License Bureau van New York City.²⁷³ Ze klaagden de ambtenaren symbolisch aan voor fraude en verspreidden een pamflet waarop stond:

'Do you know that rape is legal in marriage? Do you know that love and affection are not required in marriage? Do you know that you are your husband's prisoner? Do you know that, according to the United Nations, marriage is a "slavery-like practice?" So, why aren't you getting paid? Do you resent this fraud?'²⁷⁴

Daarna trok de groep naar het stadhuis om burgemeester John Lindsay (1921-2000) te confronteren met het feit dat hij een officiële representant was van de mannenheerschappij die met geweld vrouwen onderdrukte in monogame relaties die gevaarlijk waren voor hun individuele identiteiten. De theorie van de slavin werd uitgebreid beschreven in de mainstream pers.²⁷⁵

Transfer naar Nederland

Het concept van de vrouw als slavin begon in 1969 door te dringen in Nederlandse feministische en activistenkringen. In januari 1969 zei kunstenaar Yoko Ono in het tv-programma *Rood Wit Blauw* en in de *Hitweek*: 'woman is the nigger of the world'.²⁷⁶ (In oktober 1972 had haar man John Lennon een bescheiden hit met een nummer met een gelijknamige titel.) Schrijfster Andreas Burnier (1931-2002) noemde in dit jaar de vrouw ook 'slavin'. Zij keek naar het analytische kader van de burgerrechtenbeweging.²⁷⁷ Vrouwen werden volgens haar gediscrimineerd op juridisch en fiscaal gebied, en als werkneemster. Deze discriminatie was vergelijkbaar met die van zwarten in de VS. Hoogleraar Irene Costera Meijer in *Het persoonlijke wordt politiek. Feministische bewustwording in Nederland 1965-1980* (Amsterdam 1996): '[Burnier] vergelijkt de positie van de gehuwde vrouw met die van de slavin, die net als zij levenslang haar diensten tegen kost en inwoning aanbiedt zonder dat deze arbeid overeenkomt met haar opleidingsniveau, aanleg of ambities. Net als de slavin bespaart een vrouw de man grote bedragen door de banen van een werkster, huishoudster en kok zonder salaris te combineren.'²⁷⁸ Het lijkt erop dat de term al aardig ingeburgerd raakte in feministische kringen in 1969.

In de herfst van 1969 verscheen de film *De Blanke Slavin* van regisseur René Daalder (geb. 1944). Hoewel de film weinig succes had, kreeg deze wel veel publiciteit.²⁷⁹ Ook werd de film gedraaid in het Amsterdamse filmhuis Kriterion, bolwerk van de Amsterdamse studentenbeweging waar ook wel vaker films van Newsreel werden vertoond (zie paragraaf 6.3).

Hoe en of het idee uiteindelijk bij Dolle Mina is aangekomen is niet zeker, maar feit is dat het idee overal voor het oprapen lag. Dolle Mina's grepen het idee aan om hun onvrede over de vrouw in de maatschappij aan te tonen. Alex Korzec zei bijvoorbeeld kort na de uitzending van *Brandpunt* tegen *Het Vrije Volk*:

'De vrouw is nog steeds achtergesteld, op elk gebied. Zij zit gevangen in haar huishouden en als ze wil gaan werken dan vindt haar man het niet goed of ze kan de kinderen nergens kwijt. Ze mag nooit uit haar rol van huisvrouw-moeder stappen. Als ze in de stad gaat winkelen, wordt er blijkbaar aangenomen dat ze nooit eens een plas hoeft te doen. Als ze een kroeg binnenstapt om naar de w.c. te gaan, wordt ze vaak niet eens binnengelaten. Alleen uitgaan 's avonds kan al helemaal niet.'²⁸⁰

Het huwelijk was slavernij, en de (huis)vrouw zat gevangen in het huishouden. Deze ideeën pasten uiteraard ook perfect bij het aanvallen van de generatie van hun ouders, aangezien alle Dolle Mina's

van het eerste uur tot de protestgeneratie (geboren tussen 1940 en 1955) behoorden.

Het idee van de vrouw als slavin had dus al enige bekendheid verkregen in Nederland voordat Dolle Mina dit ook uitdroeg in januari 1970. Er is echter ook met enige zekerheid te zeggen dat de actie bij het stadhuis is geïnspireerd door de actie van WITCH. Het nieuwsbericht over het Bridal Fair-protest van WITCH verscheen in de periode september tot en met december 1969 in verschillende Nederlandse kranten – ruim een half jaar nadat de actie daadwerkelijk had plaatsgevonden. Volgens de theorie van Van Zoonen komt dit omdat dergelijke nieuwsberichten onder de noemer ‘zacht nieuws’ vielen: het verhaal was relatief tijdloos en kon op een vrij willekeurig moment gemaakt en als ‘opvulling’ gebruikt worden.²⁸¹ Een nieuwsbericht over WITCH, genaamd ‘neo-feminisme’, werd door verschillende regionale dagbladen overgenomen:

'In New York marcheerden ze, als protest tegen "de cercommercialisering (sic.) en de ontmenselijking van het huwelijk", binnen op een modeshow van bruidskleding. Op de maat van de bruidsmars zongen ze het schone lied "Hier komen de slaven, op weg naar hun graven". Om de paniek volledig te maken lieten ze daarna nog honderd witte muizen in de zaal los.....'²⁸²

Voor dit persbericht is waarschijnlijk gebruik gemaakt van nieuwsberichten uit *McCall's* en mogelijk een bericht uit februari 1969 uit *The New York Times* waar de WITCH-actie uitvoerig werd beschreven.²⁸³

Op 20 september 1969 werd WITCH, samen met enkele andere feministische bewegingen, genoemd in *Vrij Nederland*.²⁸⁴ Dit bericht lijkt los te staan van het bovengenoemde persbericht. *Vrij Nederland* vermeldde dat ene Irma Kurtz voor *The Sunday Times magazine* een reportage had geschreven over feministische groeperingen in de VS. WITCH (volgens *Vrij Nederland* een afkorting van ‘Woman’s International Terrorist Corps From Hell’, sic.) was:

‘een underground beweging, die verleden jaar in het nieuws kwam door haar guerrillatheater op straat en het verbranden van beha’s, step-ins en damesbladen op het strand van Atlantic City tijdens de miss Amerika-verkiezingen.’

WITCH zat niet achter het Miss America-protest, een nuance die het weekblad ontging. Desondanks moet dit nieuwsbericht de kerngroep aangesproken hebben. Er werd hier een theoretische onderlegging van de groep genoemd die de kerngroep van Dolle Mina onvermijdelijk heeft aangesproken: ‘WITCH [is] tegen het kapitalistische systeem (...) en [noemt] privébezit en geld een belangrijke oorzaak van de onderdrukking [van de vrouw]’.

Hoewel de bruidsmarktactie niet genoemd werd, kwam het idee van de vrouw als slavin weer naar boven. Ellen Willis (1941-2006) van de NYRW werd geciteerd: ‘Het huwelijk wordt niet als politiek gezien maar het is het wel. Des te meer een vrouw beseft dat het hoogste wat ze in haar leven kan bereiken is een huisslaaf zijn, des te meer wil ze zich bevrijden’.

'Witsj'

De leden van de kerngroep, die hun wortels hadden in de SJ, sprak deze nieuwsberichten over de onderdrukking van de vrouw en een antikapitalistische stellingname waarschijnlijk aan. De periode waarin deze gepubliceerd werden, de laatste maanden van 1969, was bovendien dezelfde periode als waarin de voorbereidingen van Dolle Mina plaatsvonden, waardoor het zeer waarschijnlijk is dat de kerngroep kennis van de WITCH-actie heeft gehad. *Vrij Nederland* was op dat moment het populairste blad onder SJ'ers²⁸⁵, dus de kans dat dit gelezen is, is erg groot. Beelden van de actie werden waarschijnlijk pas in 1971 op de Nederlandse tv vertoond.²⁸⁶

Het is bovendien erg aannemelijk dat de kerngroep van Dolle Mina zich verwant voelde met WITCH. Zij overwogen bij de oprichting zichzelf 'Witsj' te noemen, of 'heks'.²⁸⁷ Ik vermoed daarom dat er wellicht nog meer kennis over WITCH en/of hun acties voorhanden was in Nederland. Net als bij WITCH speelde het generatieconflict een grote rol. De leden behoorden tot de protestgeneratie en waren jong en hip. Een aantal Dolle Mina's waren 'beatniks'.²⁸⁸

Beide actiegroepen leken dezelfde humor te hebben. Dolle Mina trok graag lering uit Provo; WITCH keek graag naar de Yippies. Dit waren bewegingen die met simpele provocaties het 'establishment' wist uit te dagen. Wat ook een niet onbelangrijke rol speelde, was dat een WITCH een pro-man-standpunt innam.²⁸⁹ Morgan: 'I was proud that we were not "man-haters" like those dreadful Redstockings women'.²⁹⁰ *The Washington Post* was de enige Amerikaanse krant die dit standpunt belichtte: '(...) they don't want to be equal with [men], because they don't think man's lot is too hot these days, either. They want to destroy the structure of society and then rebuild men and women, but right this time.'²⁹¹ Of deze eigenschap van WITCH was doorgedrongen in Nederland is onbekend. Dolle Mina zag zichzelf als de bevrijdende voorhoede van de blanke slavinnen. De Dolle Mina's voerden hun acties niet voor zichzelf (zoals MVM wel deed in hun ogen); zij waren namelijk al bevrijd.²⁹² WITCH deelde die mening. Morgan gaf toe dat '[we had not] raised our own consciousness very far out of our own combat boots'.²⁹³ Acties van beide actiegroepen waren er niet alleen op gericht andere vrouwen bewust te maken van hun onderdrukking, maar ook om te laten zien dat zij vrouwen waren die niet onderdrukt waren.

De BVD rapporteerde op 16 februari 1970 bovendien dat: '[...] en [...] beiden behorende tot de SJ afd. Amsterdam-Centrum, hebben "de dolle mina actie" te Amsterdam gestart, in navolging van "Witch-acties" in Amerika.'²⁹⁴ Hoewel de namen gecensureerd zijn, kan met enige zekerheid gezegd worden dat dit leden van de kerngroep van Dolle Mina zijn geweest: Huub Philippens en Alex Korzec behoorden in ieder geval tot de SJ-afdeling Amsterdam-Centrum. Het lijkt er dus op dat er heel bewust voor is gekozen WITCH als voorbeeld te nemen, zowel in acties als in naam.

7.4. Conclusie

Vershil in transfer: anti-kapitalisme

Een lid van NYRW zei in augustus 1968: 'when you talk women's liberation you inherently talk anti-capitalism and anti-private property'.²⁹⁵ Dit was ook de achterliggende idee van WITCH achter het binnenvallen van de bruidsmarkt. Waarom werd hier geld aan verdiend, was het huwelijk soms een instituut van het kapitalisme? Een foto van de actie laat de antikapitalistische idealen van de groep duidelijk zien (afbeelding 7.1). De jurk van de bruid was enkel een manier om geld te verdienen, niet een teken van ware liefde.

Robin Morgan, de drijvende kracht achter de actiegroep WITCH en organisator van de actie, gaf achteraf toe dat er te weinig nadruk was gelegd op het huwelijk als een toegewijde band van liefde, terwijl ze met de actie vooral het patriarchale instituut van het huwelijk wilden bekritisieren.²⁹⁶ Hoewel het Nederlandse persbericht over WITCH en *Vrij Nederland* sprak over de vercommercialisatie van het huwelijk, liet Dolle Mina dit links liggen. In hun bruidsactie kwam geen antikapitalistisch aspect voor. Dat mag opvallend genoemd worden, gezien de antikapitalistische houding die Dolle Mina normaal gesproken innam, en het feit alle leden voortkwamen uit de Socialistische Jeugd. Mogelijkerwijs waren er praktische redenen. Wellicht was er op het moment van filmen geen bruidsmarkt in (de buurt van) Amsterdam. Of misschien wilde Dolle Mina zich niet al te veel als onderdeel van de SJ profileren. In ieder geval: net als met de missverkiezing was ook dit weer slechts een gedeeltelijke transfer van een actie in de VS naar Nederland. •

Hoofdstuk 8

De nafluitactie

▲ Afbeelding 8.1

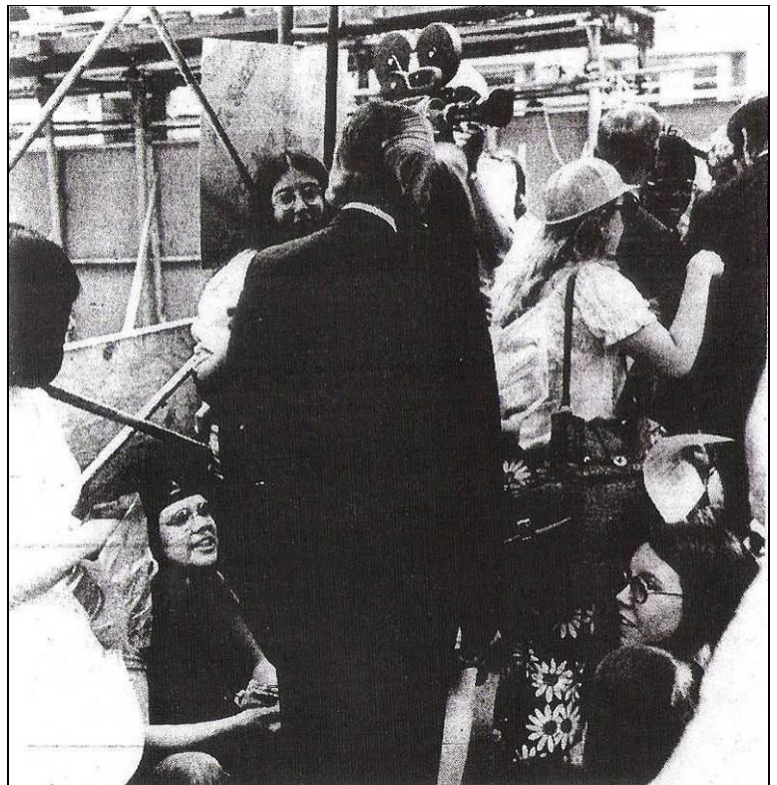
'Mad Minas in Amsterdam'. *Time* schreef over Dolle Mina: 'The *Dolle Minas* have also embarked on what amounts to mass sensitivity training for Amsterdam males. In broad daylight, they wolf-whistle at men, visually undress them with dare-me eyes, and call out suggestive remarks. Some have even pinched the guys in a sort of *derrière-guard* action.'

Bron: 'Women's Lib, Continental Style', *Time*, 17 augustus 1970, p. 22. Foto: ANP

▼ Afbeelding 8.2

Man wordt 'ogled' (begluurd) in New York City.

Bron: Renee Blakkan, 'New York women "ogle" construction workers', *The Guardian. Independent radical weekly*, 20 juni 1970, p. 3. Foto: Arbolito.

8.1. Centrum van Amsterdam, 24 januari 1970

'Zou vaker moeten gebeuren'

Zaterdag 24 januari 1970 was de tweede dag van opnames voor het Dolle Mina-item van *Brandpunt*. Na de actie bij het stadhuis (zie hoofdstuk 7) werden vervolgens Amsterdamse 'krullen' afgezet met roze lint, uit protest tegen de afwezigheid van openbare toiletten voor vrouwen in de stad. De laatste 'prikactie' van de dag was het nafluiten van mannen op straat – het gebruikelijke spel tussen man en vrouw omgekeerd. Het tijdstip was half elf 's ochtends in het centrum van Amsterdam.²⁹⁷ Rita Hendriks legde aan *Brandpunt* uit waarom Dolle Mina dit deed:

'Nou, omdat we het zo verschrikkelijk vervelend vinden als we op straat lopen, meestal alleen, en je loopt ergens langs, dat dus de mannen de meeste, nou nog niet eens schunnige, die komen er ook bij, maar opmerkingen maken over je uiterlijk. En over als je dan doorloopt en goed je zegt niks, weer allemaal afkrakende kritiek weer gegeven.'²⁹⁸

De Mina's vormden een fuik; de mannen die erin liepen werden nagefloten en nageroepen. Sommige mannen vonden het leuk; anderen minder. Op film staan enkele voorbijgangers die het gefluit en geroep proberen te negeren en snel doorlopen, tot verrassing van veel Mina's.²⁹⁹ Een enkeling lachte ongemakkelijk. In een interview met het blad *Gandalf* verklaarde een aantal Mina's:

'Eén liep er een tram in, die hij helemaal niet in hoefde en die kwamen we later weer tegen. Toen wou hij uit angst een fotograaf in elkaar slaan, die ons volgde. De prachtigste reactie was toch wel van een man die hard begon te roepen: "Ik hoor hier niet bij, ik kom uit Dordrecht." Er waren ook wat agenten, die rood werden. Omdat we niet bepaald politiek geëngageerd zijn, roepen ze volgens ons niet de politie te hulp (...).'³⁰⁰

Een jonge man (afbeelding 8.3) was positief en reageerde nonchalant: 'Das lekker hè?' Tegen de verslaggever zei hij: 'Nou, ik vind het wel lekker. Ik vind het wel fijn, ja. Bevalt me wel hoor. Zou vaker moeten gebeuren.'³⁰¹ De Dolle Mina's riepen 'oeh' en 'ah' en dingen als 'Hee, lekker stuk, wat doe je vanavond!' en 'Hoe-oe, mooie haren'.³⁰² De actie werd onder veel gegiechel en gelach van de dames uitgeoefend (afbeelding 8.3 en 8.4).

▲ Afbeelding 8.3

Screenshot uit *Brandpunt* item. V.l.n.r.: Claudette van Trikt, onbekende mannelijke passant, Irene Braakman.

▲ Afbeelding 8.4

Twee mannen lachen wat ongemakkelijk als zij worden bekeken en met 'oooooh' worden beoordeeld. De verslaggever van *Brandpunt* lacht breeduit.

Volgens Dolle Mina Germaine Groenier (1943-2007) werd het nafluiten van mannen ook voortgezet ná deze actie. Regelmatig brachten Mina's de actie ook hierna nog in de praktijk op straat en in de kroeg.³⁰³ Nora Rozenbroek gaf in 1994 aan dat dit vaak in groepsverband gebeurde, dat gaf een veilig gevoel.³⁰⁴ Dit gebeurde bijvoorbeeld tijdens de 'ontvoering' van Pim de la Parra tijdens de Cinemanifestatie (zie hoofdstuk 6). Maar ook individuen namen het heft in eigen handen. Zonder de veiligheid van een groep was hier wel wat meer lef voor nodig. Maar, zoals Groenier zei: 'Ja, dat deed ik ook als ik alleen was, dat moest je van je zelf.'³⁰⁵ Ook binnenskamers werd de nafluitactie voortgezet. Binnen Dolle Mina waren er veel meer vrouwen dan mannen, waardoor er een competitieve sfeer ontstond waarbij de vrouwen stredden voor de mannen.³⁰⁶

De actie moest zowel mensen aan het denken zetten als een voorbeeld stellen. Journaliste en mede-MVM-oprichter Harriët Freezer (1911-1977) was uiterst positief over de actie en schreef in *Avenue*:

'(...) Zo opvallend als het klonk van de kant van de meisjes, zo normaal is diezelfde straatteur met de vrouw als prooi, die door jongens en mannen uitgeoefend wordt. Zò normaal dat alle meisjes zonder protest opgroeien met het vanzelfsprekende gezanik van: pas op, niet alleen door het park en niet laat alleen op straat, en nooit door een bos. De meisjes die zich daar niet aan houden staan later in de krant, aangerand, gewurgd of verkracht. Dan hadden ze ook maar geen aanleiding moeten geven! Het is toch zeker hún wereld niet! Bossen en duinen, en na het vallen van de nacht, de hele wereld, verboden voor vrouwen, alleen omdat mannen sterker zijn, en een terreur uitoefenen, die sociaal geaccepteerd is.'

Ze vond het wel jammer dat het alleen knappe, aantrekkelijke meisjes waren. Blijkbaar was dit nodig om, in haar woorden, de reactie 'Natuurlijk, weer die wijven die niet aan de man komen' te voorkomen. Mannen die hetzelfde verdrag vertoonden hoefden opvallend genoeg niet knap en aantrekkelijk te zijn. Freezer: 'Als je eens oplet wat voor vuller de meisjes naroept en hindert, dan is

dat een opzienbarend verschil. De mannen zijn helemaal niet bang voor “schande” of dat de mensen zullen zeggen dat ze niet-aan-de-vrouw-kunnen-komen.³⁰⁷ De ongelijkheid zat dus nog veel dieper dan Dolle Mina kon laten zien met deze prikactie.

Hoe de nafluitactie tot stand in gekomen is niet bekend. Volgens Irma Bogers was de actie mede geïnspireerd door de ideeën over de dubbele seksuele moraal van de psychoanalyticus Wilhelm Reich (1897-1957). Anno 1930 zei Reich al: ‘Alom heerste de mening dat men een vrouw verleiden moet en dat zij zelf niet zou mogen verleiden. Wie klinkt dat tegenwoordig niet belachelijk in de oren?’³⁰⁸ Reich werd anno 1969 veel gelezen onder studenten. De theorie van Reich werd nu dus toegepast in de praktijk, en daarmee was Dolle Mina de eerste die dit deed.³⁰⁹ In de *SJ-Agenda* van 2 januari 1970 werd er al even gezinspeeld op de actie door Anne Marie Philippons:

‘De eerste akties zullen ludiek zijn, maar geleidelijk aan willen we de aandacht gaan vestigen op de politieke achtergronden, het waarom van de ongelijkheid. (...) En natuurlijk weer afschaffing van gefixeerde rollen.’³¹⁰

De actie lijkt dus spontaan te zijn ontstaan, mede doordat het omkeren van rollen zo’n grote rol speelde bij Dolle Mina.³¹¹ Zo werd er in verschillende interviews hardop afgevraagd waarom meisjes met poppen moesten spelen en jongens met autootjes. In dat opzicht paste de actie in de boodschap die de actiegroep wilde uitdragen.

Hoe dan ook, deze ‘onschuldige vorm’ van seksuele intimidatie was een onderwerp waarin vrijwel elke vrouw zich kon herkennen. De directe impact van de actie was misschien niet schokkend, maar het zette mensen wel aan het denken. Dolle Mina Ria Sikkes uit Den Haag vertelde dat zij naar de *Brandpunt*-uitzending keek. Op het moment dat de actievoerders aankondigden mannen lastig te gaan vallen op straat reageerde ze geschokt: ‘Ik weet nog dat ik helemaal verbijsterd voor de tv zat, zo van o, o, wat eng, wie doet nou zo iets.’³¹² De actie was één van de spraakmakendste acties binnen de uitzending van *Brandpunt* en was een gewild nieuwtje in binnen- en buitenlandse kranten.³¹³ De Franse *Marie Claire* plaatste het bericht met de kop ‘La Brigade Anti-Don Juan’.³¹⁴ In de binnenlandse pers werd de actie vaak in verband gebracht met het gerucht dat Dolle Mina mannen had ontvoerd en buiten de stad had uitgezet.³¹⁵

8.2. Wall Street, New York City, 9 juni 1970

The First National Ogle-In

Op dinsdag 9 juni 1970, ruim vier maanden na de nafluitactie van Dolle Mina, werd The First National Ogle-In ('gluur-in') gehouden in New York City. Verschillende media beschreven dat de actie werd georganiseerd door een actiegroep genaamd BITCH, en dat vrouwen mannen nafloten om hun 'tight buns' en 'their arm mustles'. Het doel van de actie was om te laten zien hoe denigrerend deze gebruikelijke 'vleierij' van mannen tegenover vrouwen eigenlijk wel niet was.

Een groep vrouwen volgde willekeurige, nietsvermoedende mannen die een metrostation uitkwamen. Organisator Karla Jay (geb. 1947, toen net afgestudeerd en actief in zowel Redstockings als de Gay Liberation Front) zelf floot op een fluitje omdat ze niet op haar vingers kon fluiten. De vrouwen maakten luidruchtig opmerkingen over de kleding, het uiterlijk, de benen, de billen, het haar (of het gebrek daaraan) van de mannen:

'Oh, wow, very groovy. Look at that ass!'

'Look! A cigar! That's how you can tell a real man!'

'C'mon over, baby, don't be shy!'

'Do all Dartmouth men have such nice legs?'³¹⁶

'Look at those legs!'

'Is that beautiful blond hair really yours, baby?'

'Hey, you're (sic.) fly is open!'³¹⁷

Een vrouw genaamd Wendy Roberts (ook wel 'Wendy Wonderful') besloep een onwetende voorbijganger en greep naar diens kruis. Ene Lucy knuffelde zelfs een aantal mannen tegen hun wil. *The Guardian* versloeg: 'the ogle-in included not only looking at the men, but touching some of them, calling out to them, passing out literature and carrying signs.'³¹⁸ (Karla Jay houdt het erop dat er niemand werd aangeraakt; volgens haar werd er enkel nagefloten en nageroepen.)

De actie was een succes. Jay: 'The men were horrified.'³¹⁹ Verschillende 'slachtoffers' zijn op film vereeuwigd met open mond, te verbaasd om een reactie te kunnen geven voor de camera. De groep had veel lol tijdens de actie. Jay: 'We were having fun, and in many of the clips I'm laughing (as usual) at my own jokes.'³²⁰ Ook vrouwelijke passanten genoten zichtbaar bij het zien van de actie. Susan Brownmiller, een vrouw die lid was van de NYRW en ook aanwezig was geweest bij de actie tegen de *Ladies' Home Journal* (zie hoofdstuk 5), beschrijft dat de actie bevrijdend werkte: 'It was incredibly liberating to reverse the wolf whistles, animal noises, and body-parts appraisals that customarily flowed in our direction.'³²¹

Maar de actie was bovenal serieus bedoeld. De dag daarvoor waren er al pamfletten uitgegeven aan vrouwen die in het gebied werkten. Hierin werd gevraagd om de rollen eens om te

draaien: 'biting the hand that feels you' (een woordgrapje op de uitdrukking 'biting the hand that feeds you'). Een voorbijganger had het duidelijk niet begrepen. Hij vroeg aan de vrouwen of zij niet teleurgesteld waren wanneer mannen hun verbale aanvallen negeerden. Een anonieme deelnemster reageerde hierop als volgt:

'We aren't here to turn on the men. We're out here to raise the consciousness of women. We've done this before and when women see us turning the tables their faces light up and they say great!'³²²

Vervolgens ging de groep naar een bouwput om bouwvakkers lastig te vallen; het cliché dat met name bouwvakkers vrouwen nafilten bestond toen ook al. De actie had een duidelijk rassenelement. Jay:

'I had prescreened several sites and selected one where all the workers were white. Unfortunately, that wasn't difficult to do: Men of color and women were still having a hard time getting into the trades. Not surprisingly, the cameras and the press weren't interested in the construction workers.'³²³

The Guardian kopte evengoed 'New York women "ogle" construction workers'. Toen de groep bezig was op de hoek van Park Ave en 57th Street in Manhattan, ontstond een gigantische file, waardoor de politie moest ingrijpen. Nadat de groep was weggestuurd door de politie, ging ze op naar de dichtstbijzijnde Playboy Club (5 East 59th Street, een paar honderd meter verderop). Daar werd gescandeerd: 'No more exploiting women's bodies as sexual objects'. Verschillende klanten haastten zich weg.³²⁴

Het doel van de actie was om te laten zien dat dit gedrag van mannen onacceptabel was, maar ook om te laten zien dat het niet alleen bouwvakkers en zwarte mannen (dé clichés toentertijd) waren die dit gedrag vertoonden. Ook net ogende, blanke mannen, in pak op Wall Street vertoonden dit gedrag. Brownmiller schreef dat het niet ongewoon was dat keurige zakenmannen in pak 'suck my dick' tegen vrouwen mompelden op straat.³²⁵ Jay: 'Feminists needed to proclaim publicly that what we now call harassment happened all the time. All sorts of men did it to all sort of women.'³²⁶

BITCH was een niet-bestaande groep. Waarschijnlijk was deze naam bedacht voor de pers.³²⁷ In werkelijkheid was de groep van zo'n 40 tot 60 mensen een samenraapsel van activisten uit verschillende groeperingen.³²⁸ Op elke actievoerder (enkel vrouwen) waren er volgens *The Guardian* zeker vijf toeschouwers aanwezig (veelal mannen). Mede door het grote aantal journalisten werd het een drukke bedoening. De actie kreeg niet bijzonder veel publiciteit, maar kreeg toch navolging in Century City, Los Angeles, in september van datzelfde jaar.³²⁹

8.3. Meerdere 'ogle-in's?

9 juni of 31 maart?

Vermoedelijk is The First National Ogle-In van Karla Jay op maandag 25 mei 1970 uitgezonden op ABC-TV, in een documentaire genaamd 'Women's Liberation' van ABC-journaliste Marlene Sanders (geb. 1931).³³⁰ *The Washington Post* schreef over deze documentaire:

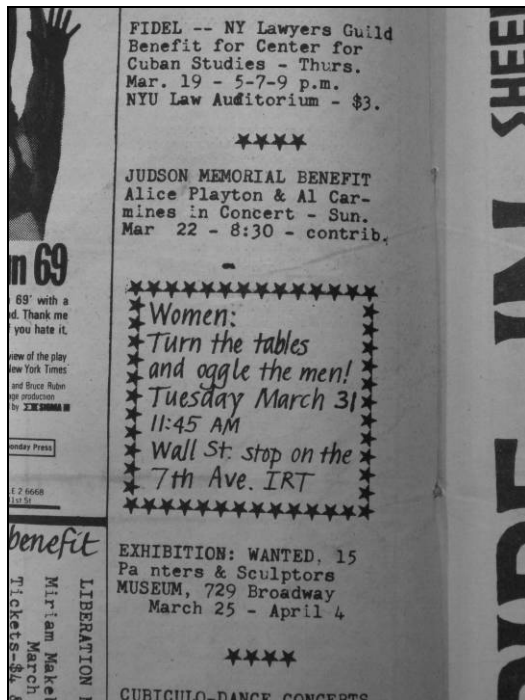
'Particularly effective (and thought-provoking) is film footage of a group of women marching down Wall Street, protesting the portrayal of women as sex objects. One woman, in a railroad engineer's cap, shouts at men the kinds of phrases that too many have heard too often. She blows kisses, whistles and shouts such phrases as "Look at the legs on that one."' ³³¹

Er verschijnt nu een chronologisch probleem op het toneel. Als de eerste 'Ogle-In' op 9 juni plaatsvond, hoe kan deze dan al uitgezonden zijn op 25 mei? Het antwoord is wat gecompliceerd. Een slechte documentatie destijds, een spannende periode waarin veel gebeurde in de vrouwenbeweging in New York City en wellicht een slecht geheugen zijn vermoedelijk de oorzaak van deze verwarring.

Waarschijnlijk is de datum 9 juni correct, hoewel er hoogstwaarschijnlijk op 31 maart al een Ogle-In was georganiseerd door Susan Brownmiller. Op 15 maart 1970 schreef Susan Brownmiller een groot artikel in *The New York Times* over de feministische beweging. Naast een algemeen beeld van de beweging, gaf zij ook aan dat er nog een aantal acties gepland waren. Tijdens bijeenkomsten bleek dat alle vrouwen last hadden van 'catcalls and wolf whistles on the street'. Een vrouw zei hierover op een meeting:

'I had always felt degraded, actually turned into an object, (...) I was no longer a human being when a guy on the street would make those incredible animal noises at me. I never was flattered by it, I always understood that behind that whistle was a masked hostility. When we started to talk about it in the group, I discovered that every woman in the room had similar feelings. None of us knew how to cope with this street hostility. We had always had to grin and bear it. We had always been told to dress as women, to be very sexy and alluring to men, and what did it get us? Comments like "Look at the legs on that babe" and "would I like to --- her".'

In een voetnoot werd aangekondigd dat hun groep (vermoedelijk de NYRW) een straatactie in de planning had, op de eerste mooie lentedag. Het plan was om op de hoek van Broadway en 45th Street (nabij Times Square, het economische centrum van de stad) te fluiten naar mannelijke voorbijgangers. 'The confrontation, we feel, will be educational for all concerned', schreef Brownmiller.³³²

▲ Afbeelding 8.5

Oproep in *Rat*,

Bron: *Rat*, 21 maart 1970, p. 22.

lunchtijd (om 13:30u) één metrohalte om te lunchen. Zij trok de aandacht van vele mannen door haar strakke truitje of bloes en haar uitzonderlijke maten (43-25-37 volgens *Time* magazine - omgerekend een flinke cup G³³⁴). In de loop van de tijd kon zij op steeds meer toeschouwers rekenen; ‘gluurders’ lichtten hun vrienden in, die ook een kijkje kwamen nemen. Eind september 1968 bereikte de hype rondom Gottfried een ‘hoogtepunt’, toen er duizenden mannen klaar stonden om een glimp van haar op te vangen (afbeelding 8.6). Gottfried moest door de politie gered worden van de menigte, maar werd in de dagen daarna alsnog lastig gevallen – ditmaal door journalisten, agents en filmstudio’s. Het nieuws over Gottfried bereikte zelfs Nederland.³³⁵ Deze hype was een staartje van de obsessie met borsten die in de jaren vijftig prevaleerde³³⁶ en stond symbool voor een maatschappij waarin het acceptabel was om een vrouw dusdanig na te fluiten en haar tot een circusattractie te maken. (Vrouwen werden bovendien tot *personae non gratae* gemaakt binnen het mannenvolwerk Wall Street – iets waar de actievoerders zich overigens niet op richtten.) De berichtgeving over deze hype was reden voor Karla Jay om een Ogle-In te houden op Wall Street.³³⁷ Jay:

‘As I watched the news reports about the Wall Street woman, I realized that this sort of thing was still happening to me. I generally couldn’t get from my apartment building to the subway station three blocks away without at least two men making catcalls or sucking noises at me. Being a woman on the streets of New York felt a lot like being a tormented animal in a zoo cage.’³³⁸

In het underground blad *Rat* (dat kort daarvoor was overgenomen door vrouwen en nu een feministisch blad was geworden) werd een oproep geplaatst voor 31 maart. ‘Women: Turn the tables and oggle (sic.) the men!’ (zie afbeelding 8.5). Dit was exact dezelfde locatie als Brownmiller kort daarvoor had omschreven in *The New York Times*, reden genoeg om aan te nemen dat het één en dezelfde actie betreft. Hoewel Brownmiller in haar autobiografie aangeeft dat Karla Jay de initiatiefnemer van de eerste Ogle-In was, lijkt het eerder zichzelf geweest te zijn.

Zowel *The Washington Post*, als Brownmiller en Jay noemen Wall Street als de locatie van de Ogle-In. Dat lijkt erg logisch. Zowel Jay als Brownmiller herinneren zich als aanleiding voor de actie nieuwsberichten over een vrouw die werd lastig gevallen op Wall Street.³³³ Die vrouw was Francine Gottfried, indertijd 21 jaar oud. Elke dag nam zij rond

Hoewel dit erg logisch klinkt, is er een discrepantie in de tijdspanne. De hype rondom Gottfried vond plaats in september 1968, terwijl de eerste Ogle-In in maart 1970 werd gehouden. Bijna anderhalf jaar later had het item diens actualiteit onvermijdelijk verloren, waardoor het onwaarschijnlijk lijkt dat Gottfried een *directe* aanleiding is geweest. De nafluitactie van Dolle Mina zou logischer zijn als aanleiding, maar zowel Karla Jay als Susan Brownmiller verklaren Dolle Mina niet gekend te hebben.³³⁹

Afgezien van *The Washington Post* brengt geen enkele andere primaire bron bewijs dat de Ogle-In op Wall Street zou hebben plaatsgevonden. De locatie van de eerst bekende Ogle-In (van Brownmiller op 31 maart) was 4.2 mijl (6,5 kilometer) van Wall Street verwijderd. Dit doet vermoeden dat er (ten minste) twee verschillende Ogle-Ins zijn geweest. Mogelijk was Jay wel bij de eerste Ogle-In op 31 maart betrokken, waarna zij 'The First National Ogle-In' heeft georganiseerd op 9 juni. De beschikbare bronnen verschaffen echter geen duidelijkheid.³⁴⁰

Hoe dan ook, één ding is zeker. Op 15 maart werd er al gesproken over een mogelijke nafluitactie, door Brownmiller in *The New York Times*. De gelijkenis tussen de actie van Dolle Mina enerzijds en de Ogle-In(s) van Brownmiller en Jay anderzijds zijn groot. Aangezien de eerste Ogle-In twee maanden na die van Dolle Mina heeft plaatsgevonden, lijkt een transfer zeker mogelijk te zijn. Wat is nu de relatie tussen Dolle Mina en deze Ogle-In(s)? De kern is nu uit te zoeken of er al genoeg kennis was van de Dolle Mina-actie in de Amerikaanse pers vóór 15 maart, de datum waarop Susan Brownmiller een nafluitactie aankondigde in *The New York Times*.

10,000 Wait in Vain for Reappearance of Wall Street's Sweater Girl

New Yorkers waiting at the corner of Broad and Wall Streets to catch a glimpse of 21-year-old Francine Gottfried

Ticker tape floated down from the high buildings. Newspapers as far away as Australia waited for pictures. And, for the second day a cheering, good-natured crowd of more than 10,000 jammed Broad Street in front of the New York Stock Exchange and nearby Wall Street, from wall to wall.

But Francine Gottfried of Brooklyn, the shapely, tight-sweatered bank employe who was the object of all this tip-toe and neck-craning attention, failed to make her usual lunch-hour appearance at the corner subway exit yesterday.

After Thursday's massive turnout for the 21-year-old girl whose measurements are 43-25-37, the police were ready with bullhorns and representatives of the news media were on hand with extra cameramen.

"We gave her the day off, and she'll be off Monday and Tuesday, too," a spokesman for the Chemical Bank New York Trust Company said.

Miss Gottfried, who works on the afternoon shift as an I.B.M. machine operator at Chemical's data processing center, 2 Broadway, usually emerges from the Broad Street subway exit about 1:28 P.M., clad in a tight-fitting sweater or blouse, and walks briskly to her job.

News of her spectacular figure has caused a chemical reaction among the bankers, brokers and clerks of the financial district.

In the pushing and shoving near the subway exit yesterday, some in the throng were nearly trampled. There was the distinctive thumping sound as the metal roofs of four automobiles buckled under the weight of excited spectators who had climbed on top for a better view.

More than 500 spectators stood on the long steps of the Subtreasury Building at the head of Broad Street, some with beer and lunches. Photographers had waited since 8 and 9 A.M. A young man with thick sideburns ripped a picture of Miss Gottfried out of a newspaper, and announced, "I'm gonna put it in my room."

The police and financial wizards agreed on one point: everyone was out for a little fun, a lark, perhaps as an antidote to all the recent demonstrations and tension in the country.

Inevitably there was speculation on Miss Gottfried's future. "Full-page ads," quipped an ad man. "Float her around to Chemical's 141 branches," said another. And one dreamer added, "Man, she'd make a great teller."

The New York Times (by Neal Boenzi and Jack Manning) They waited in vain. She stayed at her home in Brooklyn.

▲ Afbeelding 8.6

Nieuwsbericht over hype rondom Francine Gottfried in September 1968, dat volgens Brownmiller en Jay de aanleiding was voor de Ogle-In(s).

Bron: *The New York Times*, 21 september 1968, p. 14.

8.4. Een transfer van de nafluitactie?

Vóór 15 maart

De eerste keer dat de actie van Dolle Mina werd genoemd in de Amerikaanse mainstream pers was waarschijnlijk op 9 maart 1970.³⁴¹ Dat is in ieder geval het vroegste voorbeeld dat ik heb kunnen vinden. In *The London Observer* stond te lezen:

'The Dutch know how to protest effectively. (...) It got off to a flying start in Amsterdam, the city where almost anything goes. The first protest was against the "wolves" who roam the streets whistling and shouting at anything wearing a skirt above the knee. A group of Dolle Minas went on the warpath, wolf-whistled back, and in the evenings set out in cars and abducted men they caught on the prowl. They dumped them about 20 miles out of town.'

Hoewel het oorspronkelijke artikel een negatieve titel had ('Dutch women in anti-men campaign'), kreeg het stuk een positievere kop in verschillende (lokale) Amerikaanse kranten die het overnamen ('Holland's Dolle Mina Protests Get Results', 'Even the Men Join in Dutch Rights Fight' en 'Dutch Women Show How To Win Through Protests').³⁴²

Ook de underground pers plaatste stukjes over Dolle Mina. Het persbureau UPI (United Press International) berichtte vermoedelijk begin of half maart over de nafluitactie van Dolle Mina, in een persbericht dat door meerdere (underground) tijdschriften werd overgenomen. In *Kaleidoscope* (Milwaukee, Wisconsin) stond: "'Crazy Mina" guerilla bands have begun whistling down Dutch men on street corners and falling into step behind them to discuss their good and bad points aloud, according to a UPI report.'³⁴³ In *Win Magazine* (New York, NY) stond de nafluitactie centraal in een klein nieuwsberichtje van 15 april met de kop "'Crazy Mina" guerrillas hit Holland'; ook hier werd het persbericht van de UPI als bron genoemd.³⁴⁴ Ook het Californische feministische blad *It Ain't Me Babe* nam het bericht over.³⁴⁵

De kans dat Brownmiller, zelf een freelance journaliste, vóór 15 maart van de nafluitactie van Dolle Mina heeft gehoord, is groot. Ze heeft hier kennis van kunnen nemen via het artikel uit *The London Observer* dat in vele Amerikaanse kranten werd overgenomen, en het persbericht van UPI dat in verschillende underground tijdschriften verscheen. Brownmiller werkte vanaf 1959 als journaliste, en vanaf 1968 als freelancer.³⁴⁶ Door dit werk had zij onvermijdelijk veel contacten binnen de journalistieke wereld en de mogelijkheid om als eerste toegang te krijgen tot persberichten (zoals die van UPI). Bovendien werkte haar toenmalige echtgenoot Kevin Cooney bij persbureau Reuters. Activisten lazen daarnaast vaak meerdere kranten en brainstormden regelmatig in groepen over acties. De feministische scene in New York City was trouwens behoorlijk klein; dergelijke nieuwsberichten konden dus makkelijk Brownmiller of Jay bereiken. (Ik heb geen voorbeeld kunnen vinden van persoonlijke contacten die konden zorgen voor de transfer.³⁴⁷)

Harde bewijzen ontbreken echter. Brownmiller heeft wel in een e-mail gezegd: '[Karla Jay] may have told me that "Ogle-Ins were in the air." I seem to recall that.'³⁴⁸ Dit lijkt een direct bewijs te zijn, maar Brownmiller kan zich niet meer herinneren de eerste Ogle-In georganiseerd te hebben. (Overigens werd ook ná 15 maart de nafluitactie van Dolle Mina nog een aantal keer genoemd in de Amerikaanse pers – persberichten die wellicht –onbewust- ter inspiratie hebben gediend voor Karla Jay.³⁴⁹) De verklaring van Jay dat zij niet afwist van de Nederlandse actie³⁵⁰ acht ik zeer onwaarschijnlijk. In maart 1970 schreef zij voor *Rat* een verslag over het protest tegen *Ladies' Home Journal*. Direct naast haar artikel stond een stukje over Dolle Mina waarin de actie duidelijk werd vermeld.³⁵¹

De nafluitactie in Groot-Britannië

Opvallend is dat de nafluitactie ook navolging kreeg in Londen. Toen de *Los Angeles Times* op 19 april 1970 een nafluitactie in Los Angeles aankondigde (die, zover ik heb gevonden, pas in september daadwerkelijk heeft plaatsgevonden), werd er een link gelegd met een gelijksoortige Londense actie: 'It has already been tried in London, where militant females pinched men on the street and smirked at them.'³⁵² Er zijn hiervan beelden beschikbaar, maar het gaat om slechts één vrouw (afbeeldingen 8.7, 8.8, 8.9). Waarschijnlijk waren dit extra beelden om het Nederlandse nieuwtje over Dolle Mina kracht bij te zetten (en waarvan wellicht geen beelden beschikbaar waren). De beelden worden door het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid gedateerd op 1 februari 1970; vrij kort na de actie van Dolle Mina.³⁵³ Naast de *Los Angeles Times* heb ik geen enkele andere verwijzing naar een Londse nafluitactie kunnen vinden, en het is ook erg onwaarschijnlijk dat deze 'actie' heeft gezorgd voor navolging.

▲ Afbeelding 8.7

▲ Afbeelding 8.8

▲ Afbeelding 8.9

Screenshots uit een internationale nieuwsuitzending van de EBU, 1 februari 1970. De verslaggeefster van een onbekend programma knijpt heren in hun kont. De mannen reageren verbaasd of zelfs bangig, totdat de vrouw hen een microfoon onder de neus stopt en vragen stelt als 'Excuse me sir, how do you feel about women pinching men's bottoms?', 'How do you feel about ladies picking gentlemen up on the street?', 'Do you think it's an nice idea women if harass men on the street? The other way around for a change', 'How do you feel about complete equality of the sexes?'

Bron: *Internationale Nieuwsuitwisseling* (EBU, Visnews, 2 februari 1970).

Transfer van Nederland naar de VS: de aantrekkingskracht van 'Magies Centrum' Amsterdam

Hoewel Brownmiller en Jay zich niet kunnen herinneren van de Nederlandse actie gehoord te hebben, is het wel vrij waarschijnlijk dat er een transfer van Nederland naar de VS heeft plaatsgevonden. Nederland stond 'in the picture' in de late jaren zestig en vroege jaren zeventig. De eerste acties van Dolle Mina vonden één week plaats voordat Shocking Blue op nummer 1 stond in de VS met het nummer 'Venus'. In de maand februari toerde de eveneens Haagse band The Golden Earring bovendien ook nog eens door het land. Op muzikaal gebied leek er een lijntje te zijn tussen Nederland en de VS. De concertorganisator en promotor Sid Bernstein (geb. 1918) kwam in de periode voor februari 1970 maar liefst vier keer naar Nederland. Zoals ik al zei in de inleiding, kwam de manager van de Grateful Dead ook regelmatig naar Nederland. Ik acht het onwaarschijnlijk dat via deze muziek scene een letterlijke transfer heeft plaatsgevonden van de 'nafluitactie', maar ik denk zeker wel dat deze twee bands aan een hernieuwde aandacht voor Nederland hebben bijgedragen.

Amsterdam had bovendien een aantrekkingskracht voor jonge mensen overal ter wereld. Het 'Magies Centrum' bood 'vrije liefde' en Nederland hanteerde bovendien een soepel gedoogbeleid qua softdrugs. Naast het feit dat de stad het culturele centrum van Nederland was³⁵⁴, gold Amsterdam ook als één van de culturele hoofdsteden van Europa. Zo stond in maart 1970 een artikel in het popblad *Rolling Stone* over Amsterdam over onder andere popcentra, drugs, *Hitweek* en Provo.³⁵⁵ (Dolle Mina bleef helaas onbenoemd.) In *The New York Times* noemde journalist Henry C. Faas Amsterdam een ontmoetingsplaats voor de jeugd.³⁵⁶

Veel toeristen, met name studenten en jongeren, brachten aan het eind van de jaren zestig massaal hun zomer door in Amsterdam. In deze periode waren er dan ook de meeste Damslapers - mede door gebrek aan goedkoop onderdak voor al deze jongeren.³⁵⁷ Het werd voor Amerikanen ook steeds goedkoper om naar Europa te komen en hier rond te reizen.³⁵⁸ Vanaf 1967 maakten chartervluchten het zeer voordelig om naar Europa te vliegen.³⁵⁹

Opvallend is dat veel kranten (zoals *The New York Times*) de Ogle-In(s) uit New York niet schijnen te kennen. Het bereik van de Amerikaanse Ogle-In bleef dus beperkt, zeker in vergelijking met de nafluitactie van Dolle Mina.³⁶⁰ Dat het nieuws over Dolle Mina's die mannen nafloten zo ver reikte was waarschijnlijk te danken aan het liberale beeld dat al bestond van Nederland. Nieuws over Provo en D'66 dat gestoeld was op Amerikaanse leest droeg hier aan bij. De Amerikaanse pers was niet ongevoelig voor de schijnbare ongekende vrijheid. Journalist Joseph Lelyveld schreef in 1966 in *The New York Times*: 'Amsterdam is the place to take your fantasies'.³⁶¹ Amsterdam kwam bekend te staan als centrum van demonstraties, een internationale bestemming van vele jongeren en, in het uiterste geval, als een moderne zusterstad van Sodom en Gomorra. Amerika bleef misschien het 'irresistible empire'³⁶², maar Nederland had ook een bepaalde aantrekkingskracht.

Ook had Dolle Mina, in tegenstelling tot Amerikaanse feministen er geen moeite mee om mannelijke journalisten te gebruiken om hun boodschap over te brengen. Door de gunstige houding die Amerikaanse journalisten hadden ten opzichte van Nederland (een mix van bewondering en ongeloof en soms afschuw) en de actieve promotie die Dolle Mina zelf voerde, bereikte het nieuws

de andere kant van de oceaan. Ik vermoed dus sterk dat de Ogle-In(s) is geïnspireerd door Dolle Mina.

Tegenargumenten

Er zijn echter ook tegenargumenten te bedenken. Deze vorm van seksuele intimidatie was bijvoorbeeld een probleem waar een aantal Amerikaanse feministische groeperingen al mee bezig was. Brownmiller beschreef dat zij met andere vrouwen sprak over hoe deze seksuele intimidatie aangepakt kon worden (en ook hoe deze gedefinieerd moest worden; de term 'sexual harassment' was nog niet uitgevonden). Al in 1968 probeerde zij de onvrede over nafluiten onder woorden te brengen, duidelijk beïnvloed door de taal uit de linkse beweging:

'Construction workers who whistle and catcall (...) are telling us that we may think we're middle class but we have no class status at all if our men aren't around to protect us. By whistling they're proving that they can easily declass us.'³⁶³

Jayne West (geb. 1950, lid van Cell 16) die schreef voor het feministische blad *No More Fun And Games* (Cambridge, Massachusetts), publiceerde in november 1969 een beroemd geworden satirische 'quiz' met de volgende vragen:

- '2. When I am yelled at on the street I am
 - a. flattered
 - b. annoyed
 - c. astonished
 - d. sure I have been recognized
3. When I am yelled at on the street I respond by
 - a. lowering my head and walking quicker
 - b. smiling sweetly and nodding
 - c. addressing myself to the specific content of the yeller and applying appropriately
 - d. pretending that it was not I who was yelled at and that I am not in that place and that he is not real and I am not real and thus simply extracting myself from the situation.'³⁶⁴

Vrouwelijke lezers begrepen onmiddellijk dat zij bovenstaande opties allemaal eens gedaan hadden.

Ook lieten Amerikaanse feministen zich liever inspireren door revolutionaire vrouwen in Vietnam, Cuba en China³⁶⁵, en niet door westerse voorbeelden van sterke vrouwen. Ondanks de tegenargumenten, acht ik het zeer waarschijnlijk dat Susan Brownmiller de actie van Dolle Mina kende.

8.5. Conclusie

Eenzelfde actie in een andere (nationale) context

Ongeacht de conclusie of de Ogle-In(s) zijn overgenomen van Dolle Mina, is het interessant om te kijken op welke manier hetzelfde is aangepast aan de nationale context. Opvallend is dat het vooroordeel dat met name (of enkel) bouwvakkers vrouwen nafluiten aan beide kanten van de oceaan bestond (en nog steeds bestaat). Zowel Dolle Mina als de Amerikaanse Ogle-In(s) wilden aantonen dat ook 'normale' mannen zich hier schuldig aan maakten, maar enkel in New York City werd dit met nadruk gezegd. In de VS kreeg de actie bovendien een expliciet rassenelement. De pers en veel mensen verbaasden zich over het feit dat de vrouw van Wall Street werd lastig gevallen door welgeklede *blanke* mannen. De hype rondom Francine Gottfried bood dus niet alleen een mogelijke aanleiding, maar ook de context waarin de Ogle-In plaats vond.

Net als in Nederland werd de actie in New York lacherig ontvangen door veel media. Een Amerikaanse journalist genaamd Charles Brugge zou naar Amsterdam zijn gekomen om een boek te schrijven over Dolle Mina, wat jammerlijk mislukte. 'Brugge got pinched, but not the way he expected. "The lady pinched my wallet," he reported.'³⁶⁶

Het opvallendste is dat de uitingen van Dolle Mina tijdens de actie tweeledig waren. Opdringerige mannen die vrouwen constant seksueel bejegenden werden met de actie op de hak genomen door hen zelf lastig te vallen. Hendriks: 'Dat is ontzettend vervelend, dat je nergens kunt lopen, dat je altijd door mannen bejegend wordt, op zo'n manier (...).'³⁶⁷ Tegen *De Nieuwe Linie* verklaarde Selma Leydesdorff (geb. 1949): 'Als ze dat net zo onbeschoft vinden als wij, komen we in de goede richting. (...) Onze maatschappij oefent een fysieke terreur uit op de vrouw.'³⁶⁸ Dolle Mina Irene Braakman: 'Het ging er ons om, duidelijk te maken, dat de vrouw na zonsondergang niet meer veilig is - dat voor haar een soort avondklok geldt.'³⁶⁹ Nora Rozenbroek over de nafluitactie tegen *Het Vrije Volk*: 'Dat hebben we gedaan om te laten zien hoe belachelijk dat fluiten is. Als een man een vrouw nafluit doet hij dat helemaal niet om een praatje te maken of zo, want als je er op ingaat, zoals ik voor de grap wel eens heb gedaan, schrikken ze zich dood en lopen ze hard weg. Ze fluiten alleen maar omdat ze je zien als een seksueel object, niet als een mens waar je ook mee kunt praten.'³⁷⁰ De boodschap van de actie was dat deze 'onschuldige' vorm van seksuele intimidatie (een term die toen nog niet eens bestond) onacceptabel was.

Aan de ene kant werd een toegenomen (seksuele) assertiviteit van vrouwen gevierd, en aarzelden de leden niet om zelf ook ronduit seksistisch uit de hoek te komen. In *Brandpunt* zei Rita Hendriks: 'We moeten echt een lekker stuk uitzoeken. Echt een goede, een die er werkelijk ook goed uitziet, en niet zo'n onbehouden slappe.'³⁷¹ Na de actie werd er geopperd vaker 'onschuldige en niets vermoedende lekkere kereltjes' na te fluiten en lastig te vallen.³⁷² Miklos Rácz schreef een aantal maanden na de actie (anoniem):

'We wilden er alleen maar mee laten merken wat voor een ervaring dat is. Te gek, dat dit een manier moet zijn om contact te leggen of om waardering te uiten, nog afgezien van het al dan niet bestaan van een jagersinstinct. Waar dan natuurlijk een prooi-instinct tegenover zou moeten staan.'³⁷³

Aan de andere kant was de actie dus een teken van zelfbewuste vrouwen die de vruchten van de seksuele revolutie plukten.

Van een nieuwe (seksuele) assertiviteit onder vrouwen, zoals bij Dolle Mina, was geen sprake bij de Amerikaanse Ogle-In(s). In interviews bleken de ideeën van de activisten ook stukken radicaler te zijn dan die van Dolle Mina's. Toen Marlene Sanders aan een vrouw genaamd Lucy vroeg of liefde en seks passé waren, antwoordde zij: 'Unless men change very soon, it's going to be out.'³⁷⁴ Een verklaring van een deelneemster lijkt alleszeggend: 'We aren't here to turn on the men. We're out here to raise the consciousness of women.' De focus van de actie in New York lag op de vrouwen (die werden lastig gevallen op straat); bij Dolle Mina draaide het hier toch meer om de man en wat hij leuk zou vinden (een vrouw die meer initiatief toont).

De nieuwe assertiviteit die Dolle Mina presenteerde leek meer een product te zijn van de mannen binnen Dolle Mina dan van de vrouwen zelf. Dit waren vrouwen zoals zij de mannelijke Mina's graag zagen: mondig, zelfverzekerd, initiatiefrijk. De nafluitactie was in veel opzichten een uitloper van de seksuele revolutie. Een revolutie die binnen feministische kringen nog regelmatig wordt bekritiseerd. Het zou namelijk niet tot een grotere seksuele vrijheid voor de vrouw hebben gezorgd, maar eerder hebben geleid tot minder redenen voor vrouwen om 'nee' te kunnen zeggen. Uit angst voor 'tutje' of 'preuts' uitgemaakt te worden, zouden vrouwen vaker hebben toegegeven aan de seksuele lusten van mannen.

De nafluitactie was hier geen uitzondering op. Een man uit de kerngroep van Dolle Mina had eens gezegd: 'Vrouwen waren in die tijd een beetje van die trutten, ze liepen maar wat achter de mannen aan.'³⁷⁵ Een andere 'Dolle Manus' zei:

'Ik heb het altijd onbegrijpelijk gevonden hoe vrouwen in deze maatschappij als tweederangsburgers behandeld werden. Tegelijkertijd ergerde me de passiviteit waarmee de vrouwen dat accepteerden, dat weeïge vrouwtjesgedoe, dat stomme truttige. Vanuit de politieke analyse kwam ik tot de overtuiging dat zonder vrouwenemancipatie een socialistische maatschappij niet mogelijk is.'³⁷⁶

Het belangrijkste was misschien wel dat er in de Nederlandse nafluitactie niet werd geprobeerd mannen te versieren, maar er werd ingeleefd in het 'mannelijk versieren'.³⁷⁷ De rollen werden omgedraaid³⁷⁸ met het idee dat nafluiten iets onschuldigs was waar beide partijen van genoten. Niet voor niets schreef Miklos Rácz over de nafluitactie: 'Te gek, dat dit een manier moet zijn om contact te leggen of om waardering te uiten (...).'³⁷⁹

Voor de organisatoren van de Ogle-In was dit helemaal niet zo 'te gek'. Zij waren ervan overtuigd dat dit spel helemaal niet zo onschuldig was, en dat vrouwen beschadigd werden door dit gedrag van mannen. De meest voor de hand liggende verklaring hiervoor is dat er geen mannen betrokken waren bij de organisatie en uitvoering van de Amerikaanse Ogle-In(s) (afgezien van journalisten die toekeken). Amerikaanse feministische bewegingen bestonden vrijwel zonder uitzondering slechts uit vrouwen. De Ogle-In was hierdoor meer gericht op vrouwen (en tégen mannen) dan de nafluitactie van Dolle Mina. Voor Brownmiller was de Ogle-In een belangrijke stap in haar zoektocht naar een theorie achter seksuele intimidatie, dat uiteindelijk leidde tot haar bestseller *Against Our Will. Men, Women and Rape* (1975). In dit licht is het begrijpelijk dat de actie in de VS hierom misschien ook wel minder lollig was. •

Hoofdstuk 9

De brandende bh

◀ Afbeelding 9.1

Dolle Mina verbrandt korset voor het standbeeld van Wilhelmina Drucker in Amsterdam. Links onderaan in beeld staat Michel of Alex Korzec die het korset in bedwang houdt

Bron: M. van Soest & E.M. Besnyö, *Meid wat ben ik bewust geworden: vijf jaar Dolle Mina* (Den Haag 1975), p. 8.

► Afbeelding 9.2

De bron van de mythe van het verbranden van een bh. Deze foto lijkt het bewijs te zijn dat de 'Freedom Trash Can' wel degelijk in de brand is gestoken. Van een rituele 'bh-verbranding' is echter geen sprake geweest.

Bron: "Those bra-burning times": And just when were they?', In Bra-burning, Debunking, Media myths, 1 maart 2011, <http://mediamythalert.wordpress.com/category/bra-burning/>

9.1. Bh's en korsetten

'in Amerika verbrandden ze geloof ik ook bh's en korsetten en dingen'

Met het eerste Miss America-protest in 1968 was het stereotype van de bh-verbrandende feminist geboren. Een behoorlijk hardnekkig stereotype, zo zou blijken. Hoewel er al diverse artikelen zijn geschreven over het feit dat er nooit een bh is verbrand tijdens deze dag, wordt het protest hier wel om herinnerd. Hoewel de mythe doorgeprikt is, blijft het een leuk 'feitje' dat stevast aan het beeld van 'de feminist' vast zit.

Deze mythe was ook de reden voor Dolle Mina om op 24 januari 1970 voor de rollende camera van *Brandpunt* iets dergelijks te doen. Een korset werd door de oma van Dolle Mina Ada Groot ter beschikking gesteld.³⁸⁰ Op zaterdagmiddag 24 januari 1970 werd voor het oog van de camera dit korset verbrand, voor het standbeeld van Wilhelmina Drucker, aan de Churchilllaan in Amsterdam (zie afbeelding 9.1.). De actie werd uitgevoerd 'als een soort postuum eerherstel' voor Wilhelmina Drucker³⁸¹, maar met de vuisten in de lucht leken de actievoerders te zeggen dat de nieuwe vrouwenbeweging van 'nu' had gearriveerd. De beelden haalden de *Brandpunt*-uitzending niet, maar foto's van de gebeurtenis verschenen wel in enkele kranten.³⁸²

Uit interviews bleek dat Dolle Mina's een bh en een korset als eenzelfde iets zagen. Rita Hendriks in een interview met *Aloha* in februari 1970:

'Het korset is een symbool van de geestelijke insnoering van de vrouw. Behaas zijn gericht op een uitdagender buste – de seksualiteit. Mannen moeten dat ook doen als ze iets moois hebben, mooie benen ofzo (...).'³⁸³

De actie werd gedaan naar aanleiding van bh-verbrandingen in de VS, daar was geen twijfel over. Anne Marie Philippens vertelde in een interview uit 2009: '(...) in Amerika verbrandden ze geloof ik ook bh's en korsetten en dingen. Dus dat gingen we ook doen.'³⁸⁴ Dit was dus een directe transfer van een Amerikaanse actie– afgezien van het feit dat het nooit werkelijk in de VS heeft plaatsgevonden.

De mythe van de brandende bh

Bh's behoorden tot de objecten die in de 'Freedom Trash Can' werden gegooid tijdens het protest tegen de Miss America-verkiezing op 7 september 1968 (zie hoofdstuk 6). Het oorspronkelijke plan was om deze 'instruments of torture' in de brand te steken, maar de groep kon geen brandvergunning loskrijgen bij de gemeente, omdat de *boardwalk* een paar weken daarvoor al zwaar beschadigd was geraakt door een brand.³⁸⁵ Hoewel er tot op heden een discussie gaande is of deze ton nou in de brand is gestoken of niet (afbeelding 9.2 lijkt het bewijs te zijn dat de 'Freedom Trash Can' wel degelijk in brand is gestoken), is er overeenstemming bereikt dat het bewust verbranden

van *enkel en alleen* bh's niet gebeurd is.³⁸⁶ Mede-organisator Carol Hanisch (NYRW) ontkende alles in 2003: 'we weren't allowed to burn anything, including bras'.³⁸⁷ In 2007 brieste Morgan: 'We were radicals, but we were very elegant. Burning rubber smells dreadful!'³⁸⁸ Het verbranden van bh's was een uitvinding van de media, tot veel ergernis van de deelnemers.

De 'burning bra' verscheen voor het eerst in de Amerikaanse pers in een artikel in de *New York Post*. Daags voor de actie was een pamflet uitgegaan naar de pers waarin de doelstellingen van de verschillende actiegroepen werden opgesomd. Ook werd er expliciet bij vermeld dat mannelijke journalisten niet te woord gestaan zouden worden door de actievoerders (een tactiek die ze hadden afgekeken van de zwarte burgerrechtenbeweging, waar vaak alleen zwarte journalisten te woord werden gestaan³⁸⁹). De redactie van de *Post* had een grappig verhaal voor ogen en stuurde journaliste Lindsay Van Gelder er op uit voor een interview met Robin Morgan, de schrijfster van het pamflet. Van Gelder ging op pad met het idee om een serieus politiek verhaal te schrijven over een serieuze nieuwe beweging. Gedurende het interview en het protest verdween de journalistieke objectiviteit al snel bij Van Gelder: 'these feminists were furious at all the same things that I was – things I hadn't even had words to wrap my anger around'.³⁹⁰ Maar aangezien Van Gelder altijd op pad werd gestuurd om grappige verhalen te schrijven (gebruikelijk het domein van vrouwen), verwachtte de redactie dat het verhaal 'opgeleukt' moest worden. Om het verhaal luchtig te houden schreef Van Gelder het inleidende kopje:

'Lightning a match to a draft card has become a standard gambit of protest groups in recent years, but something new is due to go up in flames this Saturday. Would you believe a bra burning?'

De redactie was meteen zo vrij om de kop 'Bra Burners and Miss America' boven het artikel te plaatsen.³⁹¹ Het artikel verscheen een aantal dagen vóór het protest in het dagblad. Een dag na het protest citeerde *The New York Times* Robin Morgan verkeerd. Journaliste Charlotte Curtis schreef daarin Morgan dat burgemeester Richard S. Jackson bezorgd was dat er dingen verbrand zouden worden, want de *boardwalk* was al eerder afgebrand dat jaar. Morgan zou toen gezegd hebben: 'We told him we wouldn't do anything dangerous - just a symbolic bra-burning.'³⁹² In 1999 ontkende Morgan met klem dit ooit gezegd te hebben:

'What happened was that before we even hit the boardwalk, our permit was revoked. I had split up my ass to get the damned permit. So I went back to the police and said, "We're *not* going to have fires, we're going to have a Freedom Trash Can. We're going to *throw* bras into it. Nobody talked about a fire – where did this idea come from? We're not burning anything." But that's where it got started, before the demonstration.'³⁹³

Van Gelder dacht de beweging een gunst te bewijzen, maar het nieuws over het verbranden van bh's

werd een mikpunt van spot voor Amerikaanse journalisten. Een columnist van *The Washington Post* schreef afkeurend: 'It is one thing to protest against a system or an institution, but it is another to take the law into your own hands and burn your bra.'³⁹⁴ Van Gelder gaf later toe dat er inderdaad geen bh's waren verbrand, maar 'the term became history. I shudder to think that will be my epitaph – *She invented bra burning*.'³⁹⁵ De alliteratie van term 'bra-burner' zorgde er ook voor dat mensen het onthielden.³⁹⁶

Historica Ruth Rosen redeneerde dat het verhaal aansprak door de heersende seksistische denkbeelden van veel (mannelijke) journalisten. Als een vrouw werd beschreven in een krantenartikel, werd steevast erbij vermeld of zij aantrekkelijk was of niet, wat haar haarkleur was en of zij lange benen had. Vrouwen werden dus altijd geseksualiseerd in de media, in tegenstelling tot mannen. Het verbranden van een bh werd om deze reden tot een seksuele handeling gemaakt. Rosen: '[I]n a breast-obsessed society, 'bra-burning' became a symbolic way of sexualizing -and thereby trivializing- women's struggle for emancipation.'³⁹⁷ In haar boek *Where the Girls Are: Growing Up Female with the Mass Media* (New York, 1994) zegt hoogleraar Communicatie Susan Douglas: 'women who threw their bras away may have said they were challenging sexism, but the media, with a wink, hinted that these women's motives were not at all political but rather personal: to be trendy, and to attract men.'³⁹⁸ Het verhaal werd graag gekoppeld aan andere uitingen van vrouwelijk naakt. Dit kwam mede doordat er door veel (overwegend mannelijke) journalisten geen onderscheid werd gemaakt tussen de seksuele revolutie en de feministische beweging.³⁹⁹ Feministen die bh's verbrandden werd een leuk man-bijt-hond-verhaal, dat overige media maar al te graag overnamen. Het nieuws verspreidde zich vervolgens als een 'lopend vuurtje'.

9.2. Transfer naar Nederland

De brandende bh in de Nederlandse pers: 'Ban de BH'

Het verhaal van de 'brandende bh' bereikte binnen *no time* Nederland. Een aantal lokale kranten plaatste het nieuwsbericht een dag vóór (!) de Miss America-verkiezing en protest, op 6 september 1968.⁴⁰⁰ Het *Nieuwsblad van het Noorden* nam het bericht over met de kop 'Vrouwenprotest met brandende bh's', eveneens een dag vóór het protest.⁴⁰¹ Waarschijnlijk baseerden deze kranten zich op een persbericht dat was samengesteld op basis van het artikel van Van Gelder uit de *New York Post*. Na het protest, op maandag 9 september 1968, vermeldde het *Leidsch Dagblad* min of meer juist: 'Een symbolische verbranding van bustehouders, waaraan 65 vrouwen wilden deelnemen, ging niet door.'⁴⁰²

Ruim een jaar later, in september 1969, werd het nieuwsbericht weer opgerakeld en verscheen het in meerdere kranten en tijdschriften. Net als in de Amerikaanse pers werd de pseudo-gebeurtenis maar al te graag gekoppeld aan 'andere' uitingen van vrouwelijk naakt. Zo gaf de *Haagse Post* in september 1969 een geheel eigen interpretatie van bh-verbrandingen in de VS:

'Een groep dames die zich "Vrouwen Vrijheids Beweging" noemt, organiseerde in de badplaats [Atlantic City, New Jersey] een massale BH-verbranding. De demonstratie, die gepaard ging met talrijke blote boezems, was bedoeld als protest tegen de ridicule schoonheidsbegrippen bij de Miss Amerika verkiezingen.'⁴⁰³

Het protest werd onmiddellijk in verband gebracht met 'andere' 'Ban the Bra'-voorvallen. Zo werd er volgens *HP* er in West-Duitsland en Amerika 'druk geageerd tegen de omhulling van de boezem'. Ook werd een topless nachtclub in de VS genoemd; een topless-danseres genaamd Julia Green zou haar bh in brand gestoken hebben in een druk zakendistrict, en er zou een 'No Bra Day' gehouden zijn in augustus 1969 in San Francisco - die overigens navolging kreeg in München als de 'Anti BH-Tag'. Een topless-jurk uit een modeshow kreeg volgens *HP* vooralsnog geen navolging. Dat de *HP* de klok had horen luiden, maar niet wist waar de klepel hing, bleek wel uit de bewering dat het in de brand steken van een 'Freedom Trash Can' in München was verhinderd door brandweervoorschriften. Ook *Accent* verbond de bh-verbrandingen met topless badpakken en jurken. De bustehouder was volgens het weekblad een symbool geworden van de strijd van invloedrijke en gezaghebbende vrouwenbonden tegen de 'versexing' van de maatschappij.

'In Amerika, waar dit soort zaken altijd drastischer wordt aangepakt dan elders, organiseerden verhitte vrouwen dit jaar openbare bh-verbrandingen en 'Ban-de-BH'-demonstraties en liet zelfs een meisje het zover komen, dat zij uit haar baan werd ontslagen, toen zij probeerde haar vrouwelijke collega's over te halen tot een bh-loze vrijdag. (...) Onderwerp van hun verbittering zijn de sexbladen, de advertenties met te veel kijkjes in diepe décolletés en zelfs de Miss-

verkiezingen.⁴⁰⁴

Het verbranden van bh's werd zo geseksualiseerd in zowel de Amerikaanse als de Nederlandse pers. Dit maakt het des te vreemder dat Dolle Mina ervoor koos navolging te geven aan deze actie: het was duidelijk dat het niet serieus genomen werd en zou worden.

9.3. Conclusie

Objecten verbranden als vorm van protest

In werkelijkheid was het niet zo vreemd dat objecten werden verbrand. Er kan namelijk worden gesproken van een traditie van verbranden in de jaren zestig. Een voorbeeld van een extreem voorval is zelfverbrandingen. In juni 1963 stak de Zuid-Vietnamese priester Quang Duc (1897–1963) zichzelf in brand als protest tegen de discriminatie van Boeddhistische monniken door het regime van de Zuid-Vietnamese president Ngo Dinh Diem. Zeven nonnen en monniken volgden zijn voorbeeld. Eind 1968 stak de 21-jarige Tsjechische student Jan Palach zichzelf op het Wenceslasplein te Praag met behulp van benzine in de brand.⁴⁰⁵ Studentenbewegingen in het westen namen graag een voorbeeld aan Vietnamese verzetsstrijders. Een zelfverbranding ging kennelijk wat te ver voor hen, maar het verbranden van objecten waar een sociale, politieke en/of emotionele waarde aan kleefde gaf een duidelijke boodschap af. Tijdens protesten tegen de Vietnamoorlog werden in de VS Amerikaanse vlaggen en oproepkaarten voor het leger verbrand. Dit laatste was een teken van lef, waardigheid en een protest tegen een gewetenloze politiek.⁴⁰⁶

Deze 'traditie van verbranden' in de linkse (studenten) beweging werd ook overgenomen door vrouwen in de Tweede Feministische Golf. Dit was ook logisch, aangezien vele vrouwen die betrokken raakten bij de feministische beweging in de VS eerder actief waren geweest in de studentenbeweging ('the Movement') en/of de zwarte burgerrechtenbeweging.⁴⁰⁷ In januari 1969 verbrandde een groep vrouwen stembiljetten tijdens een demonstratie in Washington D.C. Ze wilden een statement maken dat het 'oude feminisme' dood was en dat er een nieuwe beweging was gearriveerd. Zij zagen stemrecht – hét doel van de Eerste Feministische Golf – als een 'mockery of democracy'. Het was gelijkheid in een fundamenteel ongelijke samenleving en dus een schijn gelijkheid. Hun doel was niet gelijkheid, maar een gehele bevrijding van de vrouw.⁴⁰⁸ Verder werden er in de VS academische diploma's, scripties, seksistische literatuur, barbiepoppen, anticonceptiepillen, Bijbels⁴⁰⁹, trouwaktes, jarretels en censusformulieren in de brand gestoken door feministen.

In Nederland werden er op dezelfde wijze objecten verbrand. In juni 1969 verbrandde de Haagse kunstenaar Pieter van Goudzwaard (1929-1983) één van zijn eigen kunstwerken.⁴¹⁰ Ook anti-rookmagiër Robert-Jasper Grootveld stak regelmatig dingen in de brand tijdens happenings.⁴¹¹ Het verbranden van objecten was een vrij letterlijke 'afrekening', maar het had ook een anti-materialistisch element. In 1966 verbrandde Grootveld bijvoorbeeld kransen om het Lieverdje in Amsterdam. Dit beeldje was in 1960 geplaatst op het Spui in Amsterdam met financiële hulp van sigarettenfabrikant Crescent. De brand was dus een vorm van symbolisch geweld tegen de bedrijven die volgens Grootveld de 'verslaafde consument' hadden gecreëerd en in stand hielden. Het verbranden van objecten was dus niet geheel nieuw in de jaren zestig. Die context verdween later uit het oog bij de 'brandende bh', mede door de seksualisering van het onderwerp.⁴¹²

Verschillen in transfer

Dat Dolle Mina niets heeft gedaan met het gebruikelijke antikapitalistische concept dat kleefde aan het verbranden en het expliciete anti-consumptie statement van WITCH is opmerkelijk. Het verbranden van het korset leek voor zichzelf te spreken en werd ook niet verder uitgelegd. Wellicht was dit een teken dat de Dolle Mina's alle ketenen van de SJ hadden losgemaakt. Mogelijk zou dit de actie ontoegankelijker hebben gemaakt.

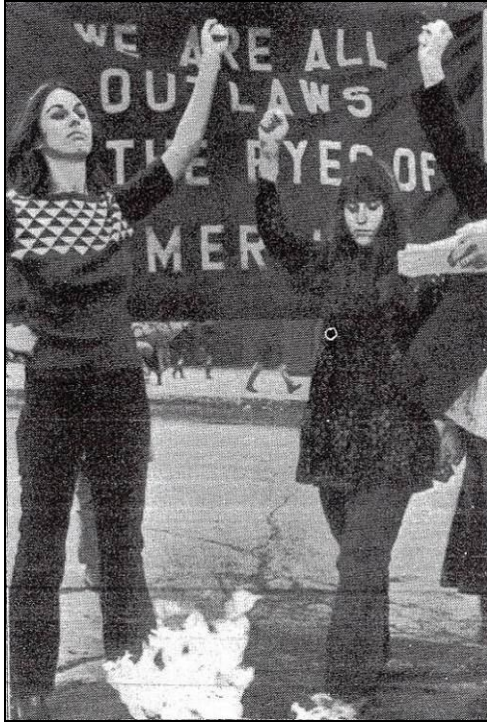
Dat de actie tot dan toe vrijwel altijd lacherig was beschreven in de media namen de initiatiefnemers van Dolle Mina voor lief. Wellicht was dit juist een pre. Door mannelijke journalisten werd geen onderscheid gemaakt tussen de seksuele revolutie en de bevrijding van de vrouw. Waarschijnlijk was dit beeld van de assertieve vrouw erg positief, met name in Dolle Mina waar mannen in het begin sterk de touwtjes in handen hadden in het begin.

Ook voor Dolle Mina gold dat dit bijna allemaal mensen waren die al eerder ervaring hadden opgedaan met protesten, in de linkse studentenbeweging. Een opvallende overeenkomst is een foto die in *Time* verscheen in maart 1970. Daarop waren twee vrouwen afgebeeld die één of meerdere toga's verbrandden (afbeelding 9.3). Dit deden zij als teken van wantrouwen jegens de rechters in het proces tegen hun echtgenoten, de Chicago Seven (een groep studentenactivisten waren opgepakt tijdens een demonstratie tegen de Democratische Conventie in 1968, in Chicago). De brand, de vuist, de houding; de overeenkomst met foto's van de korsetverbranding van Dolle Mina zijn merkwaardig. De togaverbranding vond een aantal weken ná de korsetverbranding van Dolle Mina plaats, maar een eventuele transfer is vrijwel uitgesloten. De eerste keer dat Dolle Mina werd genoemd in een Amerikaanse krant was op 22 februari in *The New York Times*. Hier werd geen woord gesproken over de korsetverbranding. Het underground blad *Kaleidoscope* vermeldde als eerste iets dat in de buurt kwam, op 20 maart: 'The Crazy Minns' 'launched their struggle in January by burning down a public bathroom near a statue of Vilhelmina (sic).'⁴¹³ Op 20 mei vermeldde *The New York Times* de korsetverbranding correct; in augustus plaatste ze er zelfs een foto van (afbeelding 9.4).

De gelijkenis tussen het verbranden van toga's en het verbranden van het korset is dus puur toeval. Of toch ook weer niet. Het is een aanwijzing dat beide bewegingen uit hetzelfde vaatje taptten qua politieke ideeën en beeldtaal. De vuist was uiteraard overgenomen uit de zwarte burgerrechtenbeweging, die wereldberoemd werd toen sprinters Tommie Smith en John Carlos respectievelijk goud en brons wonnen op de 200 meter tijdens de Olympische Spelen van 1968. Bij ontvangst van hun medailles staken zij hun gebalde vuist, omhuld door leren handschoen, in de lucht. De vuist stond voor doorzettingskracht en vastberadenheid: eigenschappen waar studentenactivisten zich graag mee associeerden.

De gelijkenis tussen het verbranden van een korset en de vermeende bh-verbranding in de VS was echter geen toeval. Dolle Mina was waarschijnlijk de eerste beweging die de mythe van de brandende bh heeft ontkracht, zonder dit overigens zelf te weten overigens. Zelfs bij een letterlijke transfer als deze is de actie niet geheel hetzelfde gebleven. Een bh werd vervangen door de

verbranding een object waar waarschijnlijk meer mensen begrip voor zouden hebben: een korset. Ironisch genoeg zei Carol Hanisch, die de Miss America-actie mede organiseerde, later: 'I like to say that if they'd called us "girdle-burners" every woman in America would have come and joined us.'¹⁴ Een nuance die Dolle Mina op dat moment wel begrepen had, en veilig koos voor het korset. •

◀ Afbeelding 9.3

Vrouwen van de aangeklaagde 'Chicago Seven' verbranden toga's in maart 1970.

Bron: 'Verdict on the Chicago Seven: From Court to Country', *Time. The Weekly Newsmagazine*, jrg. 95, nr. 9 (2 maart 1970), p. 14.

▼ Afbeelding 9.4

Korsetverbranding van Dolle Mina haalt *The New York Times* in augustus 1970.

Bron: B. Weinraub, 'Women's Drive Grows in Europe', *New York Times*, 24 augustus 1970, p. 20.

Women's Liberation Movement Gathers Momentum in Europe

Continued From Page 1, Col. 4
factory wives, working women, impatiently pressing for equal pay for women now. Recently, union leaders in the engineering industry demanding equal pay for 750,000 women workers threatened to tie up plants around the country unless the demand was granted.

In January, the Labor Government, led by Mrs. Barbara Castle, the Minister for Employment and Productivity, introduced legislation requiring equal pay for equal work by the end of 1975. The bill has not yet been passed.

"There's a restlessness about women here now," a bespectacled union leader and mother said. "There's a general feeling of struggle in the air. Women are learning. The worm is beginning to eat its way out of the cocoon."

Movement Stirs All Europe
While the movement still appears shaky in such countries as West Germany, Italy and France—and while government demands tax benefits for al and union actions supporting women may be attributed more to social progress and awareness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

Dutch women's liberationists giving the raised-arm gesture of revolutionary solidarity after they burned a corset in front of the Amsterdam statue of Wilhelmina (Mina) Drucker, a 19th-century women's emancipation leader.

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-
ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

ness among men than militant women's demonstrations—there appears little doubt that aware-

DEEL 3: CONCLUSIE

Hoofdstuk 10

Conclusie

De lucht ademde revolutie

Zoals het laatste hoofdstuk bewijst, ademde de lucht revolutie eind jaren zestig. Emeritus hoogleraar Geschiedenis Sheila Rowbotham: 'Ideas seemed to be rushing through the air to be grabbed; it was as if the whole world was bursting at the seams and everything was about to change.'⁴¹⁵ In deze scriptie heb ik aan de hand van meerdere case studies onderzocht hoe een aantal specifieke 'prikacties' van Dolle Mina is ontstaan. Deze ontstonden niet spontaan, zoals in het geheugen van veel activisten die terug kijken. De oorsprong van veel acties is namelijk nauwkeurig terug te traceren, als er maar genoeg tijd en moeite in wordt gestoken. Er zijn drie categorieën te onderscheiden in de acties die in deze scriptie zijn onderzocht: ten eerste acties die uit de VS waren overgenomen; acties die vanuit Nederland in de VS werden overgenomen; en ten slotte acties die onafhankelijk van elkaar ontstonden.

Transfer van VS naar Nederland

Een aantal acties werd georganiseerd naar Amerikaans voorbeeld. De actie tegen een missverkiezing (hoofdstuk 6) is vrij zeker overgenomen uit de VS. Er is genoeg bewijs om dit vast te stellen: er zijn concrete aanwijzingen op welke manier de transfer heeft plaatsgevonden, en de acties tonen veel overeenkomsten. De actie tegen het huwelijk en de echtgenote als (blanke) slavin (hoofdstuk 7) had haar oorsprong ook in de VS. Mede door de voorliefde van de Amsterdamse kerngroep voor de Amerikaanse actiegroep WITCH heeft er een overdracht plaatsgevonden naar Nederland. Het prestige dat de VS in de ogen van veel Nederlanders in deze periode had moet bovendien niet onderschat worden bij de transfer van deze acties. Het verbranden van een korset of bh (hoofdstuk 9) was letterlijk overgenomen uit de VS, maar moet zeker wel in een breder kader geplaatst worden. Deze kunnen niet tot stand door alléén Amerikaanse vinloeden, maar de VS was wel de directe aanleiding.

Bij het ontstaan van deze acties was de transfer van nieuws over Amerikaanse acties naar Nederland cruciaal. Wat direct opvalt, is dat deze acties stukken minder serieus waren dan hun Amerikaanse equivalenten. Soms was de nationale context een verklaring: missverkiezingen in Nederland waren bijvoorbeeld stukken minder relevant dan in de VS. Maar soms was dit verschil ook onverklaarbaar. Het antikapitalistische element van de actie tegen de bruidsmarkt was bijvoorbeeld geheel afwezig bij de stadhuisactie van Dolle Mina. De controversiële verbranding van een bh werd vervangen door een korset. De Nederlandse acties kenmerkten zich door een ongedwongen, 'ludiek' element. De actiegroep trapte niet per se open deuren in (Irma Bogers noemde een aantal acties van Dolle Mina 'het bestormen van een lege burcht'), maar verwoordden zeker ideeën die breed werden

gedragen in de Nederlandse samenleving. Hun acties zorgden dus niet alleen voor een 'schok', maar ook een 'schok der herkenning'. Deze toegankelijkheid zorgde ervoor dat Dolle Mina verhoudingsgewijs groter werd in Nederland dan gelijksoortige Amerikaanse actiegroepen.

Acties die vanuit Nederland in de VS werden overgenomen

Wat misschien wel de meest spectaculaire conclusie is van deze scriptie, is dat de nafluitactie van Dolle Mina vrijwel zeker navolging heeft gehad in New York City. Hoewel de initiatiefnemers zelf ontkennen toentertijd van Dolle Mina gehoord te hebben, is het zeer waarschijnlijk dat de eerste Ogle-In van Brownmiller is georganiseerd naar aanleiding van de Amsterdamse nafluitactie.

De actie veranderde wel degelijk van karakter; vergeleken met de Nederlandse actie was ze stukken minder ludiek. De Ogle-In was vooral een kritiek op mannen. Dolle Mina's die mannen nafloten uitten ook kritiek op deze vorm van seksuele intimidatie, maar waren ook van mening dat dit spel *leuk* was en dat vrouwen hier eveneens actief aan deel moesten nemen. Dit is niet zozeer een verschil in nationale cultuur, maar naar mijn mening een verschil in samenstelling van de verschillende actiegroepen. De kerngroep van Dolle Mina bestond uit negentien mensen, waarvan drie mannen, die bekend stonden als de 'partij-ideologen'. Dit aspect komt in mijn mening het duidelijkst naar voren in de nafluitactie, dat niet naar aanleiding van een actie in binnen- of buitenland werd bedacht. In de Amerikaanse feministische beweging zaten geen mannen, waardoor de acties een ander karakter kregen.

Amerikaanse feministische actiegroepen waren minder 'seksistisch' kan geconcludeerd worden naar aanleiding van de analyse van deze acties. Zo had Dolle Mina er bijvoorbeeld geen problemen mee de mooiste meiden vooraan te zetten. Dit werd waarschijnlijk gedaan naar aanleiding van eerdere ervaringen binnen de studentenbeweging. Anne Marie Philippens stelde in de *HP*:

'Als een meisje de megafoon nam in het Maagdenhuis ging ze af, behalve als ze heel mooi was. Ik zelf durfde het niet eens. Ik heb daar alleen maar broodjes rondgedeeld en de wc's schoongemaakt, zo ging het met de meeste meisjes.'⁴¹⁶

Een mooi meisje kon de aandacht dus vasthouden, en dit werd door Dolle Mina dan ook ingezet om gelijkheid voor mannen en vrouwen te prediken. Ook vrouwelijke leden van Dolle Mina deden hier aan mee, onder het mom 'het doel heiligt de middelen'. In de Amerikaanse vrouwenbeweging was al lang duidelijk dat deze dubbele seksuele moraal bijzonder seksistisch was. Zij kleedden zich enkel netjes aan om bij voorbaat niet uitgesloten te worden, zoals bij de *LHJ*- en Miss America-actie.

Een mogelijke verklaring is dat de periode 1968-1970 was een periode van experimenteren, waarin er nog ruimte was voor dergelijke concessies. Een andere verklaring is dat de mannen binnen Dolle Mina meer ervaring hadden, en daardoor het voortouw namen binnen de organisatie. Zo niet in de VS: vrouwen binnen feministische bewegingen daar waren vaak door de wol geveerd en hadden veel ervaring in de zwarte burgerrechtenbeweging, en juist het leveren van concessies had hen

gedreven tot het oprichten van feministische actiegroepen, zónder mannen. Het lachen was hen vergaan omdat zij door leken te hebven dat het seksisme dieper zat dan Dolle Mina toen kon bedenken.

Acties die onafhankelijk van elkaar ontstonden

De acties tegen grote damesbladen ontstonden los van elkaar. Hoewel beide actiegroepen waarschijnlijk teruggrepen op eenzelfde bron (Betty Friedan's *The Feminine Mystique*), dat werd gecombineerd met de sit-in-taktiek die al bekend was in zowel de Amerikaanse als de Nederlandse studentenbeweging, is het idee om actie te voeren tegen een damesblad zelfstandig en onafhankelijk van elkaar ontstaan aan beide kanten van de oceaan.

Mensen kunnen in gelijksoortige situaties tot eenzelfde conclusie komen, en dit gebeurde dan ook wel vaker. Er zijn meer acties te vinden die een bijzondere gelijkenis toonden, maar die zeer waarschijnlijk onafhankelijk van elkaar zijn ontstaan. Zo werd in mei 1969 in Washington, Chicago, Albuquerque en Los Angeles geprotesteerd door NOW tegen Moederdag onder het mom 'rights, not roses'. Een jaar later voerde Dolle Mina Den Bosch actie op Moederdag door de feestdag om te dopen naar 'Moederdag Zoethou(t)dag)' en zoethout uit te delen. Ook organiseerde NOW bijvoorbeeld in 1968 een sit-in in de Men's Bar in Hotel Biltmore in New York City, waar vrouwen niet bediend werden als zij alleen binnenkwamen.⁴¹⁷ Dolle Mina organiseerde op 30 januari 1971, tijdens het één-jarig bestaan van de actiegroep, een sit-in in café Zwart op de Dam in Amsterdam, dat meisjes alleen niet toeliet en vrouwen aan de bar geen pils getapt kregen. Waar de *LHJ*- en *Margriet*-actie opvallend genoeg een gelijke uitkomst hadden, was dat in dit laatste voorbeeld zeker niet het geval. De Amsterdamse caféhouder bedreigde de Mina's met een ijzeren staaf.⁴¹⁸ In New York verbood de Human Rights Commission Hotel Biltmore de naam 'Men's Bar' nog te gebruiken en werd het café gedwongen haar deuren te openen voor mannen én vrouwen.⁴¹⁹ Dat de bezetting van damesbladen in de VS en Nederland dezelfde uitkomst had (rond dezelfde periode, 1972/73, kwam er een vrouwelijke hoofdredacteur) hoeft dus niet zoveel te zeggen over het al dan niet progressieve of liberale klimaat. Sommige eisen werden wel ingewilligd en/of geïnstitutionaliseerd, maar dit gebeurde vrij willekeurig. Dit hing gek genoeg niet af van de vastberadenheid van de activisten.

Transfer en een 'culturele mozaïek'

Wat ik niet specifiek heb benadrukt in mijn scriptie is de totstandkoming van de Amerikaanse acties. Deze waren – onvermijdelijk – ook geïnspireerd door andere cultuuruitingen. De 'Freedom Trash Can' die werd gebruikt gedurende het Miss America-protest toonde opvallende overeenkomsten met een ceremonie die NOW een aantal maanden daarvoor had gehouden. Bij deze actie werden schorten op een vuilnisbelt gegooid, als teken van protest tegen moederdag.⁴²⁰ Binnen in de hal waar de Miss America-verkiezing werd gehouden, werd de Berber Yell gedaan, naar voorbeeld van revolutionaire strijders uit de film *The Battle of Algiers* (Gillo Pontecorvo, 1966). Voor de kroning van een schaap tot Miss America had de groep mogelijk inspiratie opgedaan bij de Yippies, die de week ervoor

een varken hadden genomineerd als presidentskandidaat tijdens de Democratische Conventie in Chicago. In 1968 maakte de Duitse pop art-kunstenaar Wolf Vostell (1932-1997) een schilderij genaamd 'Miss America', waarin hij een verband legde tussen de absurde eisen aan vrouwenschoon en kapitalisme/imperialisme (en de Vietnamoorlog).⁴²¹ Ook dit kunstwerk heeft mogelijk ter inspiratie gediend voor de actievoerders.

De zoektocht naar mogelijke inspiratiebronnen voor prikacties, zowel in Nederland als in de VS, is eindeloos. Acties ontstonden niet in een vacuüm, maar waren samensmeltingen van veelvuldige invloeden uit de samenleving. Een samenleving is volgens cultuurtheoreticus Julia Kristeva een 'cultural mosaic', waarin individuen zowel de functie van zender als ontvanger kunnen hebben. Intertekstualiteit staat centraal in dit gebeuren: 'Any text is constructed as a mosaic of quotations; any text is the absorption and transformation of another.'⁴²² Acties die werden overgenomen moeten dus niet als 'jatwerk' afgedaan worden. Actievoerders maakten dankbaar gebruik van voorbeelden uit het buitenland, die in hun ogen hetzelfde doel voor ogen hadden.

Plaats van deze acties in de maatschappij: VS en Nederland

Wat zijn nu de grootste verschillen tussen de Amerikaanse en Nederlandse acties? De acties van Dolle Mina waren over het algemeen zeer kort van duur. Zo duurde de actie tegen *Margriet* bijvoorbeeld maar een half uur. Ook leken zij niet echt duidelijke eisen te stellen, maar eerder een statement te maken. Dit is waarschijnlijk terug te voeren op het ludieke klimaat van de Nederlandse jaren zestig. Historicus James Kennedy schreef in *Nieuw Babylon in Aanbouw*:

'(...) de tegencultuur, die zich vooral in Amsterdam manifesteerde, [was] minder politiek-geladen dan de tegenculturen die zich in Berlijn, Parijs, San Francisco en New York deden gelden. Hoewel speelse elementen een groot deel van de tegencultuur in het Westen karakteriseerden, werd het vaak vervlochten met een 'revolutionaire' politiek. Dit was niet zozeer het geval in Nederland, waar het spel overheerste. De eigenaardige kracht van de Nederlandse protesttraditie, die in haar utopische doelstellingen zowel minder theoretisch als minder totalitair was, droeg daar sterk aan bij. De Nederlandse bescheidenheid, van essentieel belang voor de consensuspolitiek, zet niet werkelijk aan tot felle protesten of pretentieuze doelstellingen; droge humor en zelfspot worden meer gewaardeerd. Een zekere speelsheid verzachtte dus de politieke praktijk.'⁴²³

Het grootste verschil tussen Nederland en de VS lijkt dus het 'speelse', ludieke karakter te zijn. Dolle Mina bleef vrij onschuldig vergeleken met hun Amerikaanse collega's. Ze voerde actie om mensen wakker te schudden, maar niet zozeer om politiek iets af te dwingen. Zij richtten zich meer op bewustwording.

De Amerikaanse actiegroepen (met de Yippies en WITCH als grote uitzondering) wilden juist wél iets afdwingen. Dit had alles te maken met de mentaliteit van Amerikaanse staatsburgers volgens hoogleraar Geschiedenis Victoria de Grazia: zij waren ervan overtuigd dat hun levensstandaard

superieur was.⁴²⁴ Volgens Ruth Rosen leidde dit ertoe dat Amerikaanse feministen overtuigd waren van hun doel en dat hun eisen mogelijk moesten zijn in het modernste land ter wereld.⁴²⁵

Deze vastberadenheid had ook veel te maken met de mentaliteit van (linkse) actiegroepen, die veelal bestonden uit vertegenwoordigers van de protestgeneratie die dachten dat 'alles anders kon' én moest. Echols: '[I]f one is to understand the '60s, one must recognize that at that point in time it really did seem that economic and social justice could be achieved, the family reorganized, and all hierarchies based on gender, race, or class erased.'⁴²⁶ Vrouwen in de Tweede Feministische Golf in de VS hadden in door middel van de burgerrechtenbeweging van dichtbij gezien dat veranderingen mogelijk waren. Het was nu de tijd om in te grijpen: een revolutie leek 'om de hoek' te zijn, of in de woorden van een activist: 'you could remake the world in three months'.⁴²⁷

In Nederland was dit minder het geval. Alex Korzec in een interview met *Panorama*: 'Ons eerste doel – de bewustwording van de vrouw van haar werkelijke plaats in deze samenleving – is eigenlijk al bereikt.'⁴²⁸ Het eerste doel van de acties was 'bewustwording', niet zozeer een verandering in de bestaande maatschappelijke structuren teweeg brengen, een revolutie. Hoewel de leden van Dolle Mina wel zeker hoopten dat alles anders werd, leek het er op dat zij bescheidener waren. Dit is dan misschien ook een reden dat veel acties minder politiek werden en soms open deuren intrapten.

Bewustwording was noodzakelijkerwijs via de (massa)media te verwezenlijken, dus de voorpagina's en het nieuws halen was van levensbelang. Dit gold in zowel Nederlands als de VS, maar Dolle Mina was hierin bijzonder pragmatisch. Een Dolle Mina zei:

'Dolle Mina heeft er vanaf het begin sterk de nadruk op gelegd dat het om leuke meiden ging, die er mooi en sexy uitzagen. We wilden absoluut vermijden dat de buitenwereld ons lelijk, truttig, blauwkouzerig zou vinden. Om aandacht te trekken zou het nodig zijn om er goed uit te zien. Als er foto's gemaakt moesten worden, zochten we dan ook de mooiste Dolle Mina's uit. Nee hoor, daar hadden we helemaal geen problemen mee. We wilden publiciteit en daar hadden we veel voor over.'⁴²⁹

Elke mogelijkheid om de boodschap te verspreiden greep Dolle Mina aan: van lezingen bij studentenverenigingen tot stencils uitdelen op straat; en van interviews op de Duitse tv tot een gynaecologencongres verstoren met de leus 'baas in eigen buik'. Dat hier de mooiste meiden voor uit werden gezocht was waarschijnlijk een doodzonde geweest bij hun Amerikaanse zusterbewegingen. In de VS stond de feministische beweging bovendien erg terughoudend tegenover de pers. Vaak spraken zij uitsluitend met vrouwelijke journalistes en werden er strikte afspraken gemaakt dat interviews niet met één actievoerder gehouden mocht worden, maar enkel met de geheel actiegroep. Dolle Mina was minder principieel op dit gebied, of was dit misschien 'Hollandse nuchterheid'?

Des te opvallender was dat de acties aan beide kanten van de oceaan soms even succesvol waren. Jo Freeman concludeerde achteraf sceptisch: 'Like its zap actions, WITCH did not hang around.'⁴³⁰ Dat lijkt logisch, de acties waren tijdelijk en leidden niet tot drastische veranderingen in de bestaande orde. Toch zijn dit acties die 40 jaar na dato nog steeds herinnerd worden, en nog steeds relevant zijn. Vergeleken met traditionele actievormen – zoals lobbyen of integreren in instituties, die een langdurig effect hebben – zijn 'prikacties' toch voorvallen die bij het grote publiek blijven hangen.

Relevantie voor nu

Gedurende mijn onderzoek ben ik erachter gekomen dat deze transfergeschiedenis van de acties van Dolle Mina nog steeds relevant is. De Zweedse partij Feministisch Initiatief (FI) verbrandde in juli 2010 in de aanloop naar de parlementsverkiezingen 100.000 kronen (10.385 euro) uit protest tegen de verschillen in salaris tussen mannen en vrouwen.⁴³¹ De actie kwam in vrijwel alle grote Nederlandse kranten en het NOS Journaal aan bod. Dergelijke 'ludieke' acties kunnen dus alsnog het nieuws halen.

Een ander voorbeeld zijn de 'SlutWalks'. Deze actievorm werd bedacht in Toronto, Canada. Op 24 januari 2011 zei een woordvoerder van de politie van Toronto: 'women should avoid dressing like sluts in order not to be victimized'. Op 3 april 2011 werd de eerste Slutwalk Toronto georganiseerd uit protest tegen het idee dat vrouwen die zich gewaagd kleedden verkrachtingen uit zouden lokken. Honderden vrouwen gingen de straat op in Toronto, een enkeling schaars gekleed. De actie kwam uitgebreid in de Nederlandse pers, waarbij regelmatig de schaars geklede vrouwen werden belicht. Nederlandse journalisten leken zich grotendeels te scharen aan de zijde van de actievoerders. Het fenomeen spreidde zich vervolgens uit naar andere grote steden in Noord-Amerika. Op 4 juni 2011 werd er een 'SlutWalk' gehouden in Amsterdam, waarmee onze hoofdstad de primeur had binnen Europa. Opvallend is dat de actie hier een andere lading kreeg. De organisator, een Amerikaanse UvA-studente, greep de actie aan om meer begrip te kweken voor transgenders in Nederland: 'SlutWalk Amsterdam protesteert tegen een maatschappij waar slachtoffers van sexueel geweld de schuld krijgen, waar homo's en lesbo's niet zichtbaar mogen zijn, en waar transgenders verteld wordt dat ze "tegennatuurlijk" zijn.'⁴³² Afgezien van het feit dat deze kwestie niet aan de orde was bij de Canadese en Amerikaanse 'SlutWalks', had dit een drempel kunnen zijn bij het noodzakelijke kweken van sympathie bij het grote publiek in Noord-Amerika. Dit toont aan dat het proces van transfer in 40 jaar niet eens zo heel veel is veranderd. Extreme voorvallen gedurende acties worden benadrukt door de pers, die misschien niet eens zo heel erg relevant zijn. Die uitspattingen worden als eerste 'getransporteerd' en krijgen navolging. Dit wordt gedaan naar een eigen interpretatie die past bij de belangen van de nationale context. Wat dit ook bewijst: Amsterdam is blijkbaar nog steeds 'the city where almost anything goes'. ●

DEEL 4: BIJLAGEN & BRONVERMELDING

Lijst van afkortingen

AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (2002-)
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst (1949-2002)
HP	<i>Haagse Post</i>
G.P.	Geïllustreerde Pers
LHJ	<i>Ladies' Home Journal</i>
MVM	Man Vrouw Maatschappij (1968-)
NYRW	New York Radical Women (1967-1969)
SCUM	Society for Cutting Up Men
SJ	Socialistische Jeugd
WITCH	Women's International Conspiracy from Hell
Yippies	Youth International Party

Notenapparaat

1 C. Brinkgreve en M. Korzec, *'Margriet weet raad'. Gevoel, gedrag, moraal in Nederland 1938-1978* (Utrecht 1978), p. 9.

2 *Journal* (NOW 30 januari 1971). In haar memoires *It changed my life* schreef Friedan: 'I love the spirit and the style of the young Minnas', hoewel ze ook aangaf meer aansluiting te hebben met de MVM, in veel opzichten het 'Nederlandse equivalent van NOW.

DEEL 1: INLEIDING

Hoofdstuk 2 Historiografie en theorie

3 A.M. Stevens, A. Ed Schmidgall Tellings, *A Comprehensive Indonesian-English Dictionary* (Athens, Ohio, 2004), p. 249. 'dolle Mina (D) women's libber'.

4 Een aantal voorbeelden van onderzoek naar de jaren zestig: een proefschrift over nozems door W. Buikhuisen, *Achtergronden van nozemgedrag* (Assen 1965); over Provo door N. Pas, *Imaazje! De verbeelding van Provo (1965-1967)* (Amsterdam 2003); Provo is ook onderzocht in het proefschrift van V.D. Mamadouh, genaamd *De stad in eigen hand: Provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992); over Vietnamdemonstraties in Nederland door R. van der Maar, *Welterusten mijnheer de president. Nederland en de Vietnamoorlog 1965-1973* (Amsterdam 2007); over musea in de jaren zestig door R.W.G. Schumacher, *Museumjournaal en de ontvangst van de neo-avant-garde in Nederland 1961-1973* (Utrecht 2007) en over design door W. Bakker, *Droom van helderheid. Huisstijlen, ontwerp bureaus en modernisme in Nederland, 1960-1975* (Utrecht 2009); over visuele kunst door M. Schavemaker, *Lonely images: language in the visual arts of the 1960s* (Amsterdam 2007).

5 Een aantal nuttige doctoraal- en masterscripties over Dolle Mina zijn: I. Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit? De geschiedenis van Dolle Mina (1970-1980)* (Nijmegen 1983); K. de Smit, *Hoe dol was Dolle Mina? Een geschiedenis van de Dolle Mina's in Vlaanderen* (Gent 2006);; I. Braakman-Bonder, *Dolle Mina: portret van een vrouwenemancipatiebeweging : opkomst en bloei : een schets van de eerste maanden van haar bestaan* (1992).

6 Alle grote Amerikaanse bladen hadden coverstory's over de feministische beweging: *Newsweek* in maart, *Time* in augustus en *Life* in september 1970.

7 In 1970 werden ten minste vier feministische boeken bestsellers: *Sexual Politics* van Kate Millett, *The Dialectic of Sex* van Shulamith Firestone, *Sisterhood is Powerful* van Robin Morgan en Germaine Greer's *The Female Eunuch*.

8 J.E. O'Connor, 'History in Images/Images in History: Reflections on the Importance of Film and Television Study for an Understanding of the Past', *The American Historical Review*, jrg. 93, nr. 5 (december 1988), p. 1202.

9 E. Janse, "'Je moet manier van overdrijven zorgvuldig uitkiezen'", *Goudsche Courant*, 18 februari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.

10 'Claudette: Een man kan toch ook wel iets in het huishouden doen?', *Dagblad de Stem*, 31 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.

11 A.K. Shulman, *Dwingende vragen : roman* (Amsterdam 1979), p. 212-213. Een citaat van *Olga Lubatovich*, een Russische revolutionair.

Hoofdstuk 3 Transfer en internationaal perspectief

12 M. van Soest, & E.M. Besnyö, *Meid wat ben ik bewust geworden: vijf jaar Dolle Mina* (Den Haag 1975), p. 1; Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, p. 58, 77.

13 H. te Velde, 'Political Transfer: An Introduction', *European Review of History*, jrg. 12, nr. 2 (juli 2005), p. 206.

14 P. de Vries, 'Het persoonlijke is politiek en het ontstaan van de tweede golf in Nederland 1968-1973,' p. 25.

15 M. Aerts, 'Feminism from Amsterdam to Brussels in 1891 : political transfer as transformation', *European Review of History*, jrg. 12, nr. 2 (juli 2005), p. 367-382

16 C. Endicott, 'Holland's women's lib "Dutch treat"', *The Southeast Missourian*, 6 november 1970, p. 6.

17 J.H. Firman, 'Rattles & Straws. Dutch Frivolity For Sex Equality', *Progress-Bulletin* (Pomona, Californië) 11 juni 1970, p. 83.

18 'Kelly Looks At Life. Let's Get Even With Men', *Woman's Own*, 23 mei 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta. Instituut voor Vrouwengeschiedenis, map 63.

19 T. Albright, 'Amsterdam Scene: "They All Sing In English"', *Rolling Stone*, nr. 54, 19 maart 1970.

20 V. de Grazia, *Irresistible empire: America's advance through twentieth-century Europe* (Cambridge, Mass., 2005), p. 337.

21 Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, p. 11.

22 M. van Elteren, *Imagining America: Dutch Youth and its Sense of Place* (Tilburg 1994) p. 147. In de zomer van 1971 was er een interviewenquête gehouden onder jonge toeristen in Amsterdam. Daaruit bleek dat veel hiervan Amerikanen waren (27%), ten opzichte van andere nationaliteiten (Duitsland: 17.7%; Groot-Brittannië: 10%; Nederland: 9%; Frankrijk: 7,9%; Italië: 7,6%; Scandinavië: 5,9%; anders: 14,8%).

23 Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, p. 139.

24 Van Elteren, *Imagining America*, p. 3.

25 Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995), p. 15.

Hoofdstuk 4 De ontstaansgeschiedenis van actiegroep 'De Dolle Mina'

26 C. Schwietert, 'Dolle Mina zet mannen en dagbladers te kijk', *De Nieuwe Linie* 31-1-1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106.

27 S. Leydesdorff, A. Meulenbelt en J. Outshoorn, 'Feminisme in Nederland, 1968-1975', *Te Elfder Ure*, 27 (1975), p. 611. Met name Nora Rozenbroek, die opriep tot de kookstaking, werd een beroemdheid. Zie: "'Dolle Mina" vecht voor rechten vrouw'. Geslachten gelijkwaardig', *De Volkskrant*, 24 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63

28 Brief van J.P.J.H. Clinge Doorenbos aan mevr. H.A. Wind-Visser, te Deventer. 18 februari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 51.

29 S. Poldervaart, 'Dolle Mina', dec. 1978. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 23, p. 1. Dit ging specifiek over het uitdelen van condooms, wat wettelijk toegestaan was sinds 1 januari. *Aanhangsel Tweede Kamer 1969-1970*, nummer 770. Er werden wel vaker gerefereerd aan Dolle Mina in de Tweede Kamer, zoals door Els Veder-Smit (geb. 1921) (VVD): 'Ik geloof dat velen in onze samenleving rondlopen met de gedachte: wat is er aan de hand? Natuurlijk moet er veel aan onze maatschappij verbeterd worden. Waarom zijn wij tegenover elkaar echter zo onverdraagzaam? Waarom neemt het protest zulke eigenaardige vormen aan? Ik denk daarbij niet alleen aan de bezettingen en ik spreek nog niet eens van "Dolle Mina", maar wij allen weten welke verschijnselen op dit gebied te zien zijn.' Zie: *Handelingen Tweede Kamer 1969-1970*, 3 februari 1970, p. 1943.

30 'Publiek waardeert Dolle Mina's', *Algemeen Handelsblad*, 14 april 1970. Bron: Folder *Dit Wil Dolle Mina*, Collectie Dolle Mina, Aletta, map 3.

31 E. Brunt, 'Dames, plasrecht en de macht', *De Nieuwe Linie*, 7-2-1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106.

32 G. Groenier, *Vijf Dagen Bedenktijd. Leven na Dolle Mina* (Amsterdam 1999), p. 88.

33 A. Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', *Vrij Nederland* (bijlage), 15 maart 1980), p. 5.

34 Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 6.

35 A. Ribberink, *Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters : een geschiedenis van de Actiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM), 1968-1973* (Hilversum 1998), p. 131.

36 A.M. Philippens en K. van Balen, 'Dolle Mina op pad. Het waarom van een vrouwenactie, door activisten toegelicht', *De Groene Amsterdammer*, 7 februari 1970, Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.

37 A. Ribberink, *Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters : een geschiedenis van de Actiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM), 1968-1973* (Hilversum 1998), p. 133. Aan het eind van 1970 waren er 5000 leden en 35 Dolle Mina-afdelingen in het land.

38 Saskia Poldervaart, 'Dolle Mina', dec. 1978, p. 2. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 23.

39 Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, p. 242-43. Erna Kas namens een aantal oud Dolle Mina's, 4 februari 1980.

40 Alex Korzec was voorzitter van de SJ van oktober 1968 tot mei 1969. Hij trad af omdat hij vond dat het bestuur de kans moest geven aan 'jong bloed', omdat het bestuur nu op een dood spoor liep. Zie: Stencil SJ aan leden [13 mei 1969] SJ archief IISG, map 1969. Het lijkt erop dat Huub Philippens wat later betrokken raakte bij de SJ. In oktober 1969 werd hij gekozen tot de nieuwe algemeen secretaris van de SJ, district Amsterdam. Ook schreef hij verslagen over activiteiten en werden er actievergaderingen (o.a. op 18 november 1969 over het NATO-congres) bij hem thuis (Keizersgracht 68-III) georganiseerd. Zie: SJ archief IISG, map 1969.

41 J. Zijlmans, *Een geschiedenis van de "socialistische jeugd van Nederland afdeling Amsterdam", 1960-1972* (Amsterdam 1977), p. 47.

42 Zijlmans, *Een geschiedenis van de "socialistische jeugd van Nederland afdeling Amsterdam"*, p. 72.

43 Zijlmans, *Een geschiedenis van de "socialistische jeugd van Nederland afdeling Amsterdam"*, p. 84.

44 M. Müller, 'Verslag van twee dagen SJ-kongres, 27-28 september 1969', p. 2. in: *Brochure* [10 november 1969]. SJ archief IISG, map 1969

45 Brief aan leden, 20-4-1970. SJ archief IISG, map 1970

46 Zijlmans, *Een geschiedenis van de "socialistische jeugd van Nederland afdeling Amsterdam"*, p. 87. Uit deze ontevredenheid is niet alleen Dolle Mina ontstaan eind 1969, maar ook bijvoorbeeld actiegroep de 'Sterke Arm' (opgericht begin 1971).

47 *De tijd staat even stil. Dolle Mina* (NCRV, 3 mei 1994)

-
- 48 D. Verwey, 'Monologue Interieur'. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 15.
- 49 'Gesprek met Anne-Marie Philippens, Dolle Mina van het eerste uur', p. 1-2. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 15.
- 50 *Inzagedossier 'ontstaan en beginperiode van Dolle Mina, van de zomer 1969 t/m maart 1970*.
- 51 Leydesdorff, Meulenbelt en Outshoorn, 'Feminisme in Nederland', p. 609.
- 52 A. Ribberink, *Feminisme* (Leiden, 1987), p. 39.
- 53 Ribberink, *Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters*, p. 130.
- 54 Uitslag enquête in stencil 'Bouvigne' (27 april 1970) gehouden tijdens SJ-weekend op 14 en 15 maart 1970 in Breda. 75% van de 170 bezoekers had de enquête ingevuld. 'De activist leest gemiddeld bijna twee kranten per dag', was de conclusie. Van de 128 geënquêteerden las 66% *De Volkskrant*; 33% *Het Vrije Volk*; 21% streekbladen; 20% het *NRC* of *Algemeen Handelsblad*. Maar liefst 72% las *Vrij Nederland*; 33% *De Groene Amsterdammer*; 27% *De Nieuwe Linie*; en 8% de *Haagse Post*. *Vrij Nederland* was dus veruit het meest gelezen blad. (Vrouwen waren sterk in de minderheid.) SJ archief IISG, map 1970.
- 55 M. van Amerongen, 'Sexuele bevrijding maakt deelt uit van de klassenstrijd', *Vrij Nederland*, 6 september 1970, p. 6.
- 56 Ribberink, *Feminisme*, p. 38-9. In *De tijd staat even stil. Dolle Mina* (NCRV, 3 mei 1994) gaat Michel Korzec hier niet op in.
- 57 'Zo maar wat vrouwelijkheid', *Vrij Nederland*, 20 september 1969, p. 29.
- 58 Brief van Dickie Soeter, 'Hier is New York...', *Hitweek*, nr. 41 (28 juni 1968), p. 2. In interviews met Dolle Mina's bleek dat SCUM vrij veel bekendheid kende; de actievoerders moesten bijvoorbeeld van *Algemeen Handelsblad* antwoorden op de vraag of er een 'aanslag à la Andy Warhol' te verwachten was.
- 59 E. Brunt, 'Dames, plasrecht en de macht', *De Nieuwe Linie*, 7 februari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106
- 60 R. Brine, 'Behavior. The New Feminists: Revolt Against "Sexism"', *Time*, 21 november 1969, p. 40.
- 61 S. Brownmiller, *In our time: memoir of a revolution* (New York, NY, 1999), p. 73.
- 62 Hedy D'Ancona, 'Emancipatie nú. De vrouw is in', *Sextant*, februari 1969, p. 19.
- 63 Dini en Laurie, 'Woman Power', *Aloha*, nr. 1, 9 mei 1969, p. 3. Tevens op voorkant. 'Woman Power op de teevee', *Aloha*, nr. 20, 23 jan-6feb 1970, p. 1. 'Woman Power' (VPRO) werd op 29 januari uitgezonden om 19:00u en werd gemaakt door D. Damave en L. Langenbach. Camerawerk door Wim van der Linden (echtgenoot Damave) en Jan de Bont. 'Een tragie-komische verhandeling over de evolutie van de grootste onderdrukte groep ter wereld: de vrouwen.' Volgens de makers zelf zou het vertonen van een dergelijke film in de VS onmogelijk zijn. Door dat de Nederlandse tv flexibel is was dit wel mogelijk volgens hun. Zie: L. Langenbach en L. de Boer, 'Is There any hope for women's liberation', *Aloha*, 26 juni -10 juli 1970, p. 3. De focus was internationaal; zo werd naar Phil Bloom ook Marsha Hunt (uit de musical Hair) geïnterviewd en werden uitspraken van Bertrand Russel, Arthur Rimbaud en Desmond Morris getoond. Zie: 'Programma voor 29 januari 1970, Nederland 1', *Televisier. Familie- en televisieweekblad*, 24 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63; 'Naast Dolle Mina nu ook Woman Power', *Algemeen Handelsblad*, 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106.
- 64 B. van Garrel en J. Jansen van Galen, 'Dolle Mina, portret van een beweging', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 11 (11-17 maart 1970), p. 33. Woman Power vond Dolle Mina 'te marxistisch', maar was wel bereid tot samenwerking. 'In speciale gevallen zullen enkele Woman Power-vrouwen als "Dolle Elfen" de vleugels uitslaan binnen Oranjevrijstaat.' Toch is er nog een plaat gemaakt samen met Laurie Langenbach in vermoedelijk 1970 of 1971, vertelde Nora Rozenbroek in 1994. 'Dolle Mina moet je zijn' o.i.d., is nooit uitgebracht. Zie: *De tijd staat even stil. Dolle Mina* (NCRV, 3 mei 1994)
- 65 'Dolle Mina', *Vrij Nederland*, 31 januari 1970, Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63. Ene Louise schrijft in *Aloha* over Dolle Mina: 'Dolle Mina is de Provo onder haar zuster organisaties: SCUM, NOW, WLF, WITCH en de vrouwenbonden.' Zie: Louise, 'Dolle Mina', *Aloha*, nr. 21, 6-20 februari 1970, p. 5. [Interview met Alex Korzec, Kees van Balen, Rita Hendriks en Selma Leydesdorff]
- 66 L. Langenbach, 'Hells Angels: rock & roll, heel wat soul & nog wat psychodelica', *Hitweek* nr. 22, 14 februari 1969, p. 9. Met name muzikanten uit de 'west coast' kwamen vaak langs, zoals Danny Rifkin (manager van de Grateful Dead) uit San Francisco en Frank Zappa uit Los Angeles. Dit was ook niet zo vreemd; de redacteur woonde al enkele jaren in Californië. Vanaf 28 november 1969 was *Aloha* bovendien aangesloten bij wereldnet van Underground Press Syndicate, zodat artikelen vrijelijk uitgewisseld konden worden.
- 67 'Ook Amerika heeft Dolle Mina's', *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 31 maart 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106.
- 68 'Ook in VS "Dolle Mina's" in actie', 19 maart 1970, krant onbekend. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 69 R. van der Zee en A. Hymmen, 'De mannen van Dolle Mina. terugblik', *Opzij*, 25 januari 2010, p. 44; Interview met Dunya Verwey, 12 maart 1980 in: Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, p. 225.
- 70 B. de Wit, 'Michel Korzec. Dolle Manus', *De Groene Amsterdammer*, 8 april 1992, jrg. 116, nr. 15, p.11. Uit: Biografische map Selma Leydesdorff, 1151, Aletta.

71 Michel Korzec interviewde Betty Friedan in haar huis in New York, onderzocht studentenprotesten aan de Universiteit van Wisconsin en waarschijnlijk Berkeley, San Francisco. Ook interviewde hij de radicale feministe Laura X in haar vrouwencommune in Berkeley, Californië. Zie: D. Dijkman, 'Dolle mina werkt aan haar come-back', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 39 (23-29 september 1970), p. 16. De artikelen waren: Michel Korzec, "'Onze revolutie zal een fundamentele zijn". Gesprek met Betty Friedan, de Karl Marx van de vrouwen', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 41 (7-13 oktober 1970), p. 31-36; Michel Korzec, 'Amerika's studenten: de grote walging', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 43 (21-27 oktober 1970), p. 50-64; Michel Korzec, "'Ik beschouw elke man als een Hitler. Vraaggesprek met de radicale feministe Laura X', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 42 (14-20 oktober 1970), p. 47-51. In augustus had hij al een artikel geschreven over kernwapens in de VS: Michel Korzec, 'De race naar de jongste dag', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 32 (5-11 augustus 1970), p. 24-29.

Naar aanleiding van deze interviews is het met vrij veel zekerheid vast te stellen dat Michel Korzec in de zomer van 1970 in tenminste drie verschillende staten in de VS is geweest. Vanuit de VS nam hij ook het idee van *consciousness-raising groups* mee, dat in Nederland vertaald werd als 'praatgroepen'. Korzec: 'In Amerika zijn bij Womans [sic] Liberation ook geen mannen betrokken. Hier hoeft dat ook niet.' Daan Dijkman, 'Dolle mina werkt aan haar come-back', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 39 (23-29 september 1970), p. 16. Later, in de jaren negentig, stelde hij dat mannen uit Dolle Mina waren gewerkt. Zie: M. Korzec, *Ik kan alles uitleggen* (Amsterdam 1994), p. 107-8.

72 Louise, 'Dolle Mina', *Aloha*, nr. 21, 6-20 februari 1970, p. 5. [Interview met Alex Korzec, Kees van Balen, Rita Hendriks en Selma Leydesdorff]. Petra de Vries nuanceert het 'broodje smeren'-verhaal met de stelling dat vrouwen wel degelijk hoge functies bekleedden: 'Een van de belangrijkste woordvoerders tijdens de beroemde Maagdenhuisbezetting was een vrouw en ook de illegale radiozender werd 'bemand' door een vrouw. Ook vrouwen schreven stukken, bepaalden meningen, traden naar buiten en namen dergelijke ervaringen mee naar de vrouwenbeweging.' Zie: P. de Vries, 'Het persoonlijke is politiek en het ontstaan van de tweede golf in Nederland 1968-1973,' *Socialisties-Feministische Teksten* 10 (Baarn 1987) p. 18 Overigens schreef de *Aloha* dat er tijdens de ontruiming was geroepen 'gooi die meid met der kop van die trap af', wat impliceert dat vrouwen net zo hard als mannen werden aangepakt. Jan Bijl, 'Gooi die meid met der kop van die trap af', *Aloha*, nr. 3, 13 juni 1969, p. 1, 14. Ook in de VS lag dit genuanceerder volgens Sara Evans in: S.M. Evans, *Personal politics: the roots of women's liberation in the civil rights movement and the new left* (New York, 1979).

73 Zie onder andere: Leydesdorff, Meulenbelt en Outshoorn, 'Feminisme in Nederland', p. 610; Van Soest, & Besnyö, *Meid wat ben ik bewust geworden*; Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 2.

74 'Gesprekken met Mina's'. [Gesprek met Anne Marie en Huub Philippens door Irma Bogers en José Ylstra, 7 januari 1979], p. 1. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 15. (Andere bronnen beweren dat vrouwen de helft moesten betalen. Zie: S. Poldervaart, 'Dolle Mina', dec. 1978. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 23, p. 1.)

75 A. Marwick, *The sixties: cultural revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c.1958-c.1974* (Oxford 1998), p. 681. Overigens waren er wel vrouwen bij de Maagdenhuisbezetting die in de bezettingsraad zat, zoals een 24-jarige studente Frans en Spaans genaamd Marianne.

76 S. Poldervaart, 'Verslag van een lezing, gehouden op 8 en 9 dec. '78 voor de vrouwengroep politiek economie te Tilburg, POLEK-kongres GEZIN-VROUW-ARBEID', p. 6, Collectie Dolle Mina, Aletta, map 15. Poldervaart: 'wij waren dus al geëmancipeerd. Pas door de opkomst van de praatgroepen, zo omstreeks '71/'72 werd ons duidelijk dat wijzelf ook nog heel wat hadden om te emanciperen.'

77 'Voorgestelde wijzigingen Huub', voor boek 10 jaar Dolle Mina, Collectie Dolle Mina, Aletta, map 15. Die mannen waren volgens hem Alex Korzec, Michel Korzec en Miklos Rácz (allen van Oost-Europese afkomst) en hijzelf (een Limburger). Zie bijvoorbeeld een stuk dat zeer waarschijnlijk is geschreven door Miklós Rácz in 1970: 'iets over "aktie" en een aktievoorbeeld'. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 3.

78 Van Garrel en Jansen van Galen, 'Dolle Mina, portret van een beweging', p. 28.

79 M. Korzec, *Ik kan alles uitleggen*, p. 107, over dat hij als een leider van Dolle Mina werd gezien: '(...) het is absurd maar waar.'

80 Dunya Verwey: 'Over de beweging zelf is al veel beschreven (sic.). Hoe er tenslotte een groep bij elkaar kwam, in de winter van 1969 op de Zeedijk, wat ongeregeld goed uit de studentenbeweging, de Socialistische Jeugd, Sexpol en een enkele huisvrouw. Maar een verhaal voer de beweging voor de pers is toch altijd iets anders dan je eigen beleving van die dingen. En dat is niet het verhaal van de zelfverzekerende Mina, die het actie voeren in 't lijf zit, charmant maar geducht. In de groep was ik de satelliet van m'n vriendje, waar hij ging was ik ook, wat hij vond, dacht ik ook, hij zei het alleen zoveel beter.' Dunya Verwey, 'Monologue Interieur', voor boek 10 jaar dolle Mina, map 15.

81 Gesprek met Anne-Marie Philippens, Dolle Mina van het eerste uur', p. 1-2. voor boek 10 jaar dolle Mina, map 15.

82 M. Blekendaal, 'Politieke geschiedenis - Sociale geschiedenis. 35 jaar na Dolle Mina. 'Bent u ook een blanke slavin, en wilt u dat blijven?', *Historisch Nieuwsblad*.

83 Brief van Rood Front aan Frans Panholzer, 1-12-1969. SJ archief IISG, map Correspondentie Frans Panholzer.

84 Brief van Rood Front (Ada) aan Frans Panholzer, 15-12-1969. SJ archief IISG, map Correspondentie Frans Panholzer.

85 Alex Korzec in 2010: 'Op de oprichtingsvergadering kwamen zo'n twintig mensen samen, meest studenten, om een actiedag op touw te zetten waarmee we vrouwenemancipatie onder de aandacht wilden brengen.' Zie: R. van der Zee en A. Hymmen, 'De mannen van Dolle Mina. terugblik', *Opzij*, 25 januari 2010, p. 44. Anne Marie Philippens licht de plannen toe in de agenda van 2 januari 1970: 'Deze belangstellenden zijn niet alleen meisjes maar ook jongens. Verder: getrouwde mensen met en zonder kinderen, samenwonenden en wat men dan nog alleenstaanden pleegt te noemen. Dan doen er nog enkele SJers mee, leden van de groep "Sexpol" en anderen.' Zie: Anne Marie [Philippens] (en toevoeging van Huub [Philippens]), 'Tovaro – Witsj', *Agenda* [2-1-1970] p. 3-4. SJ archief IISG, map 1970. De leden waren representanten van de protestgeneratie (alle oprichters waren geboren tussen 1940 en 1955), en van een radicaler wordende samenleving. Dolle Mina distancierde zich met kracht van MVM, en wilde zich verbinden met de jongere generatie. De verhouding tussen Dolle Mina en MVM waren niet opperbest; die tussen Dolle Mina en de traditionele vrouwenorganisaties was ronduit slecht. Dit hoewel zij net als MVM geloofden in een samenwerking met mannen; sterk keken naar het buitenland. Beide groeperingen waren voorzichtig met zichzelf 'feministisch' te noemen. Beide groeperingen hadden 'postmaterialistische' waarden, waarin de kwaliteit van het bestaan centraal stond; een gemeenschappelijke sociale basis: nieuwe middenklasse: relatief jonge, goed opgeleide mensen, werkzaam in quatrijke sector; en een voorkeur voor kleinschalige, gedecentraliseerde en anti hiërarchische organisatievormen. Dat Dolle Mina niets van MVM moest hebben is wellicht ook te wijten aan het generatieconflict tussen de vooroorlogse/stille generatie en protestgeneratie. Ribberink, *Leidsvrouwen en zaakwaarnehmsters*, p. 126-130, 141.

86 Brief aan kameraden van 23-12-1969. SJ archief IISG, map 1969

87 Anne Marie [Philippens] (en toevoeging van Huub [Philippens]), 'Tovaro – Witsj', *Agenda* [2 januari 1970] p. 3-4. SJ archief IISG, map 1970. Huub Philippens schreef onder het stuk nog eens: 'Bovendien hebben de vieze tovenaars overal hun spionnen: tovenaarsleerlingetjes omgetoverd tot spruitjes, een bezemsteel of Willem de Hoyer. De tovenaars willen niet dat aan hun allerheerschappij getornd wordt, want ze zijn mannetjes hoor, dan begrijp je het wel. (Huub).'

88 'Vergadering SJ-Centrum. Dinsdag 27 januari 1970', p. 1-2. in: *Inzagedossier 'ontstaan en beginperiode van Dolle Mina, van de zomer 1969 t/m maart 1970'*. 'De aanwezigen waren bijzonder tevreden over de gevoerde acties van DOLLE MINA, vooral de gunstige publiciteit noemde men een groot succes. (...) Zodra DOLLE MINA in staat blijkt zelfstandig te kunnen blijven draaien, zullen zij zich als SJ-ers langzaam terugtrekken om zodoende hun handen weer vrij te hebben voor nieuw uit de grond te stampen acties.'

89 Leydesdorff, Meulenbelt en Outshoorn, 'Feminisme in Nederland', p. 611. Oud-Dolle Mina Antine Sterkenburg: 'De linkse mannen die er in zitten vertellen wel wat socialisme is. Zij zijn de partij-ideologen en zijn beter geschoold. Ze hebben het goed met ons voor. Wij vrouwen studeren hard op socialistische teksten. We dwingen de mannen meer hun mond te houden en ze druipten langzaam af.' Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, p. 249. Interview met Antine Sterkenburg (geen datum). Saskia Poldervaart had een andere opvatting: 'Dolle Mina is nooit overheerst geweest door mannen, maar in het begin was het wel nadrukkelijk zo dat er maar vier, ongeveer mannen, die eh, prachtige Marxistische analyses konden maken, eh, behoorlijk de boventoon voerden op bijeenkomsten. Eh, niet bij acties en eh daar hielden ze zich allemaal keurig gededisd, maar op, op scholingsweekenden enzovoort waren die heren wel behoorlijk dominant. [schraapt keel] Maar er waren ook een aantal dames behoorlijk dominant moet ik zeggen. Dus ik weet niet of het, het eh, hm, er konden een aantal dames, konden er ook wat van, eh, van zo moet en zo hoort het. Eh en Marxistische analyses konden ze ook.' Zie: Interview Saskia Poldervaart DM01 band 4, p. 12.

90 Dit is af te zien aan de slogans die werden gebruikt: 'De bevrijding van de vrouw is een noodzakelijke voorwaarde voor een socialistische maatschappij' (1970); 'Samen Sterk. Dolle mina' (1970, Dolle Mina Leiden); 'Solidariteit in de strijd' (1970). Soms ook explicieter: 'Strijden voor het socialisme is een zaak van mannen en vrouwen' (vermoedelijk 1970); 'Zonder vrouwenemancipatie geen socialisme' (1970). Leden van Dolle Mina waren ook actief bij de Bond voor Dienstweigeraars (een beweging die ook uit de SJ was voortgekomen). In mei 1971 werd de 'mister dienstweigeraar' verkiezing gehouden. Ook waren er vermoedelijk banden (of in ieder geval kennissen/vrienden bij) de Algemene Studenten Vereniging Amsterdam (ASVA), de grote organisator achter de Maagdenhuisbezetting. 'Claudette [van Trikt]: Een man kan toch ook wel iets in het huishouden doen?', *Dagblad de Stem*, 31 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369. De verslaggever van De Stem kwam aan het adres via de ASVA in Amsterdam.

91 Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, p. 163n36.

92 M. Blazer, 'Wie haalt het haardotje uit de gootsteen?', *Televisier. Familie- en televisieweekblad*, n.d. p. 25-26.

93 Bewijs is o.a. een artikel over de Olympische Spelen, waar Nederland uitzonderlijk veel vrouwen heen stuurde; twaalf vrouwen, tegen slechts één man. 'Wilhelmina Drucker zou heel erg blij zijn geweest', p. 55, *Accent*, jrg. 1, nr. 24, 10 augustus 1968.

94 F.W.D., 'Boekje over Mina Drucker, de "eerste vrije vrouw"', *Trouw*, 2 december 1968; D. Zijlstra, 'biografie over Wilhelmina Drucker, "de eerste vrije vrouw"', *Parool* 20-12-1968; 'Mina Drucker. De eerste "vrije vrouw"',

Haarlems Dagblad, 25 januari 1969, p. 25. in: Plakboek, Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106. De schrijfster van het boek, Deanna te Winkel-Van Hall (dochter van de oude burgemeester): 'Hoe komen ze toch aan de naam Dolle Mina? Ik ben nergens, in geen enkel archief, correspondentie of pamflet die naam ooit tegengekomen.' Zie: Ria van Haaster, "'Dolle Mina' van toen. Hoe zou Wilhelmina Drucker er nu over hebben gedacht?' [gedeeltelijk interview met biografe Deanna te Winkel-Van Hall], *Het Vrije Volk*, 7 februari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106. Wellicht is het omdat 'dolle' een woord was dat toen wel vaker werd gebruikt. 5 september 1969 was het 25 jaar geleden dat 'Dolle Dinsdag' had plaatsgevonden. De *Haagse Post* bestempelde in september 1969 het afgelopen decennium als 'de dolle zestiger jaren'. Zie: Omslag *Haagse Post*, jrg. 56, nr. 36 (3-9 september 1969).

95 A.M. Philippens en K. van Balen, 'Dolle Mina op pad. Het waarom van een vrouwenactie, door activisten toegelicht', *De Groene Amsterdammer*, 7/2 1970, Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63

96 Ten minste zeven van de negentien 'Mina's van het eerste uur' waren SJ-lid. Deze negentien Dolle Mina's waren:

Abelen, Cilia: Begin 20, huisvrouw met één kind, van Portugese afkomst. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Balen, Kees van: ca. 30 jaar, docent Wiskunde. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Boer, Louise: Mogelijk raakte zij ná de eerste opnames voor *Brandpunt* bij Dolle Mina betrokken.

Braakman, Irene: 23, student Medicijnen. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Buuren, Lidwien van: student Andragogie. Mogelijk raakte zij ná de eerste opnames voor *Brandpunt* bij Dolle Mina betrokken.

Groot, Ada: 17 jaar, SJ-lid. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig. Haar oma bood een korset aan om in de brand te steken.

Korzec, Alex: 22 of 24, student Medicijnen, relatie met Rita Hendriks. Van Poolse afkomst; komt via Parijs naar Amsterdam. Behoorde tot de kerngroep van Dolle Mina.

Korzec, Michel: 25 jaar, student Natuurkunde, SJ-lid, van Poolse afkomst. Behoorde tot de kerngroep van Dolle Mina. In 1970 was hij afgestudeerd en begon snel te publiceren. Zo schreef hij in dit jaar het boekje *De laatste witte tornado : de onvermijdelijke weg van Batman naar de Apocalyps* (Amsterdam 1970) en schreef hij vanaf de herfst van 1970 artikelen voor de *Haagse Post*.

Leydesdorff, Selma: 20, student Geschiedenis, afkomstig uit Joodse intelligentsia). Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Mallée, Loes: 23 jaar, student Antropologie, was via Michel Korzec bij Dolle Mina gekomen. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Muller, Elly: 27 jaar, student MO-pedagogiek, SJ-lid. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Rącz-Ladan, Noline: 27 jaar, huisvrouw en heeft 2 kinderen. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Philippens, Huub: 23 jaar, student Politologie en SJ-lid. Behoorde tot de kerngroep van Dolle Mina.

Philippens-Vankan, Anne-Marie: 22 jaar, student Psychologie en SJ-lid. Behoorde tot de kerngroep van Dolle Mina.

Racz, Miklos: 32, uit Hongarije gevluchte en hier afgestudeerde politicoloog, via Frankfurt naar Amsterdam gekomen. Miklos Rącz vervulde de eerste anderhalf jaar een gezichtsbepalende rol bij het uitzetten van de linkse koers van Dolle Mina. Mogelijk raakte hij ná de eerste opnames voor *Brandpunt* bij Dolle Mina betrokken.

Hendriks, Rita: 27, kleuterleidster en SJ-lid. Behoorde tot de kerngroep van Dolle Mina en had een relatie van Alex Korzec.

Rozenbroek, Nora: 25, studente Chemie of Scheikunde. Niet te verwarren met Hedy D'Ancona qua uiterlijk. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Schatz, Henriëtte: 20 jaar, student Geschiedenis en/of tolk vertaler Nederlands/Engels/Italiaans. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Schram, Lia: student Psychologie. Mogelijk raakte zij ná de eerste opnames voor *Brandpunt* bij Dolle Mina betrokken.

Trikt, Claudette van: 23 jaar, student Wiskunde, van Arubaanse afkomst. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Verwey, Dunya: 23, student Antropologie. Behoorde tot de kerngroep van Dolle Mina.

Wittebrood, Nanda: Haar man was student Medicijnen. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

Zwietink, Joke: Huisvrouw, 2 kinderen. Haar man was een collega van Rita Hendriks. Was bij eerste actiedag van Dolle Mina aanwezig.

97 'Ludieke actie', *De Telegraaf*, 25 januari 2010, sectie VROUW, p. 9.

98 Korzec, *Ik kan alles uitleggen*, p. 108.

99 'Speelfilm en politiek in de jaren 70. De onrechtstroming en de lachstroming', in: H. Schoots, *Van Fanfare tot Spetters. Een cultuurgeschiedenis van de jaren zestig en zeventig* (Amsterdam 2004)

100 'Gesprekken met Mina's'. [Gesprek met Anne Marie en Huub Philippens door Irma Bogers en José Ylstra, 7 januari 1979], p. 2. Voor boek 10 jaar Dolle Min. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 15.

-
- 101 P. van Harn, 'Wie is de man van Dolle Mina?', *Panorama*, nr. 13, p. 43.
- 102 A.M. Philippens en K. van Balen, 'Dolle Mina op pad. Het waarom van een vrouwenactie, door activisten toegelicht', *De Groene Amsterdammer*, 7 februari 1970, Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 103 Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, p. 70.
- 104 Een Dolle Mina vertelt in 1980 een ander verhaal: 'De grote kracht van die actie was de publiciteit, daar hadden we wel voor gezorgd. We hadden mensen ingehuurd met camera's die alles konden filmen en die reportage hebben we aan Brandpunt verkocht.' Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 4. '

DEEL 2: DE ACTIES

Hoofdstuk 5 Damesbladen

- 105 P. van Harn, 'Wie is de man van Dolle Mina?', *Panorama*, nr. 13, p. 45. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 106 Oproep voor bezetting redactie Geïllustreerde Pers. Collectie Dolle Mina, map 3.
- 107 Groenier, *Vijf Dagen Bedenktijd*, p. 267.
- 108 K. Peereboom, 'Twee strijdster van Dolle Mina. "Vrouwen worden bejegend als tweederangs wezens, dat moet nu eens ophouden", *Het Parool*, 27 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63
- 109 'Dolle Mina pakt actie grootscheeps aan', *De Volkskrant*, 6 februari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 110 'Uitgeverij van damesbladen kreeg 'schoonmaakbeurt' van Dolle Mina', *Algemeen Handelsblad*, 20 februari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63. P. van Harn, 'Wie is de man van Dolle Mina?', *Panorama*, nr. 13, p. 45.
- 111 M. Blazer, 'Wie haalt het haardotje uit de gootsteen?', *Televizier. Familie- en televisieweekblad*, n.d., 27. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 65.
- 112 Van Soest en Besnyö, *Meid, wat ben ik bewust geworden*, p. 11.
- 113 M. Blazer, 'Wie haalt het haardotje uit de gootsteen?', *Televizier. Familie- en televisieweekblad*, n.d., p. 27.
- 114 P. van Harn, 'Wie is de man van Dolle Mina?', *Panorama*, nr. 13, p. 45. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 115 'Uitgeverij van damesbladen kreeg 'schoonmaakbeurt' van Dolle Mina', *Algemeen Handelsblad*, 20 februari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 116 Een zinsnede die Dolle Mina op 20 april weer zou gebruiken in een actie tegen Boldoot: 'lonen van boldoot, daar zit 'n luchtje aan!' Collectie Dolle Mina, map 3. Pamflet 'Vrouwen van boldoot. Lonen van boldoot, daar zit 'n luchtje aan!'.
- 117 Van Soest en Besnyö, *Meid, wat ben ik bewust geworden*, p. 11.
- 118 J. Stam, "Je bent nooit te oud om te demonstreren", interview met Saskia Poldervaart', *De Volkskrant, Intermezzo*, 25 juli 2009.
- 119 M. Blazer, 'Wie haalt het haardotje uit de gootsteen?', *Televizier. Familie- en televisieweekblad*, n.d. p. 27.
- 120 E.M. Diekerhof, M. Elias, M. Sax, H. Acker, *Voor zover plaats aan de perstafel : vrouwen in de dagbladjournalistiek, vroeger en nu* (Amsterdam 1986), p. 48.
- 121 Oproep voor bezetting redactie Geïllustreerde Pers. Collectie Dolle Mina, map 3. Volgens de oproep zou de actie niet langer dan een half uur duren; volgens *Televizier* was slechts een kwartier ingecalculiseerd.
- 122 Dolle Mina's delen condooms uit', *Algemeen Handelsblad*, 20 februari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 123 Brinkgreve en Korzec, *Margriet weet raad*, p. 28.
- 124 'Uitspraak. Protest man vrouw maatschappij en dolle mina', *Margriet*, 7/13 november 1970, p. 101. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 38.
- 125 R. Rosen, *The world split open: how the modern women's movement changed America* (New York 2006) p. 300.
- 126 Van de aanwezigen waren Shulamith Firestone, Ti-Grace Atkinson, Anne Koedt, Karla Jay, Minda Baxman en Ros Baxandall vertegenwoordigers van de radicale vleugel van het Amerikaans feminisme. Susan Brownmiller, Sally Kempton en Alix Kates Shulman vertegenwoordigden de meer gematigde vleugel.
- 127 P. Bradley, *Mass media and the shaping of American feminism, 1963-1975* (Jackson, Mississippi, 2003), p. 68.
- 128 Brownmiller, *In our time*, p. 84.
- 129 'Woman-Power', *Time*, 30 maart 1970, p. 47.
- 130 K. Jay, *Tales Of The Lavender Menace* (New York, NY, 1999), p. 115.
- 131 Bradley, *Mass Media*, p. 69.
- 132 Lichtenstein, 'Feminists Demand "Liberation" In Ladies' Home Journal Sit-In', *The New York Times*, 19 maart 1970, p. 51.
- 133 Bradley, *Mass Media*, p. 69.
- 134 Internationale Nieuwsuitwisseling, verzorgd door de European Broadcasting Union (EBU). Bezetting van *Ladies' Home Journal*. Beeld & Geluid, Film K37838A2.

- 135 Lichtenstein, 'Feminists Demand "Liberation" In Ladies' Home Journal Sit-In', *The New York Times*, 19 maart 1970, p. 51.
- 136 Echols, *Daring to be bad*, p. 196.
- 137 Bradley, *Mass Media*, p. 70-71.
- 138 Echols, Echols, *Daring to be bad*, p. 196
- 139 Zowel *Life*, *Time* als *Newsweek* (de drie grootste bladen in de VS op dat moment) hadden cover stories over de vrouwenbeweging.
- 140 Bradley, *Mass Media*, p. 71.
- 141 Lichtenstein, 'Feminists Demand "Liberation" In Ladies' Home Journal Sit-In', *The New York Times*, 19 maart 1970, p. 51.
- 142 L. van Zoonen, 'Moeten strijdende vrouwen zo grof zijn?', p. 159-180.
- 143 Dit artikel werd voor het eerst afgedrukt in *The New York Times* van 20 mei: B. Weinraub, 'Dutch Women's Lib: Whistling at Men', *The New York Times*, 20 mei 1970, p. 12. Het stuk werd vervolgens door verschillende kleine en grotere kranten overgenomen: B. Weinraub, 'To Liberate Women, You Must Be Amusing. In Holland They Whistle at Men', *The Stars and Stripes*, 22 mei 1970 (Europese uitgave uit Darmstadt, Hesse, Duitsland); 'Dutch Women's Liberation Militant', *The Independent Record*, 24 mei 1970, p. 21; "'We Are Amusing; We Succeed'", *The Billings Gazette*, 25 mei 1970, n.p.; 'Humor leavens Dutch "women's lib"', *Ames Daily Tribune*, 6 juni 1970, p. 10. B. Weinraub, 'Liberation-Netherlands-Style. "They're Really Nice Girls"', *Cumberland Evening Times*, 28 mei 1970, p. 1; B. Weinraub, 'Dutch women use humor in fight for liberation', *Dominion News*, 28 mei 1970, p. 6-A; B. Weinraub, 'Dutch Women Protest With Humor', *The Hutchinson News*, 25 mei 1970, p. 6.
- Op 24 augustus 1970 herschreef Weinraub dit tot: 'The Dutch liberationists numbering 2,500 to 3,000 students, housewives and workers, have sought to destroy the image of women as dependent and domestic figures by sitting on bicycles and whistling at men and marching into women's fashion magazines dressed as chairwomen.' zie: B. Weinraub, 'Women's Drive Grows in Europe', *The New York Times*, 24 augustus 1970, p.1, 20.
- 144 J.H. Firman, 'Rattles & Straws. Dutch Frivolity For Sex Equality', *Progress-Bulletin* (Pomona, Californië) 11 juni 1970, p. 83.
- 145 Anne Koedt klaagde in bovenstaand stuk van Brownmiller: '(...) There are the women's pages and the rest of the world.' Dolle Mina overwoog eerst een actie tegen de vrouwenpagina's die in vele kranten en tijdschriften gebruikelijk waren.
- 146 Rosen, *The world split open*, p. 139.
- 147 S. Brownmiller, 'Sisterhood Is Powerful', *The New York Times*, 15 maart 1970, p. 230.
- 148 'Ook in VS "Dolle Mina's" in actie', 19 maart 1970, krant onbekend. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 149 Jan Willem Duyvendak deelt een 'bezetting' in onder confrontatief-illegaal, maar gewelddoos. J.W.G. Duyvendak, *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992) p. 254-256.
- 150 B. Friedan, *The Feminine Mystique* (Harmondsworth, VK, 1965), p. 54.
- 151 I.C. Meijer, *Het persoonlijke wordt politiek. Feministische bewustwording in Nederland 1965-1980* (Amsterdam 1996) , p. 32.
- 152 Meijer, *Het persoonlijke wordt politiek*, p. 32.
- 153 M. Werner en B. Zimmermann, 'Beyond comparison: histoire croisée and the challenge of reflexivity', *History and Theory*, 45 (februari 2006), p. 38.
- 154 In november 1970 werd in Frankrijk het kantoor van *Elle* binnengevallen door een feministische groep.
- 155 Volgens Mevrouw Van Eysden was dit al langer aan de gang: 'Zo eind jaren vijftig begin jaren zestig verschenen er artikelen over de menopauze en over seks, met tekeningen. Er was toen helemaal geen censuur van de directie meer. Ik zei: dit gaat te ver. Er zijn nu mensen die het blad voor de seks gaan kopen. En erg veel abonnees zeiden hun abonnement op. Toen ben ik maar uit de redactie gestapt.' Zie: Brinkgreve en Korzec, *'Margriet weet raad'*, p. 33, 53, 64. Volgens oud-Dolle Mina Michel Korzec en C. Brinkgreve vond de grote verandering in het blad rond 1970-71 plaats. In 1966 was er bijvoorbeeld nog een vrouw die schreef dat haar man jaloers was op haar interessante werk. Zij kreeg het advies: 'het zou voor het gezin het beste zijn als U de moed bezat op te houden met werken', zodat er ook minder aanleiding voor jaloezie was. Gevoelens die in strijd waren met de heersende moraal werden geadviseerd om deze te onderdrukken. Hoewel Korzec niet schrijft dat Dolle Mina verantwoordelijk is voor deze verandering, impliceert hij dit wel.
- Crul gaf in een tv-programma in 1992 haar mening over de bezetting van de *Margriet*. Zij werkte destijds bij de *Margriet*, maar was niet aanwezig omdat zij bezig was met het krijgen van haar eerste kind. Crul: 'Ik vond Dolle Mina verschrikkelijk leuk, de meeste acties vond ik ook erg goed, heel juist, het brak wat open, alleen over *Margriet* heb ik me altijd erg verbaast.' Zie: *Vesuvius* (afl. 5: *Het nieuwe onbehagen*) (IKON, 1992) NIBG TD8502.
- 157 Brinkgreve en Korzec, *'Margriet weet raad'*, p. 16. In 1968 en 1969 waren de piekjaren van *Margriet*, met een oplage van 780.000, dat slechts licht zou dalen tot 645.000 in 1974. De *Libelle* werd eveneens als 'ongeëmancipeerd blad' gezien door Dolle Mina. *Avenue* was stukken geëmancipeerder. Al een aantal jaar

schreven Cri Stellweg en Harriët Freezer feministisch getinte stukken voor de *Avenue*, maar ook dit blad was één van de bladen die werd verscheurd op de omslag van *HP*.

158 Brinkgreve en Korzec, *Margriet weet raad*, p. 20. Tot ver in de jaren zeventig is dit image van 'roomsheid' behouden door de VNU. De redactie van *Margriet* was echter 'neutraal', om ook niet-katholieke lezers aan te trekken.

159 Adjunct-hoofdredacteur Hanny van den Horst wijt de actie aan een persoonlijke 'vete'. Vier weken voor de actie had zij contact gehad met een jongen van Dolle Mina voor een artikel. Dat was op niets uitgelopen omdat zij 500 gulden wilden voor publicatie. De discussie die zij voerden met de Mina's leek volgens haar 'nergens op' en was puur 'stuntwerk'. Zie: 'Niet een Dolle Mina had ooit "Margriet" gelezen. "Ze hebben heimwee naar tv en voorpagina"', *Leidsch Dagblad*, 5 maart 1970.

160 H. Crul, 'Margriet emancipeerde vrouwen', *De Volkskrant, Opinie*, 5 augustus 2009. Zie ook: 'Niet een Dolle Mina had ooit "Margriet" gelezen. "Ze hebben heimwee naar tv en voorpagina"', *Leidsch Dagblad*, 5 maart 1970.

161 M. Hartog, 'Vrouwenbladen lieten emancipatie links liggen', *Algemeen Dagblad*, 6 september 2010, bijlage *Vrouw*, p. 20. Historicus Marloes Hülsken: 'In 1970 stonden de Dolle Mina's op de voorpagina van de *Libelle*. Dat leidde tot boze reacties en heel veel opzeggingen. Dat onderwerp was blijkbaar te gewaagd. Het blad maakte excuses en ging daarna op de oude voet verder. Er speelde zoveel in die tijd, dat het voor redacties lastig was om precies te weten wat de lezeressen wilden.' Zie proefschrift: *Damesbladen, vrouwentijdschriften en feminisme: een analyse van de inhoud van Nederlandse vrouwentijdschriften, 1873-1920*.

162 Shulman, *Dwingende vragen*, p. 267

163 Rosen, *The world split open*, p. 198.

164 P. de Vries, 'De tweede feministische golf in herinnering. Inleiding op het thema', *Tijdschrift voor Genderstudies*, 2006, nr. 2, p. 2.

Hoofdstuk 6 Missverkiezingen

165 'Dolle Mina's verstoren verkiezing "Miss Cinemanifestatie". Kandidaten lieten zich niet ompraten', *Nieuwe Apeldoornse Courant*, 30 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.

166 *Ot...en hoe zit het nou met Sien?* (afl. 'Tien Jaar Dolle Mina', NOS, 1980)

167 'Dolle Mina gijzelt in Utrecht filmer De La Parra', *Het Parool*, n.d. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.

168 Pamflet voor Cinemanifestatie, 29-1-1970, collectie Dolle Mina map 3. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 3. Geen datum. Waarschijnlijk uitgedeeld bij missverkiezing in Utrecht. Contactgegevens Dolle Mina Amsterdam en Utrecht staan vermeld.

169 De Cinemanifestatie was een filmfestival dat in totaal zeven keer is gehouden tussen 1966 en 1978. Tijdens de derde editie, van 28 januari t/m 5 februari 1970, viel Dolle Mina binnen.

170 'Dolle Mina kidnapt Pim de la Parra', *Het Vrije Volk*, 30-1-1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63; 'Mina's op de film', *Nieuws van de Dag*, 30 januari 1970; H. Schuttevaër, 'Dolle Mina's contra de verkiezings-veemarkt', *Utrechts Nieuwsblad*, 30 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.

171 H. Schuttevaër, 'Dolle Mina's contra de verkiezings-veemarkt', *Utrechts Nieuwsblad*, 30 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.

172 'Mina's ontvoeren Pim de la Parra. Dolle verkiezing Miss Cinemanifestatie', *Algemeen Handelsblad*, 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63; M. van Rooijen, 'Alternatieve Miss/cine-Mina-festatie', *Dagblad De Stem*, 3 februari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369. *Dagblad De Stem* vermeld foutief dat Dolle Mina na de actie zich terug haastte naar het station; ze waren met de auto.

173 'Vergadering SJ-Centrum, dinsdag 27 januari 1970', p. 2, in: *Inzagedossier 'ontstaan en beginperiode van Dolle Mina, van de zomer 1969 t/m maart 1970'*. Volgens de BVD waren deze Utrechtse Mina's het resultaat van een samenwerking met de Utrechtse SJ-afdeling.

174 P. van Bueren, 'Dolle Mina en Black Panter treffen elkaar in Utrecht', *De Tijd*, 39 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63. Hoewel de toegangskaarten later ontvreemd bleken te zijn door een bevriende relatie, vermeldde het *Algemeen Handelsblad*. Zie: 'Mina's ontvoeren Pim de la Parra. Dolle verkiezing Miss Cinemanifestatie', *Algemeen Handelsblad* 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.

175 *Scala* (Scala, 30 januari 1970) Beeld en Geluid VHS nr.: V53591.

176 D. Arendshorst, 'Eva op weg', *Gandalf*, datum onbekend. n.p. [Geïnterviewden: Nora Rozenbroek, Loes Mallée en Henriëtte Schatz.]

177 'Mina's ontvoeren Pim de la Parra. Dolle verkiezing Miss Cinemanifestatie', *Algemeen Handelsblad*, 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.

178 R. ten Zijthoff, 'Dolle pret met "Mina's" en "missen"', *Utrechts Nieuwsblad*, 30 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.

179 *Scala* (NOS, 30 januari 1970)

- 180 'Mina's ontvoeren Pim de la Parra. Dolle verkiezing Miss Cinemanifestatie', *Algemeen Handelsblad*, 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 181 M. van Rooijen, 'Alternatieve Miss/cine-Mina-festatie', *Dagblad De Stem*, 3 februari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.
- 182 'Mina's ontvoeren Pim de la Parra. Dolle verkiezing Miss Cinemanifestatie', *Algemeen Handelsblad*, 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63
- 183 'Dolle Mina gijzelt in Utrecht filmer De La Parra', *Het Parool*, n.d. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.
- 184 'Dolle Mina kidnapt Pim de la Parra', *Het Vrije Volk*, 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63
- 185 'Dolle Mina's praatten mooie meisjes niet om', *Dagblad voor Coevorden*, 30 januari 1970. *Trouw* meldde foutief dat de verkiezing niet doorging. Zie: 'Dolle Mina's verhinderen Utrechtse miss-verkiezing', *Trouw*, 30 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.
- 186 Dolle Mina's verstoren verkiezing "Miss Cinemanifestatie". Kandidaten lieten zich niet ompraten', *Nieuwe Apeldoornse Courant*, 30 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.
- 187 'Dolle Mina gijzelt in Utrecht filmer De La Parra', *Het Parool*, n.d. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63
- 188 'Aktie Dolle Mina in Utrecht, 4 februari 1970, n.p., in: *Inzagedossier 'ontstaan en beginperiode van Dolle Mina, van de zomer 1969 t/m maart 1970'*.
- 189 L. van Zoonen, 'Moeten strijdende vrouwen zo grof zijn?' *De vrouwenbeweging en de media* (Amsterdam 1991), p. 173.
- 190 Brief van Pappa, te Paramaribo, 13 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.
- 191 De aantallen verschillen nogal eens. Jacqui Ceballos gokt dat er 50 à 75 vrouwen waren op die dag. A. Heppermann en K. Oehler, 'This Weekend in 1968: Miss America' [radio interview met Jacqui Ceballos, Kathie Sarachild, Miss America 1968 Debra Barnes Snodgrass op 24 januari 2009.]
- 192 Er kwamen vrouwen uit New York, Boston, D.C., Detroit, Florida en New Jersey.
- 193 J. Freeman, 'No More Miss America! (1968-1969)'.
- 194 Brownmiller, *In our time*, p. 36.
- 195 'Women Disrupt the Miss America Pageant', in: R. Morgan, *Going too far: the personal chronicle of a feminist* (New York 1977), p. 64
- 196 J. Freeman, 'No More Miss America! (1968-1969)'.
- 197 J. Duffett, New York, 'WLM vs Miss America. As it happened. Atlantic City is a town with class – they raise your morals while they judge your ass', *Voice of the Woman's Liberation Movement*, October 1968, p. 1, 5, 7.
- 198 *Up Against The Wall Miss America* (Bev Grant/Newsreel/Liberation News Service, 1968)
- 199 Brownmiller, *In our time*, p. 39.
- 200 J. Freeman, 'No More Miss America! (1968-1969)'.
- 201 Echols, *Daring to be bad*, p. 94.
- 202 N. Greenfieldboyce, 'Pageant Protest Sparked Bra-Burning Myth', 5 september 2008, NPR.
- 203 '35 years ago, Miss America Protest announced birth of women's liberation' [interview met Carol Hanisch door Fran Luck], augustus/september 2003. Zie ook: R.B. DuPlessis en A. Barr Snitow, *The Feminist Memoir Project* (New Brunswick, N.J., 2007), p. 197.
- 204 J. Freeman, 'No More Miss America! (1968-1969)'.
- 205 Brownmiller, *In our time*, p. 40.
- 206 J. Freeman, 'No More Miss America! (1968-1969)'.
- 207 'Women Disrupt the Miss America Pageant', in: Morgan, *Going Too Far*, p. 67.
- 208 A new way to get to be Miss America. The winner, a rival in black and some ribroast ribbing', *Life*, jrg. 65 (20 september 1968), nr. 12, p. 91-92.; 'People', *Time*, 13 september 13, 1968.
- 209 Opvallend is dat de grootste Engelse kranten (*The Observer* en *The Guardian*) niets over het protest schreven.
- 210 'Rumoer om een miss-verkiezing', *Het Parool*, 9 september 1968, p. 6. Naast een foto van de winnares is er een grote foto van betogers, die bh's over hun kleding dragen, een schaap op de voorgrond en een onleesbaar bord. De krant vermeldt: 'Het plan van de betogers om een grote hoeveelheid meegebrachte bh's te verbranden, werd niet uitgevoerd.
- 211 'Vrouwenprotest met brandende bh's', *Nieuwsblad van het Noorden*, 6 september 1968, p. 3; 'Vurig protest', *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 6 september 1968, p. 1. Waarschijnlijk wisten ze dit uit het artikel van Lindsay van Gelder dat in de *New York Post* stond, daags voor de actie. (Zie ook hoofdstuk 9.)
- 212 *Hier en Nu* (NRC, 10 september 1968)
- 213 Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 6.
- 214 'Commentaar. Grote ogen', *Nieuwe Leidsche Courant*, 11 september 1968, p. 9.
- 215 Brownmiller, *In our time*, p. 38
- 216 *The newsreel / Cineclub* (Amsterdam 1969) p. 2.
- 217 *The newsreel / Cineclub* (Amsterdam 1969) p. 3.
- 218 "'Het gaat allemaal erg correct". Ooggetuigeverslag uit het Maagdenhuis', *Haagse Post*, jrg. 56, nr. 21 (24

mei 1969), p. 8.

219 *The newsreel / Cineclub* (Amsterdam 1969) p. 3. Sowieso was er een link tussen Cineclub en Newsreel. In april 1969 was de 37-jarige Daniel Brown van Newsreel in Nederland voor een promotietour. Hij deed een aantal studentensteden aan om een praatje te houden en om documentaires te vertonen. Zie: *Hitweek*, nr. 30, 11 april 1969, p. 8.

²²⁰ Cineclub werd net als Newsreel gedomineerd door mannen. Zie: Brownmiller, *in our time*, p. 83. Er werden tot 1971 nog geen speciale vrouwenprogramma's georganiseerd, maar er werden toch wel enkele 'vrouwenfilms' geïmporteerd. Zie: *Cineclub Bulletin* [ca. begin 1969], p. D. Een van de eerste was de eerste Newsreel film *The Jeanette Rankin Brigade* (8 minuten, zwart/wit/ 16 millimeter. Zie ook: *Hitweek*, nr. 30, 11 april 1969, p. 12. Op 14 april 1969 werd een documentaire vertoond over de Jeanette Rankin Brigade: Vrouwenmars naar Washington verfilmd met bijbehorende interviews, in 't Kasino, Paardeveld 8, Utrecht.

221 'Up Against the Wall, Miss America. Nederlandse filmtekst. Film te huur bij: Cineclub, Binnenoranjestraat 24, Amsterdam-C. fl. 0,25'. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 76.

222 'IJzeren Mina', in: Michel Korzec, *Ik kan alles uitleggen*, p. 108.

223 E. Brunt, 'Dames, plasrecht en de macht', *De Nieuwe Linie*, 7-2-1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106.

224 'Aktie Dolle Mina in Utrecht, 4 februari 1970, n.p., in: *Inzagedossier 'ontstaan en beginperiode van Dolle Mina, van de zomer 1969 t/m maart 1970'*.

225 C. Hanisch, 'What Can Be Learned: A Critique of the Miss America Protest' (1968).

226 'Women Disrupt the Miss America Pageant', in: Robin Morgan, *Going Too Far*, p. 63

227 A. Heppermann, K. Oehler, 'This Weekend in 1968: Miss America' [radio interview met Jacqui Ceballos, Kathie Sarachild, Miss America 1968 Debra Barnes Snodgrass, 24 januari 2009.]. Toch kon het protest soms ook wel op sympathie rekenen bij de kandidaten. Naar verluidt was er zelfs een deelneemster die de opleeskaartjes van presentator Bert Parks in de war deed om zo de verkiezing te verstoren. Zie: 'Women Disrupt the Miss America Pageant', in: Robin Morgan, *Going Too Far*, p. 65.

228 D. Franssen, 'Penny de Jager, beatgirl no. 1', *Utrechts Nieuwsblad*, 31 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.

229 E. Watson en D. Martin, "*There she is, Miss America*". *The politics of sex, beauty, and race in America's most famous pageant* (New York 2004), p. 67.

230 L. Van Gelder, 'The Truth About Bra-Burners', *Ms.*, september/oktober 1992, p. 80.

231 Dit is de film *Schmeerguntz* van de Zweedse regisseur Gunvor Nelson en Dorothy Wiley (Californië, 1966, 16 minuten). Een recensent schreef over deze film: 'A society which hides its animal functions beneath a shiny public surface deserves to have such films as *Schmeerguntz* shown everywhere -in every PTA, every Rotary Club, every garden club in the land. For it is brash enough, brazen enough, and funny enough to purge the soul of every harried American married woman.' Zie: E. Callenbach, 'Schmeerguntz' [recensie], *Film quarterly*, jrg. 19 (1966), afl. 4, p. 67.

232 C. Hanisch, 'What Can Be Learned: A Critique of the Miss America Protest' (1968).

233 Zie hiervoor ook m.n. de eerste 3 hoofdstukken uit: A.K. Shulman, *Memoirs ex-prom Queen* (New York 1973)

234 N. Greenfieldboycy, 'Pageant Protest Sparked Bra-Burning Myth', 5 september 2008, NPR.

235 R.A. Dobkin, 'Here She Is Again ...', *The Washington Post, Times Herald*, 2 september 1968, p. C4.

236 'Women Disrupt the Miss America Pageant', in: Robin Morgan, *Going Too Far*, p. 63

237 *Brandpunt*, item 'Miss Worldverkiezing' (KRO, 18 november 1967). Monica van Beelen, Miss Nederland die mee deed zei dat als er getwijfeld zou worden tussen Israël en Turkije, er zeker voor Israël gekozen zou worden vanwege politieke redenen.

238 C. Hanisch, 'What Can Be Learned: A Critique of the Miss America Protest' (1968).

239 'Dolle Mina ontvoert cineast. Op miss-verkiezing Cinemanifestatie', *De Volkskrant*, 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63. Pim de la Parra was het er niet helemaal mee eens, maar hij vond het wel terecht dat de actie in De Dietsche werd verstoord, 'omdat hij had gezien dat een kleurling [een langharige Surinamer²³⁹] door de portier van dat café toegang werd geweigerd'. Zie: 'Dolle Mina ontvoert cineast. Op miss-verkiezing Cinemanifestatie', *De Volkskrant*, 30 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.

240 B. van Garrel en J. Jansen van Galen, 'Dolle Mina, portret van een beweging', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 11 (11-17 maart 1970), p. 27. Deze bekering bleek maar van korte duur te zijn; een aantal maanden later promotte Van der Meyden de 'snoezepoezen', een antwoord op de feministische beweging.

241 *Scala* (NOS, 30 januari 1970).

242 'Sarabande – Miss Cinemanifestatie. "Ik ben geen lekker stuk"', *Het Vrije Volk*, 31 januari 1970. Archief Pim de La Parra, Eye, map 369.

243 Later werd er wel binnen Dolle Mina geklaagd dat de vrouw nog steeds gebruikt werd 'als kommersieel objekt', en dat een nieuwe anti-miss-actie in de lucht hing. Tijdens de Cinemanifestatie is hier geen onvrede over geuit, zo lijkt het. Brief aan Dolle Mina leden, gedateerd 23 november [1970], Collectie Dolle Mina, Aletta, map 2

244 De verstoring van Miss America in september 1968 kreeg de meeste publiciteit in zowel Amerikaanse als Nederlandse media - en daardoor ook de meeste navolging. Gelijksortige protestacties hadden vrijwel geen

invloed op de Cinemanifestatie-actie. Zo was het protest tegen Miss America in 1969 veel kleiner en werd het grotendeels genegeerd door de media. Dit had ook te maken met het feit dat het protest grotendeels werd verhinderd door de politie. Zie: J. Freeman, 'No More Miss America! (1968-1969)'.

Acties tegen de Miss World-verkiezing in Londen in 1969 bleven nagenoeg onopgemerkt. De Miss World-verkiezing in de Albert Hall in Londen was er een protest. Vrouwen hadden borden met 'Mis-Fit. Mis-Conception. Mis-Placed.' *Het Parool* schreef: 'Bij schoonheidswedstrijden stormen ze binnen met spandoeken waarop te lezen staat "Ik ben een vrouw, en geen speelgoedje, huisdier (sic.) of mascotte".' Tijdens die van November 1970 werden stinkbomen afgestoken, flour bombs gegooid, met waterpistolen geschoten en lawaai gemaakt tijdens de presentatie van komiek Bob Hope. Buiten werd de sketch 'The Flashing Nipple Show' gehouden waarin de verkiezing werd geparodieerd, waar de actrices 'flashing lights at breasts and crotch' hadden.

Deze acties kregen veel publiciteit in eigen land, maar niet daarbuiten. Nederlandse voorbeelden zijn schaars: 'Oostenrijkse werd in London Miss World', *Het Parool*, 28 november 1969, p. 27 en 'Miss Wereld', *Leidsch Dagblad*, 28/11/1969, p. 5. *De Volkskrant* en *De Telegraaf* noemden slechts de winnaar, niet het protest. Meer informatie over de actie zie: S. Rowbotham, *A Century of Women. The History of women in Britain and the United States* (Londen 1999), p. 348.

245 'Haagse Dolle Mina's protesteren tegen verkiezing "Miss Sunny Seventy"', *Het Parool*, 30-5-1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63.

246 Rowbotham, *A Century of women*, p. 401-2.

247 'Dolle Mina', RoSa. Bibliotheek, documentatiecentrum en archief voor gelijke kansen, feminisme en vrouwenstudies,

http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/het_geheugen/het_geheugen_in_thema_s/dollemina.html (15 december 2010)

Hoofdstuk 7 De echtgenote als (blanke) slavin

248 R. Morgan, *Going too far : the personal chronicle of a feminist* (New York 1977), p. 80.

249 Echols, *Daring to be bad*, p. 98.

250 Morgan, *Going too far*, p. 81

251 Rosen, *The world split open*, p. 204.

252 Morgan, *Going too far*, p.74.

253 J. Klemesrud, 'It Was a Special Show -- And The Audience Was Special, Too', *The New York Times*, 17 februari 1969, p. 39.

254 Morgan, *going too far*, p. 72.

255 Rosen, *The world split open*, 204-5, Echols, *Daring to be bad*, p. 97

256 Rosen, *The world split open*, 204.

257 Morgan, *Going too far*, p. 71; Echols, *Daring to be bad*, p. 96. WITCH werd opgericht door Robin Morgan, en Florika, Peggy Dobbins, Judy Duffett, Cynthia Funk en Naomi Jaffe: vrouwen die ook aanwezig waren bij het Miss America-protest in 1968.

258 Brownmiller, *In our time*, p. 49.

259 Morgan, *Going too far*, p. 72-3. In Portland, Oregon, behekste een WITCH groep first lady Pat Nixon; in Washington, D.C. werd een vloek uitgesproken over de United Fruit Company omdat zij Zuid-Amerikaanse boeren en Noord-Amerikaanse secretaresses uitbuitten; in Chicago werd de Transit Authority behekst.

260 Echols, *Daring to be bad*, p. 76.

261 Morgan, *Going too far*, p. 79.

262 Morgan, *Going too far*, p. 72.

263 Echols, *Daring to be bad*, p. 97. Morgan, *Going too far*, p. 72.

264 Morgan, *Going too far*, p. 72

265 Brownmiller, *In our time*, p. 50

266 Cri Stellweg, 'Blokje om?', *Avenue*, nr. 1, januari 1969, p. 15. Ze noemt dit overigens ook 'onzin'.

267 'Waar werd oprechter trouw...' [pamflet stadhuisactie], Collectie Dolle Mina, Aletta, map 3.

268 J. Stam, "'Je bent nooit te oud om te demonstreren", interview Saskia Poldervaart', *De Volkskrant* 25 juli 2009, katern 3, p. 14.

269 'Reportage. Dolle Mina's: vrouw uit slavernij bevrijden', *De Nieuwe. Vlaams Weekblad*, 6 februari 1970, p. 21-23.

270 A.M. Philippens en K. van Balen, 'Dolle Mina op pad', *De Groene Amsterdammer*, 7 februari 1970, in: Collectie Dolle Mina, Aletta, map 72.

271 Echols, *Daring to be bad*, p. 64.

272 Echols, *Daring to be bad*, p. 161.

273S. Brownmiller, 'Sisterhood Is Powerful', *The New York Times*, 15 maart 1970, p. 230.

- 274 Echols, *Daring to be bad*, p. 170.
- 275 S. Davidson, 'An "Oppressed Majority" Demands Its Rights', *Life*, 12 december 1969, p. 68-69 en in *The Washington Post*.
- 276 'John Lennon Yoko Ono' [Interview], *Hitweek*, nr. 18, 17 januari 1969, p. 4.
- 277 Meijer, *Het persoonlijke wordt politiek*, p. 101.
- 278 Meijer, *Het persoonlijke wordt politiek*, p. 59-60. Zie: A. Burnier, 'Hebben vrouwen mannen nodig?', in: H. Baher, A. Burnier, J. Kool-Smit, e.a., *De rechten van de vrouw: studium generale I* (Rotterdam 1969) 31-53.
- 279 Programma's die o.a. aandacht schonken aan de film waren: *Scala* (NOS, 6 en 13 november 1969) en de documentaire *Blanke Slavin* (VARA, 10 november 1969).
- 280 R. van Haaster, 'De reacties zijn nog niet voorbij: Dolle Mina wil nog meer gaan los maken', *Het Vrije Volk*, 27 januari 1970, p. 2.
- 281 Van Zoonen, 'Moeten strijdende vrouwen zo grof zijn?', p. 27-28.
- 282 'Neo-feminisme', *Leidsch Dagblad*, 28 november 1969, p. 9. Hetzelfde bericht verscheen ook in andere kranten: 'Van en voor haar', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 8 november 1969, p. 21; 'Neo-feminisme', *Leeuwarder Courant*, 15 november 1969, p. 39; 'Nieuw Feminisme', *Nieuwsblad van het Noorden*, 2 december 1969, p. 10.
- 283 J. Klemesrud, 'It Was a Special Show -- And The Audience Was Special, Too', *The New York Times*, 17 februari 1969, p. 39.
- 284 'Zo maar wat vrouwelijkheid', *Vrij Nederland*, 20 september 1969, p. 29.
- 285 'Bouvigne', 27 april 1970. SJ archief IISG.
- 286 AXI-bulletin. Bulletin van Dolle Mina – Amsterdam, nr. 4, 17 februari 1971, p. 4. (map 60)
- 287 Anne Marie [Philippens] (en toevoeging van Huub [Philippens]), 'Tovaro – Witsj', *Agenda* [2 januari 1970] p. 3-4. SJ archief IISG, map 1970.
- 288 B. Toet, *Keihard & swingend. De jongensjaren van Muziekkrant Oor* (Amsterdam 2011), p. 10.
- 289 Rosen, *The world split open* p. 204.
- 290 Morgan, *Going too far*, p. 71.
- 291 J. Martin, 'New Bread of Witches: Dedicated to Women's Freedom and Dignity', *The Washington Post*, 23 februari 1969, p. 108.
- 292 Meijer, *Het persoonlijke wordt politiek*, p. 102.
- 293 Echols, *Daring to be bad*, p. 97. Morgan, *Going too far*, p. 72.
- 294 'De dolle mina actie', 16 februari 1970, in: *Inzagedossier 'ontstaan en beginperiode van Dolle Mina, van de zomer 1969 t/m maart 1970'*.
- 295 Echols, *Daring to be bad*, p. 79. Tijdens het Sandy Springs congres in augustus 1968 werd dit gezegd door een lid van NYRW.
- 296 Morgan, *Going too far*, p. 74.

Hoofdstuk 8 De nafluitactie

- 297 Volgens *De Tijd* gebeurde dit voor het stadhuis (aan de Oudezijds Voorburgwal 195-199) in Amsterdam; 'Dolle Mina in actie', *De Tijd*, 24 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 63. *De Telegraaf* hield het op de Leidsestraat.; Conny Sluysmans, 'Dolle Mina, wat nu...?', *De Telegraaf*, 28 maart 1970, p. 23. [Interview Rita Hendriks]. In *Brandpunt* zijn echter meerdere locaties te zien.
- 298 *Brandpunt* (KRO, 24 januari 1970).
- 299 *De tijd staat even stil. Dolle Mina* (NCRV, 3 mei 1994)
- 300 D. Arendshorst, 'Eva op weg', *Gandalf*, datum onbekend, n.p. [Geïnterviewden: Nora Roozenbroek, Loes Mallée en Henriëtte Schatz.]
- 301 *Brandpunt* (KRO, 24 januari 1970).
- 302 H. Freezer, '67% van de mannelijke spierkracht', *Avenue*, nr. 5, mei 1970, p. 215.
- 303 Groenier, *Vijf Dagen Bedenktijd*, p. 100, 106-7.
- 304 *De tijd staat even stil. Dolle Mina* (NCRV, 3 mei 1994)
- 305 Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 6.
- 306 S. Leydesdorff, A. Meulenbelt, en J. Outshoorn, 'We moeten sterk worden zonder ooit onze tederheid te verliezen. Het persoonlijke is politiek', *Te Elfder Ure*, p. 788-9.
- 307 H. Freezer, '67% van de mannelijke spierkracht', *Avenue*, nr. 5, mei 1970, p. 215.
- 308 Bogers, *Mannen opzij, vrouwen vooruit?*, p. 69.
- 309 Kort na de lancering van Dolle Mina beweerde de *Haagse Post* dat Woman Power al eens had geklaagd in *Aloha* over een 'drijfjacht' van mannen die vrouwen 'psscht' toewierpen. 'Twintig vrouwen worden uitgenodigd om op straat te patrouilleren ten einde "zusters in nood" te assisteren. De actie wordt geen succes. De enige reacties komen van mannelijke briefschrijvers, die om nadere kennismaking verzoeken.' Zie: B. van Garrel en J. Jansen van Galen, 'Dolle Mina, portret van een beweging', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 11 (11-17 maart 1970), p.

27. Het verhaal klopt echter niet; Damave en Langenbach hebben hier niets over gezegd in hun artikel in *Aloha*. Misschien hebben ze hier wel over geklaagd in hun zendtijd die ze van de VPRO kregen. Maar deze werd ná de *Brandpunt*-aflevering met Dolle Mina uitgezonden.

310 Anne Marie [Philippens] (en toevoeging van Huub [Philippens]), 'Tovaro – Witsj', *Agenda*, 2 februari 1970, p. 3-4. SJ archief IISG, map 1970

311 Interviews met Huub Philippens en Rita Hendriks in: *Dolle Mina. Het lef om luidruchtig te veranderen* (Annegriet Wietsma, 2010)

312 Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 5.

313 Zo zijn er onder andere foto's gemaakt door het ANP, die de dagen daarna werden gebruikt in diverse kranten. Het nieuws bereikte ook buitenlandse kranten. Voor de camera's van Duitse journalisten werd de actie nog eens herhaald. Tijdens het gesprek bleek dat de Duitse journalisten vooral uit waren op een mooi plaatje, maar ondertussen maar weinig begrepen van de achterliggende gedachte. Zie: Collectie dolle mina map 58. Aantekeningen, n.d.

³¹⁴ Collectie dolle mina map 65. *Marie Claire*, april 1970.

315 L. van Zoonen, 'Moeten strijdende vrouwen zo grof zijn?' *De vrouwenbeweging en de media* (Amsterdam 1991), p. 162-3.

316 R. Blakkan, 'New York Women 'Ogle' Construction Workers', *The Guardian. Independent radical weekly*, 20 juni 1970, p. 3. *The Guardian* was een belangrijk orgaan van de linkse activistenbeweging in de VS.

317 'Ogle-In', *Off Our Backs* (uit Washington D.C.), 10 juli 1970, p. 5.

318 R. Blakkan, 'New York women "ogle" construction workers', *The Guardian. Independent radical weekly*, 20 juni 1970, p. 3.

319 Jay, *Tales Of The Lavender Menace*, p. 133.

320 Jay, *Tales Of The Lavender Menace*, p. 133.

321 Brownmiller, *In our time*, p. 196.

322 R. Blakkan, 'New York women "ogle" construction workers', *The Guardian. Independent radical weekly*, 20 juni 1970, p. 3.

323 Jay, *Tales Of The Lavender Menace*, p. 133.

324 'Ogle-In', *Off Our Backs*, 10 juli 1970, p. 5.

325 Brownmiller, *In our time*, p. 195.

326 Jay, *Tales Of The Lavender Menace*, p. 132.

327 Jay, *Tales Of The Lavender Menace*, p. 135. De actie werd tijdens een bijeenkomst in december 1997 door Alix Kates Shulman toegeschreven aan WITCH. Onterecht, volgens Jay: 'It wasn't a WITCH action, though it was certainly WITCH-like!'

328 Karla Jay was de organisator; andere aanwezigen waren onder meer Susan Brownmiller, Alix Kates Shulman, ene Lucy, en Carol Grosberg (één van de drijvende krachten achter *Rat*, waar Karla Jay ook werkte. Grosberg was ook geïnteresseerd in feministisch guerrilla theater, wat de Ogle-In in feite ook was.) Jay vroeg een aantal vrouwen van haar Redstockings *consciousness raising*-groep en enkele vrouwen die bij *Rat* werkten.

329 Brownmiller, *In our time*, p. 196. Ann Forfreedom, 'First L.A. Ogle-in', *Everywoman*, jrg. 1, nr. 7 (11 september 1970) p. 9. Dit werd gehouden tijdens Girl-Watching Week, een evenement dat werd gepromoot door de Kamer van Koophandel. De lokale media zag toe hoe verschillende vrouwen mannen begluurden in Century City (Los Angeles, Californië). Activisten riepen 'Too small!' 'Too skinny!' 'Hey, fella, can you type, file, and make coffee?' naar mannelijke voorbijgangers. De actie groep uit Los Angeles noemde zich de Sisters Against Sexual Slavery (SASS).

330 Marlene Sanders van ABC-TV deed verslag, net als WINS All-News Radio. Een videoband van de opnames van Sanders voor ABC-TV is in het bezit van Rutgers University, New Jersey. Het programma ging in op 'bra-less campus radicals and more socially acceptable feminist theoreticians'. Het leeuwendeel van de documentaire gaat over satirische sketches waarbij werd gezongen, gemarcheerd en geschreeuwd. Het bereik van deze uitzending was zeer groot volgens Sanders zelf. Het was het eerste *network* documentaire over de feministische beweging, dat ook nog eens op prime time werd uitgezonden. Zie: Marlene Sanders en Marcia Rock, *Waiting for prime time. The women of television news* (Urbana, Illinois, 1988) p. 117.

331 L. Laurent, 'Women's Liberation', *The Washington Post, Times Herald*, 25 mei 1970, p. B7.

332 S. Brownmiller, 'Sisterhood Is Powerful', *The New York Times*, 15 maart 1970, p. 230

333 Brownmiller, *In our time*, p. 195-6. Bradley, *Mass media*, p. 65-66. Jay, *Tales Of The Lavender Menace*, p. 132-33.

334 De maten 36-24-36 werden gezien als het ideaalbeeld: volle borsten, slanke taille en volle heupen. Gottfried had dus inderdaad uitzonderlijk grote borsten volgens *Time*.

335 'Zo Maar Wat Vrouwelijkheid', *Vrij Nederland*, 19 oktober 1968, p. 25. *Der Spiegel* had er zelfs een foto van weten te bemachtigen, jubelde *Vrij Nederland*.

336 Rosen, *The world split open*, p. 14. Deze obsessie was met name te zien in de mode van de jaren vijftig: brede rokken, smalle taille en puntige bh's.

- 337 Brownmiller, *In our time*, p. 196.
- 338 Jay, *Tales Of The Lavender Menace*, p. 132.
- 339 Susan Brownmiller in een e-mail van 22 april 2011. Karla Jay in een e-mail van 24 december 2010 aan auteur: 'The above action [van Dolle Mina] was not part of any of the groups I belonged to. We did not, by the way, touch anyone.'
- 340 Op de foto in *The Guardian* zien we een vrouw met een bouwvakkershelm (afbeelding 8.2). In *The Washington Post* beschreef men een 'railroad engineer's cap'. Ik vermoed dat dit één en dezelfde helm is. Dit blijft echter gissen.
- 341 Dolle Mina werd al vrij gauw na de lancering genoemd in de Amerikaanse pers. Zo had *The New York Times* de primeur met een artikel van de bekende Nederlandse (Volkskrant-)journalist Henry C. Faas op 22 februari 1970. Er werd wel de actie genoemd dat Dolle Mina's mannen hadden gewaarschuwd om binnen te blijven omdat er andere hele erge dingen zouden gebeuren en dat mannen echt gekidnapt werden, maar niets over het nafluiten. Henry C. Faas, 'The Old and New Find A Home in Amsterdam', *The New York Times*, 22 februari 1970, p. IR20.
- Ook de Britse krant *The Observer* noemde Dolle Mina al vroeg, maar vermeldde niets over het nafluiten.
- 342 R. Norton-Taylor, 'Dutch women in anti-men campaign', *The Observer*, 5 april 1970, p. 5. Een aantal voorbeelden dat het artikel werd overgenomen in de VS, in chronologische volgorde: 'Effective women's rightists — Dutch have female firebrands', *The Geneva Times*, 9 maart 1970, p. 2; S. Masterman & A. Koene, 'Holland's Dolle Mina Protests Get Results', *Greeley Tribune*, 9 maart 1970, p. 21; S. Masterman & A. Koene, 'Even the Men Join in Dutch Rights Fight', *Winnipeg Free Press*, 9 maart 1970, p. 14; S. Masterman & A. Koene, 'Dutch Women Show How To Win Through Protests', *Anderson Daily Bulletin*, 11 maart 1970, p. 13.
- 343 'Lib Notes', *Kaleidoscope*, jrg. 3, nr. 2 (#54, 20 maart – 2 april 1970), p. 3.
- 344 "'Crazy Mina" guerrillas hit Holland', *Win Magazine*, jrg. 6, nr. 7 (15 april 1970) p. 20.
- 345 'Amsterdam....', *It Ain't Me Babe*, jrg. 1, nr. 3 (maart 1970), p. 11.
- 346 Brownmiller werkte onder andere bij gerenommeerde bladen als *Newsweek*, *the Village Voice* en voor NBC-TV in Philadelphia en ABC-TV in New York City. Vanaf 1968 werkte ze al freelancer voor onder andere *The New York Times*, *Newsday*, *the New York Daily News*, *Vogue* en *the Nation*.
- 347 Ik kwam op het spoor dat Jo Freeman (geb. 1945, oprichter en redacteur Amerika's eerste landelijke feministische blad *Voice of the Women's Liberation Movement*) in Nederland was geweest in 1970. In een artikel herinnert zij zich Dolle Mina nog wel: 'In Holland I hit pay dirt. Women and younger lefty men had created the "dolleminas".' Maar haar sympathie ging meer uit naar Joke Kool-Smit en MVM. Zij reisde echter in de zomers van 1970 en 1971 door Europa. Dit was te laat om te zorgen voor een eventuele transfer. Zie: J. Smit, 'Hoe moeten wij verder met de vrouwenbeweging? Een interview met Jo Freeman', *Opzij*, jrg. 8, nr. 1 (januari 1980) p. 17-21; J. Freeman, 'On the Origins of the Women's Liberation Movement from a Strictly Personal Perspective'. in: Blau DuPlessis en Barr Snitow, *The Feminist Memoir Project*, p. 171-196.
- 348 Susan Brownmiller in een e-mail aan de auteur van 22 april 2011.
- 349 'Crazy Mina' werd eind maart genoemd in *Newsweek*, waarin hun krul-actie kort wordt genoemd en streven naar een 24-urige werkweek zodat beide ouders voor hun kinderen kunnen zorgen. Hoewel de nafluitactie niet wordt genoemd, wordt er wel ongenoegen geuit over opmerkingen die vrouwen gebruikelijk op straat naar hun hoofd kregen, zoals 'hey honey', gefluit en obscene gebaren. Zie: H. Dudar, J. Gingolf, N. Dodey, 'women's Lib: The War on "Sexism"', *Newsweek*, 23 maart 1970, p. 44.
- De actie blijft de aandacht van journalisten vasthouden, met als hoogtepunt een groot artikel op 20 mei in *The New York Times* op pagina 10, met de kop: 'Dutch Women's Lib: Whistling At Men'. Dit artikel werd overgenomen door vrijwel alle grote kranten in de VS, en door vele kleine, regionale kranten. Voorbeelden: B. Weinraub, 'Women's Lib with a Sense of Humor', *Chicago Tribune*, 7 juni 1970, p. E10. (De *Chicago Tribune* nam het artikel ook over en plaatste een foto van actiegroep WITCH erbij met het onderschrift 'Our W.I.T.C.H.: Something to learn?') B. Weinraub, 'Liberation group tries a new approach', *The Leader-Post* (Regina, Sask), 29 mei 1970, p. 16; B. Weinraub, 'In Amsterdam Women Are Making the Advances', *The Palm Beach Post*, 24 mei 1970, p. C4.
- 350 Karla Jay in een e-mail van 24 december 2010 aan auteur.
- 351 'Dutch Militia', *Rat*, maart 1970.
- 352 M. Royko, 'Men Willing to Try "Sex Objects" Role', *Los Angeles Times*, 19 april 1970, p. E2A.
- 353 *Internationale Nieuwsuitwisseling* (EBU, Visnews, 2 februari 1970).
- 354 Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, p. 131.
- 355 T. Albright, 'Amsterdam Scene: "They All Sing In English"', *Rolling Stone*, nr. 54, 19 maart 1970.
- 356 H.C. Faas, 'The Old and New Find A Home in Amsterdam', *The New York Times*, 22 februari 1970, p. IR20.
- 357 Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, p. 140.
- 358 'Europe Unlimited. A railroad pass to anywhere', *Life*, 14 aug 1970, p. 38-46B. Voor \$180 kon je onbepert door Europa reizen met de trein schreef *Life*. Hoe Amerikanen door Europa raceten werd komisch verbeeld in de film *If It's Tuesday, This Must be Belgium* (Mel Stuart, 1969).

359 Van Elteren, *Imagining America*, p. 147. Vanaf 1967 kreeg Martinair toestemming om charter vluchten uit te voeren tussen Amsterdam en New York.

360 Opvallend is dat de nafluitactie van Brownmiller onbenoemd blijft. Ook in de underground-pers wordt er nooit een verband gelegd tussen de Amerikaanse en Nederlandse actie. De 'Crazy Wilhelmina's' werden beschreven in een paginagroot artikel in *The Militant* (New York, NY) van 8 mei 1970 – dit was een artikel dat overgenomen en vertaald was uit de Belgische krant *La Gauche*. Zie: Andrea Rood (vertaling door David Thorstad), 'Dutch women form liberation group. The "Crazy Wilhelminas"', *The Militant*, jrg 34, nr. 17 (8 mei 1970) p. 5. UCB microfilm NEWSFILM-1.

In deze artikelen worden respectievelijk een aantal acties en de standpunten behandeld, maar niet de beruchte nafluitactie. In het zomernummer van *Women. A Journal of Liberation* (Baltimore, Maryland) staat een artikel over Dolle Mina waarin de actie wordt genoemd. 'In one protest against men who roam the streets whistling and oogling at women in short skirts, the Dolle Minas began whistling back.' Het blad voegt toe: 'The Dolle Minas are moving toward the idea that WL is an international struggle and request publication and sample literature.' Zie: 'We Are Not Alone. Amsterdam Netherlands', *Women. A Journal of Liberation*, jrg. 1, nr. 4 (zomer 1970). Baltimore, Md; distributie via New York, NY. Zij hebben hier meer informatie dan het UPI report en lijkt ook persoonlijk contact met de groep gehad te hebben.

361 J. Lelyveld, 'Dadaists In Politics; Dadaists in Politics', *The New York Times*, 2 oktober 1966, p. 257.

362 V. de Grazia, *Irresistible empire: America's advance through twentieth-century Europe* (Cambridge, Mass., 2005).

363 Brownmiller, *In our time*, p. 47.

364 Jayne West, 'Are Men Really the Enemy?', *No More Fun and Games: A Journal of Female Liberation (The Dialectics of Sexism)* (uit Cambridge, MA), nr. 3, Cell 16, November 1969, p. 92-94.

365 Echols, *Daring to be bad*, p. 54; Brownmiller, *In our time*, p. 60.

366 'Pinched', *The Daily Times-News*, 5 juli 1970, p. 67 of 68. Andere voorbeelden: Een columnist van de Californische *Press-Telegraph* schreef: 'Of all the protests we've heard of, the one we admire most is being conducted in Amsterdam by the Dolle Minas, or Mad Minas.' Met name het nafluiten van mannen, bloemen uitdelen aan ongehuwde moeders op Moederdag en het verbranden van korsetten werd geprezen. 'Who could wish them anything but success? We even kind of hope they'll send some whistling agitators our way. 'Pucker up, Minas', *Press-Telegram* (Long Beach, California), 11 juni 1970, p. 4?. Een andere Californische columnist juichte het initiatief ook toe, maar vroeg zich spottend af: 'How long can Dutchmen withstand this assault – constantly being whistled at and having their cigarettes lighted by bra-less lasses?' Zie: J.H. Firman, 'Rattles & Straws. Dutch Frivolity For Sex Equality', *Progress-Bulletin*, (Californië), 11 juni 1970, p. 83.

In een artikel in de *Los Angeles Times* van 19 april 1970 werd een nafluitactie aangekondigd. Er werden een aantal voorbeelden van (al dan niet fictieve) mannen gegeven die zich maar al te graag als seksobject zouden laten behandelen. Zo was er een brandweerman genaamd Tony die zei: 'I'm basically conservative, but there may be something in what these women say. So the next time a woman delivers a package to the house, I will appear scantily dressed in my long underwear and fight off her disgusting advances.' Een bankmedewerker genaamd Lou: 'I'm willing to undergo the experience of having some leering female come up to me at the beach and offer to rub my back with suntan oil.' Vrachtwagenchauffeur Nick: 'I sympathize with liberation, so if one of them arrogantly seeks my favors by tempting me with diamond cufflinks or a promise of same in the movies, I will express my disgust and demand a silver cigaret case.' Ironisch genoeg wijzen deze grapjes ook op het 'spelletje' dat mannen en vrouwen dienden te spelen (een 'paringsdans'), waar Dolle Mina eveneens over klaagde. Deze 'mannen' gaan er echter van uit dat dit dingen zijn die vrouwen graag willen hebben. Zie: M. Royko, 'Men Willing to Try "Sex Objects" Role', *Los Angeles Times*, 19 april 1970, p. E2A [artikel overgenomen uit *Chicago Daily News*].

367 *Brandpunt* (KRO, 24 januari 1970).

368 C. Schwietert, 'Dolle Mina zet mannen en dagbladpers te kijk', *De Nieuwe Linie*, 31 januari 1970. Collectie Dolle Mina, Aletta, map 106.

369 'Actie "Dolle Mina" stunt van televisie. Geen klacht loslopende mannen...', *Leidsche Courant*, 27 januari 1970, p. 7.

370 R. van Haaster, 'De reacties zijn nog niet voorbij: Dolle Mina wil nog meer gaan los maken', *Het Vrije Volk*, 27 januari 1970, p. 2.

371 *Brandpunt* (KRO, 24 januari 1970).

372 A.M. Philippens en K. van Balen, 'Dolle Mina op pad', *De Groene Amsterdammer*, 7 februari 1970. In: Collectie Dolle Mina map 72.

373 M. Rácz [anoniem], 'Wat te doen?', in: *Dolle mina, een rebelse meid is een parel in de klassenstrijd* (Amsterdam 1970) p. 46

374 Jay, *Tales Of The Lavender Menace*, p. 132.

375 Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 4.

376 Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 4.

-
- 377 *De tijd staat even stil. Dolle Mina* (NCRV, 3 mei 1994)
- 378 'Actiegroep "Dolle Mina" draaide de rollen om...', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 27 januari 1970, p. 16.
- 379 M. Rácz [anoniem], 'Wat te doen?', in: *Dolle mina, een rebelse meid is een parel in de klassenstrijd* (Amsterdam 1970) p. 46
- 380 *Dolle Mina. Het lef om luidruchtig te veranderen* (Annegriet Wietsma, 2010)
- 381 R. van Haaster, 'Dolle Mina wil nog meer gaan los maken. De reacties zijn nog niet voorbij', *Het Vrije Volk*, 27 januari 1970, p. 2.
- 382 'Corset in de fik', *Het Vrije Volk*, 24 januari 1970, p. 9.
- 383 Louise, 'Dolle Mina', *Aloha*, nr. 21, 6-20 februari 1970, p. 5. [Interview met Alex, Kees, Rita en Selma]
- 384 *Dolle Mina. Het lef om luidruchtig te veranderen* (Annegriet Wietsma, 2010)

Hoofdstuk 9 De brandende bh

- 385 Carol Hanisch: 'They originally intended to burn symbols of oppression in a "Freedom Trashcan" but were unable to secure a fire permit.' Hanisch impliceert hiermee dat de vergunning van tevoren aangevraagd werd. Jo Freeman stelt: 'A proposal to burn the can's contents was scuttled when the police said that a fire would pose a risk to the wooden boardwalk.' Waarmee het lijkt dat het op de dag zelf zwaar geïmproviseerd werd.
- 386 W. Joseph Campbell, Media Myth Alert, 'Archive for the "Bra-burning" Category', <http://mediamythalert.wordpress.com/category/bra-burning/>
- 387 '35 years ago, Miss America Protest announced birth of women's liberation' [interview met Carol Hanisch door Fran Luck], augustus/september 2003. Zie ook: DuPlessis en Barr Snitow, *The Feminist Memoir Project*, p. 197.
- 388 B. Kantrowitz, 'It's Ms. America to You', *Newsweek*, 19 november 2007, jrg. 150, nr. 21.
- 389 L. Van Gelder, 'The Truth About Bra-Burners', *Ms.*, september/oktober 1992, p. 80.
- 390 L. Van Gelder, 'The Truth About Bra-Burners', *Ms.*, september/oktober 1992, p. 80.
- 391 B.J. Dow, 'Feminism, Miss America, and Media Mythology', *Rhetoric & Public Affairs*, jrg. 6, nr. 1, 2003, p. 131.
- 392 C. Curtis, 'Miss America Pageant Is Picketed by 100 Women. Illinois Girl Named Miss America', *The New York Times*, 8 september 1968, p. 81.
- 393 Brownmiller, *In our time*, p. 37.
- 394 A. Buchwald, 'Uptight Dissenters Go Too Far In Burning Their Brassieres', *The Washington Post, Times Herald*, 12 september 1968, p. A25.
- 395 Brownmiller, *In our time*, p. 37.
- 396 L. Van Gelder, 'The Truth About Bra-Burners', p. 81.
- 397 Rosen, *The world split open*, p. 161.
- 398 B.J. Dow, 'Feminism, Miss America, and Media Mythology', *Rhetoric & Public Affairs*, jrg. 6, nr. 1, 2003, p. 130.
- 399 Rosen, *The world split open*, p. 160.
- 400 'Vurig protest', *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 6 september 1968, p. 1.
- 401 'Vrouwenprotest met brandende bh's', *Nieuwsblad van het Noorden*, 6 september 1968, p. 3.
- 402 'Omstreden Amerikaanse schoonheidskoningin', *Leidsch Dagblad*, 9 september 1968, p. 13.
- 403 'Ban de BH. Zeden', *Haagse Post*, jrg. 56, nr. 36 (3-9 september 1969), p. 54.
- 404 M. Schuurman, 'Topless-mode. "Leuk, maar nooit bij m'n eigen vrouw"', *Accent*, jrg. 3, nr. 2, 10 januari 1970, p. 62.
- 405 J. Jansen van Galen, 'Zelfverbrandingen: martelaren of atleten des doods', *Haagse Post*, jrg. 56, nr. 5 (1 februari 1969), p. 5.
- 406 L. Van Gelder, 'The Truth About Bra-Burners', p. 81.
- 407 Evans, *Personal politics*.
- 408 Echols, *Daring to be bad*, p. 12. De groep, onder leiding van Shulamith Firestone, nam contact op met een prominente feminist uit de eerste golf, Alice Paul. Ze vroegen of ze mee het podium op wilde om haar stembiljet te verbranden. Paul 'hit the ceiling'; het was voor haar een grote doorbraak geweest in de vrouwenstrijd voor gelijkheid.
- 409 'Actions', *Off Our Backs*, 10 juli 1970, p. 13.
- 410 'Brandend protest', *Haagse Post*, vol. 56, nr. 24 (14 juni 1969), p. 28.
- 411 N. Pas, *Imaazje! De verbeelding van Provo (1965-1967)* (Amsterdam 2003), p. 96.
- 412 Dow, 'Feminism, Miss America, and Media Mythology', p. 131.
- 413 'Lib Notes', *Kaleidoscope*, jrg. 3, nr. 2 (#54, 20 maart – 2 april 1970), p. 3.
- 414 '35 years ago, Miss America Protest announced birth of women's liberation' [interview met Carol Hanisch door Fran Luck], augustus/september 2003.

DEEL 3: CONCLUSIE

Hoofdstuk 10 Conclusie

- 415 Rowbotham, *A Century of women*, p. 348.
- 416 B. van Garrel en John Jansen van Galen, 'Dolle Mina, portret van een beweging', *Haagse Post*, jrg. 57, nr. 11 (11-17 maart 1970), p. 28.
- 417 S.M. Evans, *Tidal wave: how women changed America at century's end* (New York 2003), p. 84.
- 418 Van Soest en Besnyö, *Meid, wat ben ik bewust geworden*, p. 163-164. *Axi-bulletin*, nr. 2, 21 januari 1971, p. 3.
- 419 'Last Dance At The Biltmore. The Clock Runs Out', *New York Magazine*, 7 september 1981, p. 9.
- 420 Echols, *Daring to be bad*, p. 93.
- 421 W. Vostell, *Miss Vietnam, and texts of other happenings* (1968, San Francisco).
- 422 R. Kundu, *Intertext: A Study Of The Dialogue Between Texts* (New Delhi 2008), p. 383.
- 423 Kennedy, *Nieuw Babylon in Aanbouw*, p. 120-121.
- 424 De Grazia, *Irresistible empire*, p. 350.
- 425 Rosen, *The world split open*, p. 198.
- 426 Echols, *Daring to be bad*, p. 19.
- 427 Echols, *Daring to be bad*, p. 191.
- 428 P. van Harn, 'Wie is de man van Dolle Mina?', *Panorama*, nr. 13, p. 43.
- 429 Holtrop, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', p. 5
- 430 J. Freeman, 'W.I.T.C.H.- The Womens International Terrorist Conspiracy from Hell', JoFreeman.com, <http://www.jofreeman.com/photos/witch.html>
- 431 'Zweedse feministes verbranden ruim 10.000 euro', *De Volkskrant*, 6 juli 2010.
- 432 'Persbericht', <http://www.slutwalk.nl/>, 1 juni 2011.

Geraadpleegde bronnen en literatuur

LITERATUUR

- 'Biesheuvel genoot van Provo, maar vond Dolle Mina's raar', Binnenlands bestuur: onafhankelijk weekblad voor functionarissen bij lagere overheden en daarop betrokken departementen, jrg. 19 (1998), nr. 39, p. 22-26.
- 'Ik heb de vrijheid van het leven het allerliefst' [interview met Hennie de Swaan], *De Waarheid*, 22 december 1984. Map Hennie de Swaan(-Roos), 1909-1995, map 1042.
- '35 years ago, Miss America Protest announced birth of women's liberation' [interview met Carol Hanisch door Fran Luck], augustus/september 2003 http://www.afn.org/~iguana/archives/2003_08/20030815.html (geraadpleegd op 1 februari 2011)
- Aerts, Remieg, 'Het tijdschrift als culturele factor en als historische bron', *Groniek*, jrg. 30 (1996), nr. 135, p. 170-182.
- Amerongen, M. Van, 'Een barst in de sokkel van Dolle Mina' *Vrij Nederland*, 27.11.1982
- Bank, J. en Th. Potma, 'De macht van de televisie. Bisschop Bekkers' optreden in Brandpunt', *Jaarboek van het Katholieke documentatiecentrum* (Nijmegen 1984) p. 55-87.
- Bank, J., 'Televisie verenigt en verdeelt Nederland', in: H. Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland. Vijfenzeventig jaar medium en maatschappij 1919-1994* (Zwolle 1995) p. 76-101.
- Berg, Femke van den, *De identiteit van een rebelse meid: de collectieve identiteit van de actiegroep Dolle Mina* (Nijmegen 1997) [ongepubliceerde doctoraalscriptie]
- Berkum, Jenneke van, *Vrouwen in beeld : de representatie van Dolle Mina in nieuws- en actualiteitenprogramma's op de Nederlandse televisie, 1970-1972* (Capelle aan den IJssel 2007) [ongepubliceerde MA-scriptie]
- Bogers, Irma, *Mannen opzij, vrouwen vooruit? De geschiedenis van Dolle Mina (1970-1980)* (Nijmegen 1983) [ongepubliceerde doctoraalscriptie]
- Bosscher, D.F.J., *De dood van een metselaar en het begin van de jaren zestig in Nederland* (Groningen 1992)
- Bradley, Patricia, *Mass media and the shaping of American feminism, 1963-1975* (Jackson, Mississippi, 2003)
- Braun, Marianne, 'Gelijk recht voor allen! Feministische strijd tegen de maritale macht' in: *Zesde Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* (1985) p. 138-161.
- Brinkgreve, C. en M. Korzec, 'Margriet weet raad'. *Gevoel, gedrag, moraal in Nederland 1938-1978* (Utrecht 1978)
- Brownmiller, Susan, *In our time: memoir of a revolution* (New York, NY, 1999)
- Cameron, Heather, en Anna Vermeiden, *Heel Nederland kon hen zien: televisie-uitzendingen en de beginjaren van de tweede feministische golf* (Amsterdam 1988) [ongepubliceerde doctoraalscriptie]
- *Cineclub filmboek* (Amsterdam, ca. 1972)
- *Cineclub filmboek: 140 vrijheidsfilms* (Amsterdam 1979)
- *Congres van de S.J.* [28 september 1969] (Amsterdam 1969)
- Davis, Flora, *Moving the Mountain: The Women's Movement in America since 1960* (New York 1991)
- 'De man van Dolle Mina', *Trouw*, 22 november 2005.
- *Dolle Mina: Een rebelse meid is een parel in de klassenstrijd* (Amsterdam, 1970)
- Diekerhof, Els M., Mirjam Elias, Marjan Sax en Hanneke Acker, *Voor zover plaats aan de perstafel : vrouwen in de dagbladjournalistiek, vroeger en nu* (Amsterdam 1986)
- Dow, Bonnie J., 'Feminism, Miss America, and Media Mythology', *Rhetoric & Public Affairs*, jrg. 6 (2003), nr. 1, p. 127-160.
- DuPlessis, Rachel Blau, en Ann Barr Snitow, *The Feminist Memoir Project* (New Brunswick, N.J, 1998: herdruk: 2007)
- Duyvendak, Willem Gerbert Jan, *Tussen verbeelding en macht: 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland* (Amsterdam 1992)

-
- Echols, Alice, *Daring to be bad: radical feminism in America 1967-1975* (Minneapolis, 1989)
 - Elteren, M. van, *Imagining America: Dutch Youth and its Sense of Place* (Tilburg 1994)
 - Evans, Sara Margaret, *Personal politics : the roots of women's liberation in the civil rights movement and the new left* (New York, 1979)
 - Evans, S.M., *Tidal wave: how women changed America at century's end* (New York 2003)
 - Farber, David, *The Sixties... : from memory to history* (North Carolina 1994)
 - Freeman, Jo, 'The Origins of the Women's Liberation Movement', *American Journal of Sociology*, jrg. 78 (januari 1973), nr. 4, p. 792-811.
 - Friedan, Betty, *It changed my life: writings on the women's movement* (Londen 1977)
 - Friedan, Betty, *The Feminine Mystique* (Harmondsworth, VK, 1965)
 - Grazia, Victoria de, *Irresistible empire: America's advance through twentieth-century Europe* (Cambridge, Mass., 2005)
 - Groenier, Germaine, *Vijf Dagen Bedenktijd. Leven na Dolle Mina* (Amsterdam 1999)
 - Hanisch, Carol, 'What Can Be Learned: A Critique of the Miss America Protest' (1968). <http://www.carolhanisch.org/CHwritings/MissACritique.html> (geraadpleegd op 1 februari 2011)
 - Heppermann, Ann, en Kara Oehler, 'This Weekend in 1968: Miss America' [radio interview met Jacqui Ceballos, Kathie Sarachild, Debra Barnes Snodgrass, Miss America 1968] 24 januari 2009. Website American Public Media: http://weekendamerica.publicradio.org/display/web/2008/09/06/1968_miss_america/ (geraadpleegd op 1 februari 2011)
 - *Het aanzien van 1970. Twaalf maanden wereldnieuws in beeld* (Haarlem 1971)
 - Holtrop, Aukje, 'Dames wilt u hier uw spandoeken neerzetten', Bijlage *Vrij Nederland*, 15 maart 1980.
 - Jay, Karla, *Tales Of The Lavender Menace* (New York, NY, 1999)
 - Kaprow, Allan, 'Happenings in the New York Scene', *Essays on the Blurring of Art and Life. Ed. Jeff Kelley* (Berkeley 1993) p. 15-26.
 - Kennedy, James, *Nieuw Babylon in Opbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995)
 - Klein, Marianne van der, en Saskia Eleonora Wieringa, *Alles kon anders: protestrepertoires in Nederland, 1965-2005* (Amsterdam 2006)
 - Korzec, Michel, *Ik kan alles uitleggen* (Amsterdam 1994)
 - Levin, S., and H. Lyons (eds.), *The Decade of Women: A Ms. History of the Seventies in Words and Pictures* (New York 1980)
 - Leydesdorff, Selma, Anja Meulenbelt, en Joyce Outshoorn, 'Feminisme in Nederland, 1968-1975', *Te Elfder Ure*, jrg. 27 (1975), p. 606-622.
 - Leydesdorff, Selma, Anja Meulenbelt, en Joyce Outshoorn, Eva Wolf, 'We moeten sterk worden zonder ooit onze tederheid te verliezen. Het persoonlijke is politiek', *Te Elfder Ure*, jrg. 27 (1975), p. 781-800.
 - Loo, Vilan van de, en Joke Mes, *De vrouw beslist: de tweede feministische golf in Nederland* (Wormer 2005)
 - Marwick, Arthur, *The sixties: cultural revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c. 1958-c. 1974* (Oxford 1998)
 - Meijer, Irene Costera, *Het persoonlijke wordt politiek. Feministische bewustwording in Nederland 1965-1980* (Amsterdam 1996)
 - Middendorp, C.P., 'Culturele veranderingen in Nederland, 1965-1970', *Intermediair*, jrg. 10, nr. 11 (15 maart 1974), p. 1, 3, 5, 7, 9.
 - Morgan, Robin, *Going too far : the personal chronicle of a feminist* (New York 1977)
 - Outshoorn, Joyce, en Marjo van Soest, *Lijfsbehoud. Tien jaar abortusstrijd in Nederland (1967-1977)* (Den Haag 1977)
 - Pas, Niek, *Imaazje! De verbeelding van Provo (1965-1967)* (Amsterdam 2003)
 - Ribberink, Anneke, 'De spanning tussen gelijkheid en verschil. Twintig jaar feminisme in Nederland', *Socialisme en democratie*, jrg. 45 (1988), nr. 5, p. 145-155.
 - Ribberink, Anneke, 'Het onbehagen verklaard. Oorzaken van de tweede feministische golf', *Intermediair*, jrg. 22 (1986), p. 39-43.
 - Ribberink, Anneke, 'De tegenstrijdige impact van de tweede feministische golf', *Nieuwste Tijd*, jrg. 1 (oktober 2001), nr. 2, p. 21-37 .
 - Ribberink, Anneke, *Feminisme [Serie Politiek Veelstromenland]* (Leiden, 1987)
 - Ribberink, Anneke, *Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters : een geschiedenis van de Aktiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM), 1968-1973* (Hilversum 1998)
 - Righart, Hans, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 2006)
 - Rosen, Ruth, *The world split open: how the modern women's movement changed America* (New York 2006)
 - Rowbotham, Sheila, *A Century of Women. The History of women in Britain and the United States* (Londen 1999)

-
- Sanders, Marlene, en Marcia Rock, *Waiting for prime time. The women of television news* (Urbana, Illinois, 1988)
 - Shulman, Alix Kates, *Dwingende vragen : roman* (Amsterdam 1979)
 - Shulman, Alix Kates, *Memoirs ex-prom Queen* (New York 1973)
 - Smit, Joke, 'Hoe moeten wij verder met de vrouwenbeweging? Een interview met Jo Freeman', *Opzij*, jrg. 8 (januari 1980) nr. 1, p. 17-21.
 - Smit, Katrijn De, *Hoe dol was Dolle Mina? Een geschiedenis van de Dolle Mina's in Vlaanderen* (Gent 2006)
 - Soest, Marjo van, en Eva Marianne Besnyö, *Meid, wat ben ik bewust geworden: vijf jaar Dolle Mina* (Den Haag 1975)
 - Swiebel, Joke, 'Freeman over beweging en beleid', *Folioge, feminist quarterly from the Netherlands*, nr. 4, 1976, p. 9-11.
 - *The newsreel / Cineclub* (Amsterdam 1969)
 - Tijen, T., van, *Je bevrijden van de drukpers. Jongeren en hun eigen pers in Nederland: 1945: 1945-1990 met een bibliografisch aanhangsel over de tijdschriften van Provo, Kabouter, de culturele underground- en kraakbeweging, vrije stadskranten en punkfanzines (IISG-Research Papers)* (Amsterdam 1993)
 - *Tot hiertoe... en verder? Haagse vrouwen vertellen zelf hun emancipatiegeschiedenis : actie in de jaren '60 en '70* (2009)
 - Verkerk, M., 'Tussen productie en reproductie, Achtergronden van de socialistisch-feministische beweging', *Radix*, jrg. 11 (1985) p. 69-103.
 - Vries, Petra Annie de, 'De tweede feministische golf in herinnering', *Tijdschrift voor genderstudies*, jrg. 9 (2006), nr. 2, p. 2-11, 61.
 - Vries, Petra Annie de, 'Het persoonlijke is politiek en het ontstaan van de tweede golf in Nederland 1968-1973,' *Socialisties-Feministische Teksten*, jrg. 10 (Baarn 1987) p. 15-35.
 - Vuijsje, Marja, *Joke Smit: biografie van een feministe* (Amsterdam 2010)
 - Watson, Elwood, en Darcy Martin, "*There she is, Miss America.*" *The politics of sex, beauty, and race in America's most famous pageant* (New York 2004)
 - Wieringa, Saskia E., 'Imitatie en transformatie: een verkenning van actierepertoires en protestculturen in de lange jaren zeventig', in: Marianne van der Klein en Saskia Eleonora Wieringa, *Alles kon anders: protestrepertoires in Nederland, 1965-2005* (Amsterdam 2006)
 - Zijlmans, Jelle, *Een geschiedenis van de "socialistische jeugd van Nederland afdeling Amsterdam", 1960-1972* (Amsterdam 1977) [ongepubliceerde doctoraalscriptie]
 - Zoonen, Liesbet van, *'Moeten strijdende vrouwen zo grof zijn?' De vrouwenbeweging en de media* (Amsterdam 1991)

BEELDMATERIAAL

- *Achter het nieuws* (VARA, 25 april 1970) NIBG V24971
- *Andere Tijden*, afl. 'Mina en haar Mannen' (Hilversum, 2010)
- *Battle of Algiers* (Gillo Pontecorvo, 1966)
- *Brandpunt* (KRO, 24 januari 1970) NIBG V16224
- *Brandpunt* (KRO, 4 april 1970) NIBG V42431
- *Brandpunt* (KRO, 11 augustus 1970) NIBG V42774
- *Brandpunt*, item 'Miss Worldverkiezing' (KRO, 18 november 1967) NIBG V24874 en V93486
- *De tijd staat even stil. Dolle Mina* (NCRV, 3 mei 1994) VU 8/3467
- *Dolle Mina. Het lef om luidruchtig te veranderen* (Annegriet Wietsma, 2010)
- *Hier en Nu* (NRC, 10 september 1968) NIBG M30865A1
- *Internationale Nieuwsuitwisseling* (EBU, Visnews, 2 februari 1970). NIBG K37682
- *Jaaroverzicht journaal – binnenland 1970* (NOS, 1 januari 1971) NIBG V6267
- *Journaal* ('Congres Dolle Mina in Arnhem') (NOS, 4 april 1970) NIBG V53837
- *Journaal* (NOS, 25 april 1970) NIBG K38294
- *Journaal* (NOS, 25 juni 1970) NIBG K38904
- *Journaal* (NOS, 7 juli 1970) NIBG K39021
- *Omdat Mijn Fiets Daar Stond* (Louis van Gasteren, 1966)
- *Ot...en hoe zit het nou met Sien?*, afl. 'Tien Jaar Dolle Mina' (NOS, 1980)
- *Scala* (NOS, 30 januari 1970) NIBG V53591
- *Up Against The Wall Miss America* (Bev Grant/Newsreel/Liberation News Service, 1968)
- *Vesuvius*, afl. 5: 'Het nieuwe onbehagen' (IKON, 1992) NIBG TD8502

LIJST VAN ARCHIVALIA EN ANDERE PRIMAIRE BRONNEN

- Collectie Dolle Mina (Aletta, Instituut voor Vrouwengeschiedenis)
- Archief Selma Leydesdorff (Aletta)
- Archief Anneke van Baalen (Aletta)
- Persoonsmap: Hennie de Swaan(-Roos), 1909-1995 (map 1042, Aletta)
- Persoonsmap: Selma Leydesdorff (map 1151, Aletta)
- Archief Pim de la Parra (Eye Instituut Amsterdam, archief nr. 56)
- Documentatie Socialistische Jeugd van Nederland (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis)
- Collectie Socialistische Jeugd van Nederland (IISG)
- Map Nederland 8.1. Kunsten (1855-2008) (IISG)
- Map 'Cineclub' (IISG)
- Alternative Press Index Archive (1969-1990) (University of California Berkeley)
- *Inzagedossier 'ontstaan en beginperiode van Dolle Mina, van de zomer 1969 t/m maart 1970'* [10 pagina's, samengesteld door de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, AIVD, op 28 april 2011]

PERIODIEKEN

- *Accent*, jaargangen 1968-1970
- *Algemeen Handelsblad*, jaargangen 1968-1970
- *Aloha*, jaargangen 1968-1970
- *Aspect*, jaargangen 1968-1969
- *Avenue*, jaargangen 1968-1970
- *Cineclub nieuws: een tweemaandelijks publ. van Cineclub Vrijheidsfilms*, jaargangen 1968-1969
- *De Tijd: dagblad voor Nederland*, jaargangen 1968-1970
- *Esjee / Socialistische jeugd*, jaargangen 1968-1969
- *Groene Amsterdammer*, jaargangen 1968-1970
- *Guardian, The* (Groot-Brittannië), jaargangen 1968-1970
- *Guardian, The. Independent radical weekly* (VS), jaargangen 1968-1970
- *Haagse Post*, jaargangen 1968-1970
- *Hard Times* (Washington, D.C.), jaargang 1970
- *Het Vrije Volk*, jaargangen 1968-1970
- *I.F. Stone's Weekly* (na 1963 tweewekelijks), jaargang 1970
- *Liberation News Service* (Montague, Mass), jaargang 1970
- *Life*, jaargangen 1968-1970
- *Los Angeles Free Press* (Los Angeles, Californië), jaargang 1970
- *Los Angeles Times, The*, jaargang 1970
- *New Society: the social science weekly* (Groot-Brittannië), jaargang 1970
- *New York Review of Books*, jaargang 1970
- *New York Times, The*, jaargangen 1968-1970
- *Newsletter van Robert F. Williams*, jaargang 1970
- *Newsweek*, jaargangen 1968-1970
- *Nieuwe Linie, De*, jaargangen 1968-1970
- *Nieuwe Rotterdamse Courant (NRC)*, jaargangen 1968-1970
- *No More Fun And Games. A journal of female liberation.* (Cambridge, Mass.), jaargangen 1968-1970
- *Observer, The* (Groot-Brittannië), jaargangen 1968-1970
- *Off our backs. A women's news journal*, jaargangen 1970-1971
- *Parool, Het* (Amsterdam), jaargangen 1968-1970
- *Peace News* (Groot-Brittannië), jaargang 1970
- *Ramparts magazine* (San Francisco, CA), jaargang 1970
- *Rat. Subterranean news*, jaargang 1970
- *Real Free Press illustratie, De* (Amsterdam), jaargangen 1968-1970

-
- *Rolling Stone*, jaargangen 1967-1970
 - *Sextant* (NVSH), jaargangen 1968-1969
 - *SJ* (Socialistische Jeugd), jaargangen 1968-1970
 - *SJ agenda : mededelingenblad van het Distrikt Amsterdam*, jaargang 1966
 - *Street Journal* (San Diego, Californië), jaargang 1970
 - *Telegraaf, De*, jaargangen 1968-1970
 - *Time*, jaargangen 1968-1970
 - *Trouw*, jaargangen 1968-1970
 - *Village Voice* (Greenwich Village, N.Y.), jaargangen 1968-1970
 - *Voice of the Women's Liberation Movement, The* (Chicago), jaargangen 1968-1969
 - *Volkskrant, De*, jaargangen 1968-1970
 - *Voorwaarts : orgaan van de Socialistische Jeugd (SJ) Nederland*, jaargangen 1967-1968
 - *Vrij Nederland*, jaargangen 1968-1970
 - *Wall Street Journal, The*, jaargang 1970
 - *Washington Post, The*, jaargang 1970
 - *Women. A journal of liberation* (Baltimore, Md.), jaargang 1970
 - Overig: diverse kranten via www.newspaperarchive.com (online krantenarchief)